

A
PROTESTANTIZMUS

ÉLET-HALÁL HARCZA

A

JEZUITIZMUS

ELLEN

MAGYARORSZÁGON.

ÍRTA

EGERVÁRI ÖDÖN.

II. KÓTFT,

Ára 1 frt. o. e.

PEST 1871.

NYOMATOTT VODIANER F.-NÉL,

XIV.

A templom-rablások.

A külföldi hatalmasságokhoz intézett tudósításokban valószínűleg, hallgatással volt mellőzve a protestánsoktól Magyarországon napirenden levő templomrablás, melyet nemcsak a katholikus papság, hanem némely általok fanatizált, felbujtattott s e célra megnyert tiszttiselők is szemtelenül gyakoroltak.

A templomrablásban leginkább kitüntette magát Bornemisza István Sárosmegye alispánja, aki községről közégre fegyveres megyei hajdúk kíséretében mervén, a protestánsok imaházait erőhatalommal foglalá el, s azokba a katholikus plebánusokat vezette be. Bornemisza valóban oly híressé tette nevét e téren, mint Pontius Pilátus Jézus Krisztus szenvedéseiben; azonban hozzá hasonlók más megyékben is találkoztak; róla csak annyit mondhatunk, hogy nevét, mely szájról szájra ment, ma is undorral említi a felföldi protestáns.

A mi a földbirtokosokat illeti: azok a soproni országgyűlés 25-ik czikkére támaszkodván, mely egyszersmind I. Lipót által 1691 -ben meg lön erősítve, s ezen záradékot foglalja magában: „a földesuráság vagy a földbirtokosok jogainak fenntartására m ellett.” Miután ezen a katholikus papság által beleszöött záradék egyik vagy másik vallás megszorítása nélkül, egyedül a katholikusok javára s a protestánsok hátrányára volt irányozva: végtelen sok bajnak s méltatlanságnak vált kútforrásává.

Igen sok protestáns földesúr volt, ki egész helyiségekkel s uradalmakkal bírt, tehát jogában állott volna jobbágyai shitorsosai számára birtokán imaházat s paplakot emelni, ez azonban megtagadatott tőlük, annál kevésbé volt nekik szabad katholikus templomait csellel vagy erőhatalommal elfoglalni, a mire nem is törekedtek soha.

A protestáns földesurak a velők egy valláson levő jobbágyaikkal együtt a katholikus papnak alá voltak vetve, tizedet s a párber díját neki fizetni, s a mi legföbb, zsarnokoskodásait tűrni kénytelenek levén.

Míg ellenben a katholikus valláson levő, ha mindenjárt földesúr, közbirtokos nem is volt, hanem legfelebb zálogba bírt valamely nemesi birtokot: több hatalommal ruháztatott fel, mint a protestánsok legelőkelőbbike, s bátran erőszakoskodhatott a más hitfelekezetükben, jól tudván, hogy védelmére a hatalmas klérus ezernyi szerzeteseivel, kivált pedig a minden furfangos-Ságban tündöklő jezsuiták védelmére lépnek fel, s a törvény súlya öt nem érheti, bűntetteit szárazon viszi el.

A protestantizmus romlása- s kiirtására életbelépettett s az ellenfél által buzgón gyakorolt ilyetén rendszabályok valóban nem tévesztek el hatásukat. A szentséges címmel felruházott pápák számos fekete légióikkal együtt — nem szűntek meg évszázadokon át gonosznál gonoszabb terveket koholni a felvilágosodni s a műveltség áldásait beszívni kezdő emberiség leigázására, éjjel-nappal kovácsolván a rabláncokat, melyekre az összes világot verhessék, hogy a henye fényűző életet megszokott szent kúria adófizető rabszolgáivá tegyék, s a henye barátok százezrei a népek véres verejtékén pókhasat ereszthesenek.

Pokoli szándékuknak valóban igen kedvezett az akkor európai, kivált pedig magyarországi zilált politika , s az azt követő elnyomott helyzet, mert egyedül az ágostai hitvallásúaknak I. Lipót király uralkodása alatt levő k e t e z e r imaházai, Mária-Teréz királyasszony alatt kétszázra olvadtak le, 1747-ben már annyival sem bírtak. Ide nem értve a helvét hitvallásúak templomait.

Miként fennebb említők: Sárosmegyében igen fogékony talajra találtak Luther tanai. Melanchton Fülöp és Stockelin Lénárd Luther tanítványai 1539-ik évben Bártfán, a ma is fennálló ódon stílusú szent Egyed templomában az új hit tanait hirdetvén: a nép ezrenként tért át a protestáns vallásra. Bártfa s Eperjes királyi városok csakhamar gyúpontjai lőnek a protestantizmusnak, s a megyében nyolczvan imaházban zengedezezt a zsoltár, melyekből Mária-Teréz uralnia alatt már csak tizennégy maradt a minden oldalról szorongattatott ágostai hitvallásúak birtokában.

Azonban ezen fából épült nyomorú 14 imaház is nagy szálka volt a klérus szemében, s a jezsuiták minden elkövet-

tek, hogy a protestantizmus gyökerestől kiirtassék. így például az Abos helységben levő evangélikus templomot báró Sztáray erőhatalommal akará elfoglalni, de az üdvözítő eme mélhetetlen apostola, kevésbe múlt, hogy a fogát ott nem hagyta, a nép az imaház ajtajában csontjait akarta összezújni, miért is ebbeli vakbuzgó szándékával felhagyott.

Mindamellett b. Sztáraynak méltó utódja akadt Görgey báty, aki Abos helységben egy részjószágot zálogban bírt, a helybeli és a Hernád melléken lakó protestánsokat, kik a hit tanait oda jártak hallgatni s az úr vacsorájában részesülni, meg akarván eme szellemi kincsüktől fosztani; a mit 1746-ban erőhatalommal kivinni megkísérlett, miután egy római kath. plébánost házánál tartott, s a megye hajdúit, kiket e végre az alispántól nyert, az ágostaiak imaházába be akará vinni.

Görgey számítása azonban balul ütött ki, mert az evangélikusok jó eleve értesülvén ezen erőszakos rablásról: a templom elébe őröket állítottak fel, s az első harangkongásra csapatoknáll odarohantak: a miért később az eperjesi lakosok megyei gyűlés alkalmával súlyos ütlegekkel bántalmaztattak.

Miután Görgey belátta, hogy erőszakkal nem boldogul, csaláhez folyamodott, aljas tervet koholván ki az evangélikus lelkész, Pruniánosnak a helységből leendő eltávolítására, s oly embertelen eszközökhöz nyúlt, milyet legfölebb a míveltség legalantabb fokán álló, valamely ausztrál szigeti vad néptörzs főnökről föltételezhetni.

Ugyanis jól tudá Görgey, hogy a szegény evangélilus lelkész összes jövedelme azon néhány véka gabnából áll, melyet híveinek áldozatkészsége nyújt a jámbor hit-pásztor és családja életének fentartására. Tehát a jobbágyoknak megtiltá, ne hagyjövőre lelkészöknek bármibenemű élelmet adni merészének. Minthogy azonban értésére esett, hogy a becsületes pórnép inkább hódol tiszta lelke sugallata, mint az ő zsarnok parancsának: szolgáival a szegény jobbágyok házaiba tört, s minden ott talált élelmi szereiket saját udvarába hordatta, egyszersmind kijelentvén, hogy abból mindaddig semmit vissza nem kapnak, míg csak egyről-egyig alá nem írják magokat, hogy jövőre az evangélius lelkésznek semmi élelmet sem szolgáltatnak ki, hanem azt a római katholikus papnak adják azért, hogy a zaklatott Pruni lelkészt éhséggel elűzhesse.

Miután Görgey ezen embertelen és csaknem hallatlan erőszakoskodással sem érhetett célt, tehát Szinyei Merzse Zsigmond megyei alispán, Schusztrik N. szolgabíró s

néhány eskütt társaságában, a megye által kiadott parancs folytán Abosra menvén, az ágostaiak imaházát hivatalosan el akará foglalni. De ezen különben oly jámbor, szelíd, a mellett szaza^{TM} dok óta a földesuraság jármában görnyedező pórnép egy felsőbb ihlettől áthatva, fellelkesült, kiki kezébe ragadta otromba fegyverét, a rabló nemes urakat oly határozottan rohanta meg, hogy ezek alig bírták irhájukat elvinni. Képzelhetni, hogy a hitét imádó s azért életét önként feláldozó becsületes nép, mint anélkül is e sötét korban botütlégnek alávetett nemtelen osztály, súlyos testi fenyítékkel s még súlyosabb fogssággal lakolt e nemes buzgalmáért.

Hogy a polomi ágostai imaház mily sorsban részesült, szintén igen érdekes, s az akkori sötét korszaknak igen hű ki-nyomata. Ennek vesztére a Berzeviczén lakó hasonnevű család az ottani kath. plébánossal esküdött össze, s csak egy kedvező alkalomra vártak.

A vágyva várt alkalom végre megérkezett. A kiküldött kém hírül hozá, hogy Polom helység lakossága nagyobbrészt kün a mezön s az erdőben van. Erre a Berzeviczyek s a plébános, vadászat ürügye alatt, az erdőségen keresztül egészen a templomig hatolván, anélkül, hogy őket valaki észrevette volna, s abba, miután lakatost is vittek magokkal, ki az ajtót kivetvén sarkaiból, berontottak. Legelőbb is a plébános a szent ostyát tartalmazó kupaczt az oltárra helyezé, azután a szentélyből az ott talált szent edényeket kiemelé, az ott talált összes holmival és pénzzel együtt elvivé. Tehát a templomfoglalás, tolvajlás-, lopás- s rablással járt egyszersmind, s mindez azok tevék, a kik erényt s szent igéket hirdettek. Azonban mindez — szerintök — az isten nagyobb dicsőségére tevék. De alig hogy ezen erőszakos rablás véghezment, hírül hozák, hogy a faluban zaj támadt, s az ágostai hitfelekezetük elősietnek. Mire, természetes, hogy a rablók megoldták a kereket s az erdőbe menekültek.

A protestáns földesúr jobbágyaival együtt nem engedé magát a templomtól megfosztatni, mindenmellett abba az evangélikusok belépni s ott az isteni tiszteletet tartani nem merészeltek, mert annak oltárára a felszentelt ostya volt letéve; miért is csak az udvaron tartózkodván, éjjel-nappal fegyveres kézzel őrizték imaházukat.

Úrnapián a berzeviczi plébános számosan egybegyűlt katolikus híveinek kíséretében nagy búcsúmenettel az általa elrablott polomi evangélikus templomba akart menni, s azt a ka-

tholikus szertartásra ünnepélyesen felszentelni; minthogy azonban a plébános tartott attól, hogy az evangéliusok erőszak ellen erőszakot fognak alkalmazni, valamint tudván azt ő atyásága, hogy ellenfeleinek is kezet adott a természet, tehát az utat kiegyenlítendő: az akkor Sárosmegyében állomásoszó katonaságból 15 közlegényt küldött előre egy hadnagy vezénylete alatt.

A polomi ágostai templom udvarán levő protestánsok a katonaság közeledését látván, azok legföbbiei, úgymint Berzeviczy Kristóf két fivérével együtt a hadnagy elébe fegyveresen mentek, kérdezvén: mi célból jön ide a katonaság? miután a hadnagy egész őszinteséggel bevallá, miszerint felkérétett, hogy az ágostaiak templomát elvegye, Berzeviczy Kristóf azt kérdé tőle: van-e erre királyi parancsa? Mert ha ilyennel el van látva, azon esetre önként fogják neki a templom kulcsait kiszolgáltatni, s ekkor a katonaság felesleges. De ha ellenben királyi meghagyás nélkül jött ide, akkor — a templom udvarán egybegyült népre mutatván — ezek itt mind készek inkább verőket ontani, mintsem templomukat elrabolni engedjék. A hadnagy ezen szilárd hangon nyilvánított határozatra katonáival együtt visszavonult, a plébános pedig, ki a búcsúmenettel együtt Berzevicze mezővároson kívül várakozott, látván a hadnagyot visszatérni, tanácsosnak vélte a hazamenetet.

Végre a polomi lakosság, szegény földnáépből állván, a midőn már folytonos éjjel-nappal való őrködésben kifáradt, mindegyike mezei munka után látni kénytelenítetvén, a templom udvarát üresen hagyták; egy éjjel a megyei hajdúk fegyveres kézzel megjelentek, kiket az akkori vármegyei főispán Szirmay Tamás neje Barkóczy Klára, az egri püspök testvér húga, azon parancscsal küldé, hogy a polomi templomot hatalmukba kerítsék. Ez a Barkóczy Klára igen kegyetlen nő volt; majd alább szólni fogunk még róla.

Minthogy azonban a megyei hajdúk, a templom udvarának elzárása és a templom ajtajának nagy körakással való őltorlásolása miatt, annak belséjébe nem hatolhattak: a templom falához hágcsókat támasztottak s az ablakon akartak bemászni. De meg is adták az árat, mert a polomiak erről értesülvén, paraszt fegyvereikkel a helyszínre siettek, s a megye szolgáit durván elűzték, kivált pedig vezetőjüket úgy elpáholták, hogy ruhája s inge szélyel volt hasogatva.

Mindennek daczára, hogy az üldözött polomi evangéliusok ily példás kitartást tanúsítottak vallásuk s egyházuk meg-

tartása mellett, az ügy a legfelsőbb hatóság elébe terjesztetvén, határozatott, hogy miután a p o l o m i protestáns templom oltárára a szentelt ostya le van téve, abban többé más hitfelekezetűek isteni tiszteletet nem tarthatnak.

Az 1736-ik évben egy katholikus úr, hagyomány szerint b. Andrási, Zilahra bevitt egy század német lovasságot, melyet a piaczon felállítván, annak kapitányát Zoványi Györgyhöz, a helybeli reform, lelkészhez és püspökhöz küldé, hogy a helv. hitvallásúak templomának kulcsait adná át, mert, úgymond, erre ő felségétől parancsa van: azt a zilahi kath. egyházi község számára elfoglalni. Zoványi hallott valamit a dolog felől, s azért elő vigyázatból a czintermet és tornyot emberekkel meg-rakta, s maga papi öltözetben a templom előtt sétált, s várta mi történik. A kapitány szemközben odaérkezék s elmondá, mi dologban jár, mire a püspök őt figyelmezteté, hogy a katonaságot a városba vivő úrtól bizonyosan rá van szedve, kinek olyan parancsa a királytól nincs, de azt maga vallása iránti vak buzgósága, s annak a reformátusokat gyűlölő papjai készítették fel, s bírták rá azon törvénytelen és erőszakos cselekedet meg-kísértésére, s rá mutatván a templomot oltalmazó fegyveres embereire, monda: hogy készen várja, ha csakugyan azon úr csendes időben oly nagy zajt, sőt öldöklést akarna véghezvinni. Midőn ennek következtében a kapitány már szintén a templomig felnyomuló csapatjaihoz visszatért, az említett urat az állítólagos felsőbb parancs előmutatására komolyan felszólítá, de ki azt tenni nem tudta, miért a kapitány kijelentvén, hogy a rábított katonaságot ilyen öldöklésre használtatni nem engedi, valamint a bölcs és derék főpásztor iránti tiszteletét is kifejezve, a harsonával az indulóra jelt adatott, s századjával vissza-fordult. *)

Ezt a hódító barbár török sem teve a leigázott népekkel. Képzelhetni a szegény, mélyen sérült protestánsok fájj dalmát, kiknek számukra sehol sem létezett felebbezési hatóság.

Ha tehát egy katholikas pap csellel vagy erőszakkal a szentelt ostyát tartalmazó kupaczt más hitfelekezetűek oltárára letevé, azt egyúttal el is rabolta, s a remény minden szikrája elenyészett, hogy azt valaha visszafoglalhassák törvényes tulajdonosai.

*) Zilah történetéből írta Szilágyi Ferencz. Pest, 1870.

És ha találkozott oly bátor, elhatározott egyén, ki az ostyát tartalmazó kupaczt felvette s a templomból eltávolította: annak minden irgalom nélkül hóhérral vágatták le a kezét.

Szintén ily úton-módon rabolták el Roskoványban (szintén Sárosmegyében) a protestánsok templomát, hol a katholikus pap a protestánsok templomába erőszakkal berontott s a szentelt ostyát (venerabile) az oltárra letevé. Minthogy azonban az evangélikusok a templomot elzárták, kulcsait magokhoz vették s a plébánon abba bebocsátani nem akarták: az akkor Eperjes városi jegyző, P o d h ó r á n y i Z s i g m o n d igen súlyos vádat emelt ellenük, melynek főpontjában kiemelé, hogy a l u t h e r á n u s o k az élő és m i n d e n h a t ó i s t-tent f o g s á g b a n t a r t j á k. Ez valóban sajáságos színben tünteti fel az akkori papság, különösen pedig a jezsuiták káros, s a műveltség haladására oly hátrányos befolyását, menyire nem voltak képesek még a tanult osztályt is fanatizálni, butítani.

Ekként fosztattak meg a roskoványi protestáns lakosok saját templomuktól, valamint szabad vallásgyakorlatuktól; igaz ugyan, hogy azután a volai evangélikus egyházba való járáusra utasítattak, de ezt is csakhamar elvették tőlük.

Azonban nem csupán Sárosmegyében történtek ily erőszakos templomrablások, hanem országszerte mindenütt, ahol csak a protestantizmus s a reformáció virágzásnak indult, meghonosodott s a tudomány és szabad gondolkodás gyököt vert, s fájdalom, mindig találkoztak az ország előkelői között oly fanatizált, túlbugzgó, türelmetlen egyének, kik a katholikus papság kegyét hajhászva, a zsarnok földesúri önkényben vetélkedtek.

A Duna mentében, Mária-Teréz királyasszony uralma alatt gr. Eszterházy, Mérey, hg. Grassalkovich s többen számos templomot elvettek a református és protestáns hitfelekezetükettől: s annak daczára, hogy az 1681-ki soproni országgyűlés 26-ik t. czikke, valamint az 1731-ik évi april 6-ki cs. királyi határozat által a protestáns és református szabad vallásgyakorlat megerősítetett, a templom-rablások napirenden voltak, íme ennek egyik igen tanulságos példája,

1746-ik év őszén Gömör megyében fekvő Alsó-Sajó helységbe K o r b é 1 y protestáns lelkész, ifjú báró Andrássy katholikus pap, barátság ürügye alatt meglátogatá, okul adván, minthogy Bécsbe utazik, minden jó ismerőstől búcsút akar venni, annál is inkább a lelkészről, a ki, úgymond, az And-

rássy családnak sok hasznos szolgálatot tett, A semmi vészt nem gyanító becsületes lelkész a bárót előzékenyen fogadta s tehetsége szerint meg is vendégezte.

Lakoma után az ifjú pap érzékenyen búcsúzott a lelkész-től, mondván: valószínűleg igen sokáig fog időzni Bécsben, isten tudja, mikor láthatja viszont Korbélyt, tehát egy szí vességre kéri fel, hogy miután tudnillik az alsó-sajói evangéli-kus templomot még soha sem látta, szíveskednék azt neki megmutatni.

A szelíd aggastyán, miután a katholikus papot egyedül látta házánál, mitől sem tartván, vendége óhaját örömmel teljesíté, a templom kulcsait elővéve s Andrássyt bevezette. Azonban alig hogy a templomba léptek, az eddig közel bokrokban elrejtőzött báró szolgái előrohanván, a lelkész kezéből a templom kulcsait erővel kicsavarták, sőt magát is az isten házából kilökdösték. Ezek után Andrássy pap az ágostai templomot lepecsételte, még pedig ezen szavakkal: „ezen templomban a Lutheránus lelkésznek többé nem szabad szónokolni.”

Alig hogy az erőszakoskodó pap eltávozott, s a népnek a merénylet tudomására esett, csoportosulni kezdett, minden-honnan összefutott, a templom ajtaját bezúzta s a protestáns lelkészt erővel bevitvén, abban isteni tiszteletet tartani kény-szeríté.

Néhány nap múlva az öreg báró, a templomrabló pap atya személyesen megérkezett egy megyei tisztviselő s fegyveres hajdúk kíséretében, hogy a fia által véghezvitt erőszakot törvényesítse, s a protestánsok templomát karhatalommal elfoglalja. Minthogy azonban a szomszéd községekből csakhamar odaözönlött a nagy néptömeg, kik nem voltak Andrássy család jobbágyai, az öreg báró tanácsosabbnak tartá a futást, a megyei tisztviselőt ott hagyván. De a felbőszült földnépe a szolga-bíró lovát, melyen ült, megragadá, falu elébe hurczolta s parancsolólag monda, hogy rögtön arra távozzék, a honnan jött, j A szegény evangélikus lelkész e lázadás okozójául vádoltatván, Bála s sa Pál főispán parancsára börtönre vettetett,

A katholikus klérusnak korlátlan önkény s hatalom adatott a protestánsok felett, mit a megyei püspökök az alsó osztályú papság, különösen pedig a jezsuiták segélyével érvényesítni el sem is mulaszták, s minden lehető módot s alkalmat kikerestek és fürkésztek, az általok annyira gyűlölt szabadelvű hitvallás teljes kiirtására, s oly méltatlanságok- s boszantáso-

kat vittek véghez a protestánsokon, hogy azok már ma szintén lehetlenségnak látszanak.

Így például gömörmegyei D o p s i n a bányavárosban a reformáció kezdete óta az összes lakosság Luther tanait val-lotta, következőleg ott a katholikus templomok elenyésztek, s két évszázad lefolyása alatt mise nem tartatott, azon oknál fogva, mivel az egész városban csak egyetlen egy katholikus volt, Mindamellett 1746-ban egy plébánost vittek Dopsinára, s azt a megyei hatóság ünnepélyesen beigtatta, nem azért, mint-ha az ott levő egyetlen katholikus lelki üdvéről gondoskodtak volna, hanem azért, hogy a plébános adandó alkalommal a protestánsok templomába lopózhasson s annak oltárára a szen-telt ostyát letéve, tőlük elrabolhassa. *)

Hasonló sorsban részesült a szintén Gömörmegyében fekvő Kakova helység, különösen pedig a szintén tiszta evangélikus lakosságból álló Csetnek mezőváros nagy szálka levén a kath. papság szemeiben, s habár abban az egyetlen P1 e t r i c h, me-gyei alispánt kivéve, több katholikus nem is lakott, mindamellett a város előtt kápolnát emeltek a miséző pap számára. Azonban ezzel sem elégedtek meg, hanem a csetneki uradalom nevében folyamodványt nyújtottak be a királyi tanácschoz, melyben egy katholikus templomnak a város kellő közepén leendő felépítetését szorgalmazták, a mit természetes meg is nyertek s plébánost helyeztek oda. Igaz, hogy a templom felépítéssel késtek, annak daczára, hogy az ahoz való anyag össze volt hal-mozva, késtek pedig azért, mert leendő kedvező alkalommal a protestánsok templomát a fennebb előadott módok szerint elsajátítni, s Csetneket, a hol a protestánsoknak egymásután három superintendensek székhelye volt, hatóságuk alá kerítni s a szabadelvű vallást végképen kiirtani remélték. **)

Ez időben Kis-Hontmegye valamennyi községe, Szuhát kivéve, mind protestáns volt, 14 ágostai, kettő pedig helvét hit-valláson levén. Ezek között Osgyán volt a protestánsok fő-fészke, kitűnő iskolával bírván; ép azért irigy szemmel néztek ellenei, s addig nem nyugodtak, míg csak katholikus plébánost ünnepélyesen be nem helyeztek oda, a ki azonnal a helybeli papi jogok követelésével lépett fel.

*) Dopsina jelenleg is 44CO evang. lakossal, templommal s virágzó iskolával bir. Ma már a katholikusok száma 560-ra szaporodott.

**) Kakován jelenleg 1800 evangélikus lélek, teli rífróm s lelkész van, ugyszintén Csetneken is 1800 lélek és lelkész. A katholikusok száma 550.

Az 1741-ben dühöngő ragály az osgyáni protestáns lelkészt B o d z a y I s t v á n t is elragadta. Hogy tehát e község testi és lelki orvos nélkül ne maradjon, az egészségügyi biztos-hoz, gróf B a l a s s a P á l h o z annak elnyeréséért folyamodtak, különösen pedig számukra minél hamarabb lelkészt küldeni kérték. Ennek közvetítőjéről K u b i n y i I s t v á n megyei szolgabírót szólíták fel, ki annak daczára, hogy protestáns volt, a katholikus papokkal egyetértett.

De miként csalódtak az osgyáni protestánsok reményükben: a fennebbi két úr a helyett, hogy vallásukbeli lelkészt küldött volna nekik, katholikus plébánost tolt a nyakukra. Minthogy azonban a protestánsok a hivatalan vendéget befogadni nem akarták, hanem az elhunyt Bodzay helyett Á l d á s y P á l t hívták meg lelkésznek: nemcsak az osgyáni parasztok, hanem annak földesurai is, B a 11 i k G y ö r g y és K o r p o n a y G á b o r büntetés alá vonattak gróf B a l l a s s a által.

S mivel a méltatlanul s önkényűleg elítélték igazságos ügyét az akkor nagy hírben álló B o r n e m i s s z a I s t v á n jogtudós (de nem a már fennebb említett Bornemisza, sárosmegyei alispán s protestáns templomrabló) összes szellemi erejével védelmezni merészlé: a királyi tanács silentiáriussá tévé őt, s jövőre mindenmű ügyködési gyakorlatától eltáltá. Ezen igazságtalan ítéletet azonban Mária-Teréz királyasszony később megsemmisíté.

De az Osgyánba erőhatalommal beigtatott katholikus plébános ott maradt, eleinte özvegy báró L u z s i n s z k y, szülellett Vass Klára kastélyában mint vendég tartózkodott, de csakhamar rendes lakást nyert — a királyi tanács meghagyása folytán.

A katholikus klérus, különösen a furfangos jezsuiták mindenki által nagyobb vérszemet kaptak a protestánsok üldözése- s kiirtásában, s most már azon eszmére jöttek, melyet legfelsőbb határozattá emelniük sikerült, hogy minden protestáns templomot összeírtak, jegyzékbe s vizsgálat alá vették: vájjon katholikus vagy pedig protestáns hitfelekezetük által építettet-e?

Ezen intézkedés folytán azon veszélynek voltak a protestánsok kitéve, hogy egyetlen templomuk sem marad. Az ujak azért, mivel csak nemrég épültek fel, a régiek pedig, mivel azok eredetileg a katholikusok tulajdona voltak, s a mi legfőbb, az általok nagy áldozattal létesített imaházakat minduntalan el-

elrabolták tőlük. E rendelet tehát tisztán oda volt irányozva, hogy a protestáns vallás gyökerestől kiirtassék.

A protestáns főnemesek ugyan több ízben személyesen terjesztek fel panaszaikat az udvarnál, s mindannyiszor ki is adatott az uralkodó parancsa, így különösen III. Károly király alatt 1732-ik évi július 12-én, valamint 1746-ban Mária-Teréz királyasszony alatt, hogy jövőre a protestánsok templomait erőszakkal elfoglalni nem szabad, s hagyassanak meg in statu quo, de arra nézve, hogy a már elrablott templomaik visszadassanak, semmi intézkedés sem történt, s így a kath. papság a jezsuitákkal egyetértve, folyvást erőszakoskodott a gyengébb protestánsokon, s mindannyiszor büntetlenül, senki által meg nem fenyítve. A protestánsok vallásszabadsága s templomai, következőleg híveinek száma is tehát egyre apadt, a nélkül, hogy e baj orvosoltatott volna.

A protestánsok személyes bántalmazása.

Ha már a protestánsoktól annyi templomot elraboltak, legalább a megmaradottakat hagyták volna meg nekik, s engedték volna a lelkészeket s a híveket nyugodtan gyakorolhatni vallásukat. De a pápák, következőleg a klérus is mindig buzgó volt az eretnekek irtásában, hát még a jezsuiták, e pokol pozdorjái, kikhez képest az embertabló tatárok szelíd bárányok voltak, semmiféle gonosz eszköztől sem riadtak vissza, s az üldözött protestánsokat minden más vallás-felekezetük előtt gyanússá s gyűlöletessé tudták tenni.

Most már, miután templomaikat nagyobbrészt csellel s erőhatalommal elvették, arra irányozták legfőbb törekvéseket, hogy a protestáns híveket rábeszélés, ijesztgetés, sőt ha kell, erőszakkal római vallásra téritsék. Már ebben a községi plébániósok s némely kegyetlen földesurak is közreműködtek, leginkább az által, hogy jobbágyaikat lelkészeiktől mindenépen visszatarták s idegeníték, remélvén ezáltal a nép szívében a protestáns vallás iránti fogékonysságot s vonzalmat kiirtani, s lassanként a misés szertartáshoz szoktatva, katholika val-

lásra tériteni, vagy pedig ekként okoskodván, végre megunják a lelki kínezést, s hogy az üldözéstől meneküljenek, önként kiternek majdan.

Így volt ez országszerte. A praelátusok, plébánosok, kivált pedig a mindenhol befurakodott ármányos jezsuiták, kik az ellenreformáció babéros hőseiként akartak tündökleni, minden követ megmozdítottak a pápa által elejükbe kitűzött cél kivitelére. A tősgyökeres magyar helyeken ugyan sokkal nehezebben boldogultak a helvét hitvallásúakkal; rendíthetlen buzdító például szolgált az üldözött hitfelekezetbelieknek a Pozsonyban elítélt gályarabságra hurczolt, s bámulatra ragadó és tiszteletre gerjesztő odaengedéssel türt 40 református papnak példátlan állhatatossága, kikhez hasonló nagylelkű vértanúkat a római vallású szentek között hasztalan keresünk. Bizonynál innen eredt e szó: „vastagnyakú kálvinista”, mely elnevezés csak dicséretükre válik a helvét-hitvallásúknak.

Az ágostai hitvallásúknál sokkal könnyebben reméltek boldogulni, kivált pedig a felföldön a szelídébb véralkatú szláv népnél, mely sok anyagi nélkülözés, a mellett földesúri önkény alatt csaknem rabszolgai lealázó sorsban részesült, az igát megszokta.

Példa erre Sárosmegyében az ifjabb gróf Szír may (nem a fennebb említett főispán) kegyetlen bánásmódja, aki protestáns jobbágyainak Jakabfalván, Kis-Szebenben és Osztropatakán saját templomjukba imádkozni s hittanítást hallgatni a legszigorúbban megtiltá, s aki ezen basa földesúrnak ebbeli zsarnokparancsát áthágna merészelt, azt a legszigorúbban megbüntette. Mindez ma is élő hagyományként él a nép ajakán.

Ennek fanatikus példáját báró Klobusiczky István is követte Radácson, aki minden szombat s ünnep elő-estéjén szolgáit protestáns jobbágyainak házaiba küldé, azon szigorú meghagyással, hogy másnap, tudniillik ünnep napján, senki ne merészelen Eperjesre saját templomába menni, hanem mindenki a helybeli katholikus egyházból jelen legyen. Ha valaki ezen barbár tilalom ellen vétett, azt Klobusiczky kegyetlenül megverette, vagy pedig nagy pénzösszeggel kellett magát a kínezéstől megváltania. Ennek folytán számtalan jobbágy ott hagyta mindenét s Tiszán túl, a reformátusok között vagy más távolabb helyen keresett menedéket.

Valamint a protestáns híveknek saját imaházaikat látogatni tilták, ép úgy azok lelkészeinek oly helyszégebe vagy városba, mely a katholikus plébánosnak alá volt vevve, halálos

betegeit meglátogatni, vigasztalni, vagy pedig azokat úrvacsorájában részesítni, sőt még oly helyen átutazni is a legszigorúbban meg volt tiltva.

A katholikus papság érvényt is tudott adni ezen tilalomnak, s keresve-kereste a kedvező alkalmat, hol és mikor gyakorolhassa kegyetlenségét a szegény üldözött protestáns lelkészeken. Történt pedig 1741 táján, hogy Bahil Mátyás eperjesi prot. lelkész Radács faluba rándult ki M e 1 e z e r Dávid uraság látogatására, Alig hogy ez az ottani plébános tudomására esett, az épen ott időző cassai katholikus tanulókkal a hazamenő lelkészét az országúton megtámadta, s mint valamely gonosztevőt, botütleg s közápor között futásra kényezséríté.

Hasonló eset történt Anders János Kristóf bártfai protestáns lelkészszel is, ugyanazon időben, ki a városban barátjait s betegeit meglátogatván, annak daczára, hogy a város birajától s a katholikus alesperestől erre szabadságot nyert, midőn már hazafelé akart volna menni: az esperes barátságos meghívás ürügye alatt a paplakba csalta, a hová, mikor belépett: tudtára adatott, hogy fogolylyá van téve. A protestáns lelkész elég bátorsággal bírt, az esperesnek nem engedelmeskedni s kifelé indult, de a misés pap felszentelt kezeit bemocskolni nem átallá, s az ártatlan lelkésznek dühösen neki rohant, fejéről az akkor divatban levő álhajat letépte, ütötte, verte s lakából kitaszigálta, s ha az evangéliikus polgárok a veszélyben forgó lelkészük segélyére elő nem rohantak volna: az esperes által felbujtogatott s az utczák kijárásait elzárt éretlen ficskók csoporthja megkövezte s agyonverte volna.

Továbbá n o 1 v aj d t András evangéliikus lelkész, a kit már négy községből kiüztek a kath. papok, ugyancsak Sárosmegyében Péch-Ujfalun keresztül utazván, kocsijának kereke eltörött, s azt az ottani kovácsossal meg akarván csináltatni, megállani kényszerült. Megtudván ezt a helybeli plébános, legott odasietett, s a tisztes aggastyánt kegyetlenül megverte.

G rósz András lőcsei evang. szláv lelkész Hadusfárvára ment Ujházy családlátogatására 1747. június 6-án s midőn visszafelé Csütörtökfalfalván átmenni akarna, az ottani minorita páterektől az országúton megtámadtatván, a zárdá első emeletébe csukatott, a honnan ágylepedő segélyével leereszkedvén, miután azonban a lepedő rövid volt, magasról

kellett leugornia, minek folytán sérvet kapott s halála napjáig szenvedett e bajban.

S mindezt az isten felszentelt és élő szenteknek látszani akaró szolgái tevék s napirenden gyakoriak e vélázító emberkinzást s kegyetlenséget, a nélkül, hogy ezért bűnhődtek volna, — felebbezésnek e bajok orvoslása ellen nem volt helye.

Éhez hasonló esetek végig teljes hosszúra nyúlnak, mindazokat elősorolni talán unalmas volna.

XVI.

A protestánsok szellemi kifejlődésének korlátolása.

Miként egykor a hitehagyott Julian római császár a keresztyények iskoláit bezáratá, hogy ez által hitük tanainak terjesztését megakadályozza s vallásukat a föld színéről kiirtsa; ép úgy a jezuitizmus is hasonló elvből kiindulgán: a protestánsokat minden nyilvános tanintézeteiktől megfosztani törekedett.

Legkedvezőbb alkalom nyílt erre a Rákóezy-féle forradalom leesillapultával, midőn a hazából kiűzött jezsuiták visszatérvén, az esztergomi érsek-prímással s több püspökkel együtt a protestánsok ellen az udvarnál panaszt emeltek, hogy azok az 1681. 25. és 26. t, czikkek, valamint más intézvények dacára, a legközelebb lefolyt lázadás alkalmával sok gonoszt elkövettek, pártütők voltak, miért is az 1714-ben ápril 28-án kelt királyi parancs a protestánsoknak meghagyja, hogy vallásuknak, az articularis vagy beczikkelyezett helyeken kívül való nyilvános gyakorlatától, s minden papi teendőktől tartózkodjanak, magánházaikba azon okból oda menő idegeneket be ne ereszszék, az articularis helyeken kívül eső papibért és jövedelmeket a katholikus papoknak üzessék; haladék nélkül boċċássák el a szükségfeletti lelkészeket, azoknak segédeit, tanítókat, iskolamestereket, hol azok a mozgalmak előtt nem voltak, valamint főbb iskolákat is ott ne tartsanak; minden

alapítványokat és jövedelmeket, szent edényeket, melyek nem articularis helyeken volnának, azok törvényes birtokosainak, a plébánosok- és tanítóknak adják vissza, a decretalis vagy törvényben parancsolt (katholikus) ünnepeket tartsák meg, bármely közbotrányt kerüljenek, különben az e parancsolatot áthágókat szigorún meg fogják büntetni.

A protestánsok kínzásához ekként fogván hozzá, tanítézeteiket el-elfoglalták, a gyermekek s az ifjúság minden szellemi oktatás nélkül maradt, mi által könnyebben reméltek velük boldogulni, azaz kitérítni őket a jezsuiták, mert hiszen a tudatlan, buta nép fejét könnyű telebeszélni holmi ördögök-ről koholt babonás mesékkel, tévútra vezetni s leigázni.

És valóban 1747-ben annyira haladt is mára jezuitizmus, hogy a protestánsoknak egyetlen magasabb iskolájuk sem volt, a szónoklattannál (rhetorika) be kellett a protestáns ifjúnak fejezni tanulmányait; sőt oly népes protestáns helyen mint Selmecz, csakis a grammatikát tanították.

1745-ben az Eperjes városi tanács Longay János evang. tanoda-igazgatóját, Doloviczinyi György aligazgatót és Hrabovszky János lelkészét maga elébe hivatván, eskületétel mellett kikérdezték: vallanak be, miféle tantárgyat adnak elő iskolájukban, s hány hallgatójuk van összesen, és vajon nem oktatják-e növendékeiket bölcsészet- s más magasabb tantárgyakban? Mindez azonban a királyi tanács meghagyása folytán történt.

A jezsuiták nem egyszer véletlenül betoppantak s szemtelenül betolakodtak a protestánsok nyilvános tanodáik osztályaiba, s végig hallgatták az előadást, meg akarván győzödni, hogy vajon mire és mibe oktatják a tanárok az ifjúságot. Ily eset például Besztercebányán igen gyakran történt, mi felett egy azonkorai lelkész keservesen panaszkodik.

Hogy mennyire voltak a tisztelettelő páterek a protestánsok iskoláira féltékenyek, esetet hozunk fel reá.

Kis-Szebenben a protestánsok tanodája Fabricius Dávid igazgatása alatt évről évre nagyobb virágzásnak indul. Ezt az ottani kegyesrendi (piarista) szerzetesek irigy szemmel nézvén, nem tűrhették, s addig üldözték ez érdemidús férfiút és az evangélius hitközséget, míg nem az erélyes protestáns igazgatót a városból való futásra kényszeríték, kit, ha egy bizalmas barátja jóeleve nem értesít: a börtönbe vetették volna.

S midőn a kegyesrendi atyák kémjeik által megtudták, miszerint Fabricius a városból menekül, nem kétkedvén benne, hogy máshová nem lehet, mint Eperjesre: a város és a kertek között keskeny útra, melyen a menekülőnek okvetlen át kellett haladnia, gyerkőcz tanítványaikat odarendelték azon meghagyással, hogy a szökevényt kövezzék meg. Ez valóban igen kegyes eljárás volt a kegyesrendi atyáktól.

Azonban Fabricius erről is értesülve lön egy jó barátja által, más útra térvén, szerencsésen kikerülte a veszélyt, s késő éjjel az eperjesi protestáns lelkészhez érkezett.

A magyar protestáns ifjak, kik saját hazájukban magasabb szellemi kiképzéstől meg lönök fosztra, a tanulásvágytól összönözve, külföldre kényszerültek utazni, a vagyontalanok pedig jobb módúaktól segélyeztetve, nehogy a katholikusoknál tudatlanabbak legyenek, hasonlón cselekedtek, s üldözöket oly eszélyesen túlszárnyálták.

A jezsuiták erre is kiterjesztek figyelmöket, s a protestáns tanulók külföldre menetelét annyira megnehezítették, hogy gyakran a legszébb észtehetséggel s tanulásvágygyal bíró protestáns ifjú is inkább honn s tudatlan maradt, mintsem magát annyi ide s tovább járásnak, nehézségnak s kínzásnak kategorie.

S habár a magyar protestáns tanuló ifjaknak a külföldi egyetemekre való kimenetelét az 1731. ápril 6., valamint 1732. július 12-ről s 1733-ban kelt királyi határozatok nyilván megengedték, nem hogy akadályozták volna, mindenmellett ha azok ki akartak utazni, az akkori jezuitizmus befolyása alatt álló hatóságok a fennebb érintett legmagasb engedményeket mellőzték, hanem mindenannyiszor az 1725-ben közzétett határozatra hivatkoztak, mely ekként hangzik: „egyik protestáns tanuló ifjú se merészelen királyi útlevél nélkül hazájából távozni; s ha netalán valaki anélkül elmenne: azon esetre annak szülei, tanárai s ügyének előmozdítói, vele együtt, önkényes büntetés alá vonatnak. S az ily útlevél minden évben megújítandó.”

Azonban, ha a protestáns ifjak egy ilyen útlevélre folyamodtak, s hozzá akartak jutni, nagy időveszteség-, fáradtság- s költségbe került, úgy hogy a XVIIÍ-ik század közepén ily útlevél kieszközlése már húsz forintba került, mely összeg azon időben Magyarországon igen jelentékeny volt, ebbeli kiadásra nézve.

Ezen szigorú legfelsőbb rendelet további tartalma azt is foglalá magában: hogy mindenek, a kik külföldön tartózkodnak, a legszigorúbb büntetés terhe

mellett, hat hó lefolyása alatt hazatérjenek. Mily zavart s rémületet okozott e parancs a külföldi egyetemeken tanuló protestáns ifjaktól, miután sokan még alig kezdték el a tanfolyamot, már is abban kellettén azt hagyniak s haladéktalanul hazatérniük.

Midőn ezen rendelet folytán Fabriczi Dávid és Lányi Jakab a külföldről megjöttek, s ennek okát fürkésznek, azon választ nyerték: ez azért van, mert a magyarországi kath. klérus azt akarja, hogy a protestánsok ökrök és szamarák maradjanak. E kifejezés ugyan elég kíméletlen, de mint őszinte nyilatkozat a tiszta valón alapul.

A városi hatóságok a protestáns ifjak hazajövetelét a legnagyobb figyelemmel kísérték. Az eperjesi három kandidátus, úgymint: Schwarz János, Markovich Izrael és Czapkai Jakab, hazaérkeztek után azonnal a városházára hivattak, ahol szigorún kérdeztetvén: mikor távoztak el, hol tanultak, s mikor tértek haza?

De még ezen szigorú rendszabályokkal sem elégedtek meg, hanem a királyi tanács meghagyása folytán; a protestánsoknak ki kellett mutatni s azt valódi hivatalos jelentéstévelben benyújtani, hogy miben tartja el magát a tanuló ifjúság az egyetemeken? S miután a királyi tanácsnak tudomására esett, hogy, a külföldre menő ifjak nagyobb része vagyontalan, szegélyi, s csakis a jómódú protestánsok adományaiból képesek magokat ott kunn fentartani: azon határozatot hozta, hogy azután csak azok merészeljenek külföldre útlevélért folyamodni, a kik lakóhelyük hatóságától oly bizonyítványt képesek felmutatni, miszerint saját költségeükön fentarthatják magokat.

Mindezen intézkedések odairányzottak, hogy a protestánsok minél tudatlanabbak s a mi legfőbb, lelkész nélkül maradjanak, mert azok csakis a külföldi egyetemeken nyerhettek kiképzést, s csakis a szegény, vagyontalan ifjak vállalkoztak e pályára, melyen szerény jövedelem mellett, folytonos üldözésnek voltak kitéve.

De a gonoszság vaksággal is jár, s a kaján jezuitizmus nem volt képes a protestantizmust végképen kiirtani, annál-kevésbbé elbutítni, miként azt saját híveivel tévé, s minek szomorú utónyomai korunkig fémmaradtak. Annak daczára, hogy a protestáns ifjak tudományos kiképzése ellen minden lehető romlásthozó eszközökhöz nyúltak, mindenmellett a legki-

képzettebb egyéneket csak a protestánsok között lehetett feltalálni, nem csupán a lelkészi, hanem a politikai s más pályán egyiránt, hazánkban.

Az akkortájban esze- s tudományáról hires császári tanácsos Sermeten a magyarországi protestáns nemességet a birodalom lelkének nevezte, tudományossága miatt; sőt herczeg Eszterházy Imre Magyarország prímása s esztergomi érsek is Pozsonyban egy gyűlésen ekként nyilatkozott: „habár a protestánsok tanodáit korlátoljuk, s a külföldi egyetemekre vezető utat el is zárjuk előttük, mindenmellett túlszárnyalnak bennünket tudományosságukkal.”

Midőn Dvornokovich hontmegyei alispánnak nagy örömmel jelenték, hogy Szentiványi György katholizált, azt adá válaszul: „azon katholikus a legoktalanabb, aki azon örül, ha egy protestáns katholikussá lesz, mert ha végre minden protestáns katholikussá lesz, a mai katholikusokból bizonyval egy sem fog maradni a hivatalban.”

S valóban úgy is volt azon korban, a legjelesebb jogtudorok a protestánsok voltak, kiknek védelmére magok a katolikus főurak bonyolódott ügyeiket bízni kénytelenek voltak, s bármily nagy horderejű kérdést rendesen a protestánsok által adott vélemény dönté el. S mégis mindennek daczára, vallásukat megsemmisítni törekedtek.

Igen fényes példa lön erre az akkori egri püspök Barókóczy Ferencz, ki a protestantizmus legelfogultabb elleni közé tartozott, midőn papi dézmájának peres ügyét protestáns ügyvédekre bízta, A püspök példáját sok város követte, úgymint például Eperjes, mely az egri püspök ellen protestáns ügyvéddel védelmezette magát.

Azonban hogy nemcsak a jog-, de az orvostudor-testület legkitűnőbb tagjai szintén a protestánsok voltak, kiderül onnan, hogy az ország hatóságai, sőt a katholikus püspökök sem nélkülözhették a protestáns orvosokat.

Hogy ezen fennebbi állítás nem túlozott, azt minden művelt egyén igen könnyen átláthatja, tekintetbe vévén a katholikus papság tanítási s oktatási rendszerét, — azon korban, melynek alapelve volt: minél korlátoltabb gondolkodást adni a növendékeknek, míg ellenben a szabadelvű protestantizmus minél tisztább s magasabb fogalmakat s eszméket oltott az ifjúság lelkébe.

XVII.

A könyvek elpusztítása.

Ezzel azonban nem elégedtek meg a jezsuiták (imádott bálványuk a pápával együtt), hogy a protestánsok szellemi fejlődésének s a közműveltségnek mindenmű akadályt gördítettek útjába, hanem ennél még sokkal embertelenebb, soha meg nem bocsátható bűnt követtek el a műveltség-, tudomány s szabad eszmefejlődés ellen, s annak végképeni kigyomlálásához fogtak.

Miután a protestánsok ez időben már egyetlen egy nyomdával sem bírtak többé, a szükséges könyveket külföldről szállíttatni kénytelenítettek. Ennél azonban misem volt nehezebb, mert az ország határvonalain semmiré sem ügyeltek oly szigorún, mint a könyv becsempezésre. minden szállítmányt át- meg átkutattak, s ha könyveket találtak, bármily tartalmúak is voltak azok, minden irgalom nélkül megsemmisítették; habár az erre vonatkozó királyi rendelet, csakis a vallás-vitákat tartalmazó könyvekre terjedt is ki.

Íme, ekként igyekezett a műveltség s tudomány csiráit elfojtani hazánkban a jezuitizmus.

Ily undok tett Erdödy Antal Gábor egri püspök (Barkóczy elődje) emlékét is terheli, ki a protestánsoktól négyezer darab bibliát szedetvén el, mind megsemmisíteté, nem dobatta ugyan a tűzbe, miként azt akkor hírlelék, hanem Kassán oly nedves pinczébe rakatta le, hogy csakhamar elrohadván, haszonvehetlenekké, olvashatlanokká lettek.

Zsolnán a protestáns lelkész Bahil Mátyás könyveit a jezsuiták erőszakkal elvették, a ki még csak panaszt sem mert emelni e vandál tett ellen.

1746-ik év nyarán Árvamegyében negyven bibliát s azonfelül háromszáz hitvallási (confessio) könyvet kozottak el, valamint reá nemsokára a Szepességen szintén vadászatot tartottak a könyvekre, miután a külföldről szekereken szállított nagy mennyiségi könyvet lefoglalt a katholikus papság, s azt mind megsemmisíté. Különösen Zsolnán dühösen át- meg átkutatták a házakat a jezsuiták, s kiszámíthatlan kárt okoztak a műveltség haladásának a sok becses irodalmi mű erőszakos

elrablásával. S ez erőszakért senki sem mert ellenök kikelni, sőt még csak jelét is adni sérelmének s vesztesége feletti fájdalmának, rettegvén a protestáns vért szomjazó gonosz jezsuitáktól.

A protestánsok szellemi kínzása kiapadhatlan volt, azzal minden lépten, nyomon találkozni kellett, dusan levén gondoskodva az eszközökről, melyekkel szabad gondolkodásukat s lelkiismeretüket sérтték. Egyike azoknak a hivatalos eskü alakja volt, midőn a protestánsnak a boldogságos szűz Máriara és a szentekre kellett esküdni: a mi annyira ellenkezik vallásuk tanaival, s oly nagy botrányra adott alkalmat, hogy abban több európai fejedelem megütközvén, hitsorsosaik iránti részvétből VI. Károly császárt annak eltörléséért felkérték. S annak daczára, hogy az uralkodó e tekintetben módosítást is tett, s legfelsőbb rendelete folytán csakis oly egyének lőnek kényszerülve ebbeli eskü letételére, kik valamely nyilvános hivatalba lépvén, feleskettettek, mindamellett a katholikus papság akaratának hatalmát itt is minden vallásbelivel éreztette s egy protestáns sem volt az alól kivéve, midőn törvényes házasságra lépett, hogy az esküformába foglalt boldogságos szűz Mária és a szentekre való fogadás által lelkiismeretén csorbát ne ejtsen. — S ezt az önkényű klérus az 1733-ik évben közzétett s ezt tiltó királyi rendelet ellenére is gyakorolta, az elnyomott s üldözött protestánsokat ezzel is gyötörte.

Általánosan tudva van, hogy már rég időktől fogva minden müveit államban készséggel s örömmel fogadták be a más országokból megttelepedett iparosokat, kereskedőket s műveszeket, mint a műveltség, közjóiét előmozdítóit és tényezőjét, sőt még előjogok- s kiváltságokban is részesíték őket.

Egészen másként volt a XVII. és XVIII-ik században Magyarországon, hol a hatalmas klérus odaműködött, hogy csak azok nyertek itt polgári jogot, a kik katholikus hitet vallottak. A külföldről bármily okból ide megttelepedni szándékozó protestáns kiutasítatott, azért, nehogy hitsorsosinak száma gyarapodjék, a kiknek kiirtásán úgy is hathatósan fáradtak, különösen pedig a jezsuiták, kik egyedül e célra lőnek felállítva, s kiktől hemzsegett az ország, sőt az egész osztrák birodalom.

Hogy tehát a magas klérus az ország javát szívén nem hordozta, e tény is elég bizonyásot tesz arról, midőn az oly hasznos egyéneket az országból kiutasító, s a helyett, hogy a nemzet szétzilált erejét nagy befolyása által consolidálni igye-

kezett volna, a legundokabb testvéri viszályt idézett elő: egy haza gyermekéit egymás ellen ingerelvén, bőszítvén, a vallás ürügye alatt; saját elvakított híveinek gyűlöletet oltván szívébe a protestánsok ellen, eretnek gúny névvel illetvén a reformációt; ezen a műveltségen s felvilágosodásban haladó pártot, mindenképen elnyomni, lábbal tapodni törekedett.

A fanatizmus hosszas elkeseredett vérengző harczot idézett elő: a katholikus protestáns testvérét, a jezuitizmus sugallata alapján, elkárhozott eretneknek, ez pedig a katholikust természetes ellenének, üldözőjének tekinté; s nem egy testvér ugyanazon egy szülők gyermekei, vagy az apa fiával szemközt ily viszonyban állott mindaddig, míg az isteni gondviselés egy felvilágosodott, eréyes önkarakattal bíró fejedelmet adott, aki ezen természetellenes állapotnak véget vettén, világossággal árasztá el az összes birodalmat.

Valóban ezen káros rendszabály, hogy egyedül a katholikus külföldi nyerhetett polgári jogot, nagyon elnépteleníté a szabad királyi városokat, melyek e gyászos korszakban általában véve hanyatlani kezeltek, s a már két évszázad előtt haladásnak indult tudományos műveltség a jezsuiták által hátra vettetett, míg ők ellenben annál inkább elhíztak, gazdagodtak s veszélyes hatalomra vergődtek.

XVIII.

A protestánsok erőszakos kitéríttetése.

A fennebb elősoroltaknál még sokkal elviselhetlenebb volt a protestánsoknak katholika vallásra történt erőszakos kitéríttetése. A pápák, kiknek akaratából történt ezen szellemi erőszakoskodás, nem vették figyelembe szent Cypriánnak eme kétségbenvonhatlan mondatát: „a vallás semmi erőszakolást sem tűr, miért is, a hol legcsekélyebb erőtetés van, ott semmi vallás sincsen.”

E szent mondatot azonban a klérus nem tartá tiszteletben, sőt a papságon kívül is voltak oly vakbuzgó zsarnokok, a kik felebarátjaik kínzása által a túlvilági örök életet elérni, a

szenvedők fohászain a menybe felszállni reméltek, s kiknek szívébe a protestánsok iránti gyűlöletet a képmutató jezsuiták már zsenge koruktól fogva nagy gonddal beszivárogatták.

Ily szívtelen vakbuszgó katholika Szentháromság volt Sárosmegyében, aki Alsó-Sebesen protestáns jobbágyait föld alatti bűzhödt börtönre hurczoltatá, s kegyetlen veréssel addig kínoztatá, míg csak vallásukat el nem esküdven, katholikusokká lettek. S miután egy pórő, aki lelki s testi szilárdságban minden szenvedő társait felülmúlván, zsarnok őrnője fenyegetéseit megveté, készebb levén meghalni, mintsem kitérjen, azt a zsarnok őrnő a helyiségből elűzé. A félholtra vert nő odahagyá férjét, családját s kis vagyonát, Eperjesre menjé, a legnagyobb ínségben tengeté életét.

A kegyetlen Szentiványiné, eme embertelen barbár tetteért végtelen dicséretekkel halmoztatott el a káth. papságtól, különösen pedig a jezsuitáktól s nagy kitüntetésben részesült.

Kétsége vonhatlan, hogy a magyarországi klérus között minden korban voltak kitűnő eszű férfiak, s a tudomány, úgy szólvan, csakis az ő sajátjuk volt (a középkorban), számos nagy diplomata levén közöttük, a kik számításaiakban nem igen csalódtak, kivált a XVIII-ik század elején s közepén, ezúttal is tehát jól számítottak: a zsarnok Szentiványinéra ruházott s az ötet dicsérettel elhalmozott számos okirat el nem téveszté hatását; az emberi érzetből s női gyöngédségből kivetkőzött úrhölgynek csakhamar akadt hű utánzója, a szintén Sárosmegyében lakó ifjabb gróf Szirmai személyében, aki azonnal basa módjára kezdé az anélkül is rabigában görnyedő szegény jobbágyait sanyargatni s üldözni.

A gróf természeténél fogva zsarnok s kegyetlen kinző levén: jobbágyait a legcsekélyebb engedetlenségről, a mit egy ily alárendelt emberre igen könnyű reáfogni, vagy pedig a legjelentéktelenebb perpatvarért kegyetlenül megvasaltatván, földalatti sötét börtönre záratá, s addig ki sem bocsatá, míg csak vallását el nem esküvé s katholikussá lett.

Ezt a gróf mostoha anyja, Barkóczy Kláratól tanulta s természeti hajlamánál fogva könnyen elsajátítá s szívta magába. Barkóczy Klára nevét ma is undorral említik nem csak a protestánsok, hanem minden jó érzelmű katholikus is, aki oly sok jobbágyát, sőt másokat is a protestáns vallást elhagyni s katholikussá lenni kényszeríté, hogy még életében szentnek nyilváníták őt nem csak a jezsuiták, hanem a főpapság is, annak daczára, hogy ez úrhölgy kegyetlen, vér-

szomjas levén, égbekiáltó erőszakoskodást vitt véghez az elnyomott s magát védni képtelen jobbágyokon.

Hát még azon protestáns jobbágyok mily borzasztó sorsban részesülhettek, kik a jezsuiták birtokain le voltak telepedve; mindenki képzelheti: mit kellett azoknak zsarnok földesuraiktól kiállani! Példa volt erre szepesmegyei Styavnik helység, melynek lakosait protestáns vallásukért minden kigondolható módon gyötörték és zsarolták.

Oly protestáns helyen, melynek katholikus földesura szelíd, emberileg gondolkodó, jólélkü, türelmes volt, s jobbágyainak lelkiismeretét nem háborgató, ott a nagyobb és kisebb városokban plébániákkal bíró papok és jezsuiták vállalták magokra az üldöző szerepet.

Az 1731-ik évi ápril 6-án kelt császári rendelet alapján minden előforduló vegyes házasság alkalmával a katholika, mint uralkodó vallás helyeztetett főlénybe, a plébánosok ruháztatván fel összeadási joggal.

Eme legfelsőbb rendelet a katholikus papságnak nagy alkalmat nyújtott az erőszakos téritettsre, kik minden ily eseteknél addig meg nem eskették az illetőket, mignem a protestáns vőlegény vagy menyasszony katholikussá lett, s ha erre a protestáns fél reá nem akart állani, azon esetre az összeeskendőket a templomból kilökdösték. Éhez hasonló példa nálunk számtalanszor előfordult.

Azonban még ennél is nagyobb önkényre, hallatlan zsarnokságra vetemedett a papság. 1746-ik évben Nagy-Sáros mezővárosában egyszerre két pár indult az esküvőre, s minthogy minden két vegyes házasságra kelvén, a katholikus templomba mentek. Az egyik vőlegény protestáns, menyasszonya katholika volt, a másik vőlegény katholikus, menyasszonya pedig protestáns volt.

A helybeli plébános Kárász P. alesperes addig nem akará őket megesketni, mignem a protestáns vőlegény és menyasszony katholikus vallásra térnek. Erre azonban az esküvőre megjelent két protestáns reá nem állott. A plébánon ez sem hozta zavarba, hanem önhatalmúlag cserét tett a két házasulandó pár között; ugyanis a katholikus vőlegényt a katholika menyasszonynyal, a protestánst pedig a protestáns leánynyal adta össze, az illetők akarata s ellenmondása daczára.

A falusi és kisvárosi plébánosoknak még ennél is nagyobb s kedvezőbb alkalmuk kínálkozott a lélekvadászatra a gyermekágyban fekvő nőknél. Az előítéletes köznép, kivált azon

korban oly hiedelemben élt, hogy a gyermekágyas nőnek minden addig emberek közé menni nagy bún, míg előbb a lelkész vagy a pap fel nem avatja. Oly helyeken tehát, ahol protestáns lelkész nem volt, a katholikus plébános csak azon föltét alatt avatta föl az ilyen nőt, ha előbb vallását elhagyá s katholizált. S ha mégis találkozott oly gyermekágyas, aki vallásához szílárdul ragaszkodott, s a házból felavatás nélkül ki merészelt menni: azt a plébános azon a nyilvános helyen verette meg, hol a feslett erkölcsű nőket, tolvajokat stb. meg szokták fenyeitni, vagy pedig súlyos pénzbírságra ítélte. Ily esetek szintén napirenden voltak hazánkban.

A katholikus klérus tehát a protestánsok kínzását a bölcsőnél kezdte el, házasságok alkalmával folytata s halálos ágyunknál befejezé, — de csak az élőkön — mert hiszen, miként fentebb láttuk: a holtakat sem hagyták nyugton, sírjaikból is kidobálták őket, azért, mert protestánsok voltak.

Hogy miként gyötörték őket halálos ágyukon, egy pár példát hozunk fel. Ebben különösen a mindenkitől rettegett jezsuiták valódi ostorai voltak a protestáns családoknak. Ok magok is feladatuknál fogva, kitűnő kémek levén s azonfelül még bérlett kémeket is tartottak, mindenkinél családi s magánélete titkaiba behatoltak, miben a fulgyónás is nagy segedelmükre szolgált. Ha valamely protestáns család egyik tagja megbetegedett, annak végyonaglását leszén, a házba erőszakosan betolakodtak, s az eszméleten kívüli haldokló protestáns szájába bedugták az ostyát, ki, ha meghalt, mint kitértet, katholikus papnak állott jogában őt eltemetni, ha pedig felgyógyult, a protestáns vallásra visszatérni többé nem merészelt.

Az ilyen eszméleten kívüli erőszakkal kitérített haldoklót, ha csakugyan kimúlt, rendesen nagy fénynyel s látványossággal temette el a katholikus papság, azt hírlelven, hogy a megboldogult végső perczeiben az egyedül üdvözítő vallásra kívánt kitérni, hogy a menyországbba juthasson. Tették pedig ezt azért, hogy a tudatlan tömegre hassanak, s minél több híveket szerezzenek, foghassanak. Másik lényeges oka ez erőszakos téritésnek pedig az volt, hogy az elholtnak gyermekre igényt tartván, azokat az anyaszentegyház kebelébe terelhessék, s híveik számát szaporíthassák.

Kermann Daniel vallása szent ügye mellett a végső lehelletig buzgón harczoló protestáns superintendent, aki egy hitét védő munka miatt börtönre hurczoltatván, a pozsonyi vár földalatti bűzhödt üregeiben adá ki lelkét: midőn már

végperczeiben szólni, sőt mozdulni is képtelen volt, s úgyszól-ván, csaknem megmerevült: a lélekvadászó jezsuiták, kik már halálát letek, a börtönbe rontottak, s az eszméletnélküli Kermann szájába bedugták a szent ostyát, melyet, ajkai közé szorulván, sírjába magával vivé.

Midőn már a jezsuiták a haldoklón ez erőszakot végrehajtották, nem átallották úton útfélen teli torokkal, sőt még írásban is mindenfelé híresztelni, hogy azon kor legnagyobb protestánsa, halála előtt Luther eretnekségét megtagadva, az egyedül üdvözítő anyaszentegyház kebelébe tért vissza, katholikussá lett.

Ez azonban ép oly kevéssé hitelt érdemlő, mint Erasmusnak azon állítása, hogy a köből faragott boldogságos szűz szobra sajátkezűleg ezt írá: „én Mária kőszobra saját kezemmel irtam magamat alá.”

Szegény haldokló Kermann ép oly eszméletnélküli volt végperczeiben, mint az érintett Mária-kőszobor.

Különben is vajmi kevés példa volt reá azonkorai protestánsok között, a vallás-változtatásra, annak daczára, hogy folytonos édesgető csábításnak és üldözésnek ki voltak téve. A türelmesség s szilárd kitartás már kisded korukban szívükbe volt csepegtetve, s minden percben készek voltak a legnagyobb méltatlanság eltűrésére. Magyarországon azon időben mindenki beisméré Tranosci György hires énekesnek jezsuitává lett fia Tranosci Sámuelnek ama állítását, hogy *h a z á n k b a n* mint katholikusnak élni, s mint protestánsnak meg halni jó.

Tagadhatlan, hogy a jezsuiták eme nyeglesége némi elégtételt szolgáltatott Kermannak, mert életében, mint a protestáns eretnekek fejét és bálványát szidták, mocskolták, rágalmazták s el is átkozták, halála után pedig a legünnepelejesebben a szentmártoni fögyházba takarították el hamvait.

Éhez hasonló eset 1716-ban Eperjesen is történt. Nova k n é egy odavaló városi tanácsnok 90 éven felőli özvegye, ki egész életén át végtelen sokat szenvedett a jezsuitáktól, mindamellett a protestáns valláshoz tántoríthatlan ragaszkodással viselte, végre az aggkor gyöngeségeitől utóléretvén, ágyba sülyedt és haldoklott. A halállal küzdő mellett a szegények jóltevője, Résiné úrhölgy és Schönné nevű nő volt.

Megtudván a jezsuiták, hogy a protestantizmus egyik legbuzgóbb híve a halállal vajúdik, legott egy vakmerő pátert odaküldének, ki a házba betolakodván, a nemesszívű két

ápolónőt a szobából kiűzni akará, azért, hogy a haldoklónak az ostyát a szájába nyomja. A két nő ellene szegült az erősakos jezsuitának, mindamellett kérve őt: hagyna fel ebbeli szándékával, hiszen akár egy hasáb-fába, akár pedig ezen eszmélet nélküli haldoklónak dugja a szájába az ostyát.

Azonban csakhamar keservesen tapasztalták, hogy mit tesz egy jezsuitának ellenszegülni, bármily igaztalan, erősakos legyen is annak eljárása, mert nem elég, hogy a haldokló szájába az ostyát erővel betömte, hanem a két jólélkű nőt is a tanács előtt oly súlyosan bevádolta, eláztatta, hogy a bíróság, a jezsuitáknak véteni nem mervén, mindkettőt botütlegré s másnemű becstelen és kínos büntetésre ítélte.

Résiné ugyan, mint vagyonos nő, száz forint birsággal megválta magát a gyalázatos büntetéstől, de a szegény polgárnő fizetni képtelen levén, a barbár büntetésnek kénytelen volt magát alávetni, s annak daczára, hogy Dézsi András, a ki tekintélyes úri ember volt, minden elkövetett e szerencsétlen ártatlanul elítélt nő megmentésére, többet kivinnie nem sikerült, minthogy nem a nyilvános, hanem elkülönített börtönbe zárták, de a megbotoztatás el nem maradt, minek folytán az ily embertelen bánásmódhoz nem szokott nemes érzésű nő halálosan megbetegedvén, a jezsuiták boszúáldozata lön.

A kort s főkép a maga szent czéljaira vezető eszközökben nem igén válogató papi uralmat, s azzal szövetkező államhatalmat élesen jellemző adat az, mi a helytartó tanácsnak 1727-ben sept. 13-án kelt s a váczi püspöki megye vikáriusához intézett rendeletében foglaltatik. D u b r o v a i G á s p á r a kath. egyházból kitért, és súlyos betegségen fekvő trencsénmegyei nemeshez a halálra őt elkészítni, mint látszik, akarata ellen, egy kath. papot küldöttek, ki neki a szent ostyát erővel a szájába tette, a beteg azonban azt kiköpte. Annak holta után Trencsénmegye törvényszéke, rá szentségtörő, irtózatos v é t k é é r t azon ítéletet mondotta, hogy a földből kiássott holtteste a hóhér kezébe adatván, általa égettessék el, ki egyszersmind hamvait a folyóvízbe szórja. Ez ítélet, miután a királyi felség azt megerősítette, az irt módon végrehajtatott, valamint a megholt nemest az apostaziára rá bíró, s így a melllette levő papot üdvös munkájában háborító két leányára és nejére szabott, hasonlag legfelsőbb helyen jóváhagyott, de a rendeletben meg nem nevezett büntetéssel is az történt.*)

*) Zilah történetéből. Írta Szilágyi Ferencz, Pest, 1870.

Hogy az ily módon történt erőszakos kiterítések a legundokabb tettek egyike s a protestánsok e feletti panasza általános volt, igen természetes, valamint az is, hogy a jezuitizinus elleni gyűlölet s undorodás minden alkalommal nyilvánult, azonban nyíltan panaszkodni mindenki óvakodott, mert egy jezsuita vádját senki sem merte megczáfolni, sőt a világi hatóságok is reszkettek a jezsuiták hatalmától, tehát a vádlottra kimondott ítélet szintén a jezsuiták sugallatából eredt.

Ez égbekiáltó méltatlanságok felett sőhajtozni s panaszkodni legfelebb bizalmas körben, zárt ajtónál lehetett. Ép egy ily bizalmas körben történt ez időtájban Sárosmegyében, hogy midőn az egybegyűlt protestánsok a katholikus papok, különösen pedig a jezsuiták erőszakos téritései ellen zúgolódtak volna, hogy az eszméletnélküli haldoklónak szájába dugják a szent ostyát. A baráti körben jelen volt egyetlen katholikus nemes úr ekként világosítá fel protestáns barátait, mondván: valahányszor a katholikus pap valamely súlyos beteg protestáns lakába lép azon szándékkal, hogy azt halálos ágyán az egyedül üdvözítő római anyaszentegyház kebelébe terelje, kitérítse, mindenannyiszor kétféle ostyát visz magával, úgymint megáldottat (venerabile) és egyszerűt (semmitérőt), s azon esetre, ha a beteg ép észssel bír s ki akar térti: a valódi, a megáldott ostyát nyújtja neki; ha pedig eszméletén kívül van, akkor az egyszerűt, a semmítérőt dugja a szájába.

Mindamellett ezen katholikus úri ember csakhamar megbánta, hogy e nagy titkot a protestánsok előtt fölfedezé, vissza is húzta volna örömmel kiejtett szavait, de már késő volt a megbánás; végre tehát egyedül arra kérte a jelenvoltakat, nehogy nevét elárulják, mert úgymond: akkor rettentő üldözésnek volna kitéve, s a jezsuiták boszúját ki nem kerülné. Ebbeli félelme azonban alaptalan volt, mert protestáns barátai nevét soha fől nem fedezték.

A kath. klérus, különösen a jezsuiták nagy figyelemmel kisérték a vegyes házasságból származott gyermeket; erőszakoskodásuk az ártatlan, romlatlan zsenge lelkeket sem kímélte, ők minden halandó életét megkeserítni igyekeztek.

Az olyan árvákat, kiknek atyjok vagy anyjok római kathol. vagy egyesült görög vallású volt, a szülők halála után a pap azonnal elvette, s katholikusokká lenni kényszeríté, nem tekintvén arra, hogy a gyermek a még életben levő protestáns atyja vagy anyja, vagy pedig protestáns rokona mint gyámnoka által neveltetik. Sőt még ennél is többre ment kegyetlenségük,

mert ha a vegyes házasságbeli szülők még életben voltak is, de gyermekeiket protestáns vallásban nevelték: az ily gyermekek a kath. papság atya s anyja kebléről erővel leszakasztá és saját felügyelete alatt katholikus vallásban nevelteté fel.

Erre legelső példát 1740 táján Eperjesen páter Szánta y jezsuita adott, aki egy odavaló becsületes lakos fián ily lelke erőszakot követett el. Habár az atya katholikus is volt, mindenmellett e vallásra térti még gyermekkorában kényszerítettévé, attól lelke mélyéből idegenkedett, mondván: inkább akar a vérpadon kimálni, minthogy fia is katholikus legyen, s azt a protestáns iskolába járatta, hogy ott az ágostai hittan elemeit magába szívja.

Midőn ez Szánta y jezsuita tudomására esett, deákjai val rögtön a gyermek lakába sietett, elhurczolván őt onnan erővel, előbb a kollégiumba, majd a templomba vive, s az éretlen korú hat éves gyermeket gyónni kényszeríté.

Az erőszakosan kitérített gyermek szülői kétségbe voltak esve, mélyen lesújtva e kegyetlen bánásmód felett, de a jezsuiták ellenében gyöngék, tehetlenek, egyetlen vigasztalójuk, a helybeli protestáns lelkész B a h i 1 M á t y á s tanácsát kérték, ki a gyermeket jó barátai párfogásába ajánlva, Eperjesről megszöktető s jó távol küldé el, biztos helyre, hol a fiu csak ugyan protestáns iskolába járván, e vallásban növekedett fel s megmaradt.

A jezsuita-boszú azonban itt sem maradt el, páter Szánta y az általa erőszakosan kitérített gyermeknek szülőit földesasszonyuk, a Szentiványi úrhölgy s a már fennebb érintett vakbuzgó katholika előtt bevádolván, az apa nyakába vasláncszal a börtönbe menni kényszerült, az anya pedig a vadon erdőségebe menekült, hogy a zsarnok úrnő ostorát kikerülje.

Egy másik ily erőszakos módon kitérítni szándékolt gyermeket a jezsuiták körmei közöl szintén ugyanazon protestáns lelkész menté meg úgy, hogy azt az ágya alatt levő pincébe rejté el.

Egy harmadik gyermek a külváros egyik csűrébe rejtőzködött, s 14 napon át maradt ott; anyját a jezsuiták börtönre hurczoltaták, azért, hogy az erőszakosan kitérítni akaró fia tartózkodási helyét föl nem födözé.

Páter Sehewesik jezsuita még Szántaynál is kegyetlenebb, zsarnokabb és vadabb volt, oly amnyira, hogy elfogult, dühös eljárásán nemcsak a protestánsok, de minden józan gondolkodású katholikus is megbotránkozott, E nemember a spa-

nyol inquisitorknál is gonoszabb volt, azokon is túl tett. Ugyanis fegyveres poroszlókat vett maga mellé és sorba járván minden családot házait, hol vagy az atya vagy az anya katolikus valláson volt; az ártatlan gyermeket magával hurczolta s börtönbe záratta, ahol előbb ígéretekkel, ajándékokkal, majd ismét ijesztés- és veréssel kényszeríté, hogy a protestáns vallást elhagyván, katholikus hitre térjenek; s minden addig ki nem bocsátá őket, míg nem a gyöngé, éretlenkorú gyermeket a kegyetlen bánásmódot, kínzást s hóhérlást kiállani nem bírván, kírték.

Ezen szerencsétlen gyermekeken kívül sikerült még néhány cseléd-leányt, valamint Schmiedel gyámleányát is a katolikus vallásra terítni Eperjesen.

Az eperjesi lőporgyártó Özvegye másodszor Rastatt o c z k y M i h á l y protestánshoz menjén férjhez, két fiát ágostai vallásban nevelte. Ezt megtudván páter Schewcsik jezsuita, a város poroszlói maga mellé vévén, a két gyermeket erőszakkal hurczoltatá a kollégiumba, börtönbe záratá, s a hozzá méltó társa páter zimmern a nna 1 együtt ugyancsak hozzáfogott a két ártatlan gyermek kínzásához; de a két gyermek bámulandó állhatatosságot tanúsított, a protestáns valláshoz szilárdul ragaszkodván mindaddig, míg 1744-ik évi január 30-án, ép akkor, midőn a falánk jezsuiták estebédnél lakmározottak, a kollégium feltört ajtaján kiszökvén, a városkapu-záráskor kiillantak s éjjel a protestáns lelkésznél, ugyancsak a kitűnő Bahil Mátyásnál kerestek menedéket, ki őket anélkül, hogy szülőikkel tudatta volna, a harmadik megyébe küldte, hol a protestáns vallásban szerencsésen fel is növekedtek.

Azonban a már fennebb említett gróf Szírmay Tamásnáé született Bárkóczy Klára (az akkori egri püspök nővére) még a jezsuita atyákon is túltett a kegyetlenségen; kinek férjéről az akkori írók ép az ellenkezőt állítják, mondván, hogy gr. Szirmay Tamás Sárosmegye főispánja nagyon is mérsékelt volt a protestánsok üldözésében, míg ellenben vakbuzgó fanatizált neje határt nem ismert a protestantizmus elleni gyűlöletben.

Ezen magas állású, de szívtelen, silánylelkű, gonosz úrhölgy, 1746-ban környékbeli összes jobbágyainak gyermeket egy nyári napon tarczai kastélyába rendelé azon ürügy alatt, hogy majd munkát, foglalkozást fog nekik adni. A semmi rosszat, vészt nem gyanító bárgyú szláv pörnép vakon engedelmeskedvén hatalmas úrnőjének, készséggel küldé fel az ura-

ság udvarába minden mozogni, járni tudó gyermekét. De mily borzasztó lön a váratlan meglepetés: a zsarnok úrnő a már előre arra kirendelt izmos szolgáinak intvén, kik az ártatlan kis gyermekeket sorra le-lehúzták s addig korbácsolták, míg nem az elviselhetlen kínos fájdalom alatt mindenjában katholikusokká lenni ígérkeztek. Ekként terelte be a vad tatárnál kegyetlenebb úrhölgy a zsenge korú gyermeket a római anyaszentegyház kebelébe; a miért természetes szent nevet vivott ki a katholikus klérus előtt, s bizonynal a pápa kánonizálási ígéretét is bírta.

Midőn már Barkóczy Kláranak az ártatlan gyermeket ily zsarnok módon kitérítnie sikerült: az érett, nagykorúak s a gyermekek szülői felé is kinyújtá sújtó karját, a legkegyetlenebb eszközökhez nyúlván, hogy elkezdett műve teljesen koronázott legyen; azokat is szintúgy botütléggel, bűzhödt börtönnel, koplalással s minden néven nevezendő kínzással sanyargatta, ha hitük meggyőződéséhez szilárdul ragaszkodtak, úgyannyira, hogy jobbágyainak nagyobb része ott hagyván mindenét, futva menekült e tigris úrnő birtokáról, másutt keressvé menedéket, hol az ember szellemét s testét egyiránt nem verik bilincsbe.

Mindennyi kegyetlenségeért Barkóczy Klára még élt, nagy kitüntetésben részesült, melyben a magas klérus részesíté, a jezsuiták közreműködésével. De ép ezért a történelem lemoshatlan bélyeget süt homlokára, s mint vad szörnyeget állítja elé a világ elébe. Ma már bizonynal utódai is pirulnak ősanyjuk ily undok tetteiért.

És ha találkozott olyan, ki a római vallásra történt erőszakos kitéríttetése után ismét visszatért előbbeni protestáns vallásához, az azután mint apostata folytonos üldözésnek volt kitéve, egész élete pokoli kínná vált. Erre nagy gondjuk volt a jezsuitáknak.

XIX.

A protestánsok szellemi gyötörtetése.

A fennebb elősorolt gyötörtetések kívül még más szellemi kínezásról is gondoskodott a jezuitizmus, melylyel a pro-

testantizinust meguntassa a magyarországi néppel. Ezek közé tartozott: az ünnepélyes búcsújárásokra (processio) és a nyilvános áldozat-menetekre való erőszakos kényszerítetése a protestánsoknak, holott ezen szertartások világos ellentétei az ő vallás-tanaiknak, s tiszta meggyőződésükbe ütköznek, mert hiszen általánosan tudva van, hogy Luther és Kálvin tanai a kereszteny vallás szertartásaiból minden fényt, pompát, kábítót és bódítót kiküszöböltek, s a protestáns vallás fensége csak annak tiszta egyszerűségében rejlik. — És mégis e sötét kor szakban, alig egy évszázaddal ezelőtt, a jezsuiták gonosz működése odahatott, hogy a protestáns híveket a processiók, s az oly nevetséges áldozat (önkínzási) menetekben részt venni kényszerítették, sőt még a nagy lobogókat is vállaikra nyomták, s a többi katholikus hívekkel együtt letérdelni kényszerítették.

És ha találkozott olyan, aki protestáns vallásához szigorún ragaszkodván, a neki idegen vallás külsősége előtt meg nem hajolt, térdre nem ereszkegett: előre készen tarthatta hátát, de olykor fejét is az ütlegnek, mert a papjaik által elvakított néptömeg csengetéskor azt hívén, hogy az úr isten csakugyan jelen van, tehát az eretneket, akit habár erővel is odahurczoltak, mint istenkáromlót az arra odarendelt törvényszolgák dühösen megrohanták azért, hogy a csengetyűszóra porba nem veti magát, s összes megfeszített erejükől elverték.

Azonban ennél még sokkal borzasztóbb sorsban részesültek azok, kiknek a procession megjelenni parancsoltatott s mégis honn maradtak. Az ily engedetlenség nemcsak fogzággal, hanem iparüzlet vesztéssel is büntetett; példa volt erre az eperjesi L a c k n e r J. G. czukrász s az odavaló borbély, a kik, mert protestáns létükre a katholikusok búcsúmenetében részt venni vonakodtak, iparüzletük folytatása örökre betiltatott,

A protestánsok az áldozat-menetekben, melyek egy éven át gyakran tartattak, szintén részt venni kényszerítettek. S erre minden az előkelő polgárokat szemelték ki, azon meghagyással, hogy már a mise kezdetén a katholikus templomban jelen legyenek; miért is akkor nap saját imaházukba vagy nem lehettek, vagy pedig vallásos buzgóságukat félbe kellett szakítniok, s idegen vallás-tempalomába sietniük, nehogy az őket fenyegető büntetés súlyát éreztessék velők. S annak daczára, hogy a korosabb protestáns kézmívesektől, házról-házra járva, a rajok rótt járadékot beszédték, mindenmellett az ifjabbaknak segé-

deikkel s tanonczaikkal együtt meg kellett jelenni a katholikus templomban.

Ezen ünnepélyes szertartásoknál tanúsított eljárás fényes - tanúbizonyságot tesz a jezsuiták áhítatosságáról, felebaráti szereketük- s az egyedül üdvözítő római vallás iránti tiszteletéről. Ugyanis ily alkalommal a főoltár egyik szárnyán álló jezsuita a körülálló népnek csókra nyújtá a kezében levő keresztet (Crucifix). Természetes, hogy az egybezsúfolt tömeg között sok, vagy olykor tán több protestáns levén, kiket erőszakkal oda rendeltek, minden esetben találkozott tehát vallása tanaihoz oly szigorún ragaszkodó protestáns is, ki a neki nyújtott keresztet megcsókolni vonakodott; a mit, midőn a jezsuita észrevett, Jézus helyett Mózest nyújtotta oda, s egyszersmind a fejére ütött, még pedig oly erővel, hogy gyakran több protestáns véres fövel tért haza övéihez a katholikus templomból, hol a lelki atyák ily módon osztogatták a szent igéket s az áldást; s ily utón igyekeztek híveket szerezni az egyedül üdvözítő római vallásnak.

Ily sok szellemi s anyagi gyötrelmek s kínzások mellett hozzájárult még az is, hogy ennyi égbekiáltó méltatlanságok felett még csak panaszkodni sem volt szabad; a jezuitizmus minden körülményre kitérj észte figyelmét, pusztító dühé előtt nem volt kibúvó rés, mert ő a protestantizmusnak élet- s halál-harczot üzent, s ez az önvédelmi harczot állhatatosan folytatá a jezuitizmus ellen. A protestantizmus a jezuitizmusra nézve oly veszélyes hitfelekezet volt, mely tisztán előadott tanáival világosságot árasztott e földön, a sötétségterjesztő jezuitizmust a porba sújtassál fenyegette, s a mi legfőbb, a római pápa világra szóló tekintélyét, önkényű hatalmát, a papi hierarchiát alapjában megingatta, hanyatlását idézvén elő, mindenkorábban szűkebb korlátok közé terelte, sőt sok államból végkép ki is küszöbölte.

A protestantizmus tehát nagy szálka volt a jezuitizmus szemében, elviselhetlen lidércnyomás a pápák keblén, s miután magát a hosszas szabadságharc folyama alatt Magyarországon annyira befészkelte, a legelső kedvező alkalommal ugyancsak mozgásba tétettek minden lehető eszközök: a pápák bullái gombaként teremvén, annak kiirtására, s a barátok serge szintén gombaként nőtt, melylyel hazánkat elárasztván azon okból, habár népnevelés ürügye alatt, hogy az itt meghonosított reformációt gyökerestől kiirtsák.

Ennyi szellemi s anyagi kínzások után tehát még arról is gondoskodott a jezuitizmus, nehogy ennek híre külföldre kihasson, a több protestáns fejedelmek magyarországi hitsorosaiak nyomorát szívökre vévén, javukra közbevessék magokat, s a sok zaklatásnak véget vessenek. A magas királyi tanács tehát a legszigorúbban megtiltá, vagyon- s fejvesztés terhe alatt: nehogy valaki a protestáns valláson s annak követőm elkövetett méltatlanságok felett valamely külföldi hatalomnál panaszt emelni merészelen.

Hogy mennyire tartottak ettől, s mily vizsgaszemmel kísérték a protestánsok minden lépiteit, példa volt reá P u 1 s z k y S á m u e l sárosmegyei előkelő földesúr, kit a porosz király Boroszlóba hivatván azért, hogy a tőle vásárlóit borokat átvévén, kielégítse, s talán azért is, hogy ebbeli összeköttetését továbbra is fentartsa vele; hazaérkezte után a királyi tanácstól azonnal parancs érkezett az eperjesi hadparancsnoksághoz, P u l s z k y S á m u e l n e k kérdőre vonatása végett. A parancsnokoló ezredes csakugyan rögtön maga elébe idézette Pulszky t s ünnepélyesen letett eskü mellett vallatta: vájjon nem beszélt-e a porosz királylyal a vallás ügyeiről valamit?

XX.

A türelmesség korszakának hajnalá.

Ennyi méltatlanság s kegyetlenség hogyan maradt volna titokban. A jezuitizmus számtalan protestánt külföldre menekülni kényszeríté, kik nagyobbréssz tanult egyének, lelkészek levén, a Magyarországon elkövetett zaklatásokat nemcsak szóval, de sajtó útján is terjesztették, közhírré tevék, s az összes műveit világ végre meggyőződvén a jezsuita-rend végtelen káros befolyása-, naponkénti növekedő hatalmáról s áldástanlan működéséről, az akkor XIV. Kelemen név alatt pápai széken ülő, felvilágosodott művelt Ganganielli, 1773-ban az európai fejedelmek közöhajtására eltörlé az oly sok gonoszságot elkövetett jezsuita-rendet; mely üdvös intézményével egyszersmind némileg a protestantizmusnak nyugalmát is előidézte, miután az a legelfogultabb elleneitől megmenekült.

De még inkább visszaadá a protestánsok nyugalmát a felvilágosult szellemű, a halhatatlan II. József császár, a ki

nemcsak a jezsuitákat, hanem minden néven nevezendő szerzettek rendet száműzött birodalmából, s 1781-ben kiadá a türelmességi parancsot (tolerantiae edictumot), melylyel egyszer s mindenkorra véget vetett az oly sokat szenvedett protestánsok üldözésének.

Tagadhatlan, hogy a már évszázadok óta felszított vallási gyűlölet nem csillapodott le egyhamar, miután az emberek szívét annyira megmérgezték: a katholikusok lelkébe kiolthatlan gyűlöletet, a protestánsok keblébe pedig bizalmatlanságot oltottak, s annak keserű utóízét az utónemzedék is érezte.

A II. József császár által 1781. nov. 9-én kiadott kegyelmes leírat 15 pontot tartalmaz, melyek a vallási viszalkodásokat megszüntetik, a protestánsok szabad vallás-gyakorlatát biztosítják, üldözéseket s őket a katholikus szertartások hallgatására s azon jelen lenni erőszakolni tiltják, száműzött lelkészeik s tanítóik szabadon hazajövetelét s működését megengedik; ezután imaházaikat elfoglalni nem engedi, mindamellett az elfoglaltakat vissza nem adatja, igen számos helyeken a protestánsoknak templomot építni engedélyez, az ezután felmerülendő vallási viszályokat nem a fegyver, hanem a királyi Ítélet eldöntése alá helyezé.

Mindamellett a protestánsok ezen legmagasb engedményekkel nem levén megelégedve, még 7—8 panaszpontot tevén fel, az uralkodóhoz folyamodtak.

Tehát a II. József császár által adományozott toleranciale edictum korántsem voit teljesen kielégítő, s szabad vallásgyakorlatuk még akkor is nagyban korlátolva volt, különösen a vegyes házasságokra vonatkozó clausula, szabadelvűnek épen nem mondható. Azonban tagadhatlan, hogy e nagylelkű uralkodó trónraléptével, illetőleg-a jezsuitarend bukásával megszűnt a protestánsok nyílt üldözése.

Hogy a protestantizmus önvédelmi harcza ezután is folyt, tanúsítják ezt az 1787, 1791, 1832, 1836, 1840-ki országgyűléseken felmerült vallásviták s az arra hozott törvényczikkek, melyek mind meg annyi vallás-súrlódások kifolyásai.

Sőt mondhatni, hogy a vallássérelmek s ügyek még ma sincsenek tisztába hozva. Mindez azonban időhaladtával elelenyészik, s habár a múlt sötét századok borzalmas emlékei nem is mosódtak végképen el az illetők kebléből, de az utókor undorral s egyszersmind sajnálattal tekint vissza a múltakra, s a hitfelekezetek közötti ellenszenv lassanként el-eltűnik.

Függelékül.

XXI.

A jezsuiták működése Lengyelországban.

Nem lesz érdektelen a pápák káros befolyását s misszionáriusainak az elvetemült jezsuitáknak más államokban történt garázdálkodását kissé körülményesben elSOROLNI, s ezáltal általános áttekintést nyújtani a római szent kúriának eddigi működéséről, miáltal könnyű lesz megítélni: vájjon mi hasznott tettek a pápák s a jezuitizmus az összes emberiségnek.

A jezsuiták rendszabályai, elvei s eljárása az egész világon ugyanaz volt. A hazánkkal szomszédos Lengyelországban, hol az alkotmányt az uralkodók is tiszteletben tartották, s az erőszaktól óvakodtak: a jezsuiták minden merényletet elkövettek, még pedig bűntelenül. A kezdeményezők minden a jezsuita-növendékek voltak, tanáraiak által felbujtогatva. így például úrnapi s más búcsújárás alkalmával a jezsuiták arra ösztönzék növendékeiket, hogy a protestánsok házait megrohanják, kiket azután kifosztották s embertelenül bántalmazták, s jaj volt annak, a kit úton-útfélen előtaláltak.

Krakkóban már 1606-ban a protestánsok templomát, 1607-ben pedig temetőjüket ostrom alá vették, s a holtakat a sírokból kihányták. 1611-ben a vilnai protestáns templomot szétrombolták, lelkészeiket bántalmazták vagy legyilkolták. 1615-ben egy nyomtatott munka jelent meg Posenben, mely azt feszegeté, hogy az evangéliuskosknak nincs joguk a városban lakni; mire csakhamar a jezsuita növendékek megrohanták a protestánsok templomát, felgyújtották s lerombolták.

Ekként folyt ez több helyeken is, hogy a zaklatott protestánsok több templomaikat eladni kényszerültek, s a jezsuiták-tól való félelemben, miután életük sem volt biztos, kimenekülték az országból.

Mindezen embertelen bánásmódnál azonban sokkal borzasztóbb volt a Thorn városában jezsuiták által létrehozott mészárlás, melyhez hasonlót hazánkban a vérszomjas Karaffa idézett elő. *)

Thorn városában, mely ha bár Poroszországban fekszik, ezidétt lengyel védelem s hatóság alatt állott, a protestánsoknak Zsigmond Ágost király által 1557-ben szabad vallás-gyakorlat biztosítatott, s már 1584-ben virágzó tanodával bírtak ott. Midőn azonban III. Zsigmond 1593-ban e városban való letelepedéseket megengedte, azon időtől fogva folytonos üldözésnek voltak kitéve; a protestánsok árván maradt gyermekei a jezsuiták által erőszakosan katholikusokká neveltettek; továbbá bármily gonoszságot elkövetett katholikus hívek a jezsuita páterek által védelem alá vétettek, maguk részére vámmentességet kieszközöltek, azon ürügy alatt, hogy az élelmi szereket növendékeik számára vásárolják, míg ők ellenben azokkal kereskedtek.

A jezsuita növendékek a protestáns tanulókat úton-útfélen gúnyolták, még pedig a legérzékenyebbül s a legaljasabb modorban, a miért tanáraiktól büntetés helyett dicséretet nyertek; s a szegény protestáns lelkészek nemcsak hogy hasonló sorsban részesültek, hanem még a hóval, kövel es sárral való dobálást is kénytelenek voltak eltűrni.

A protestánsok Simultan templomát 1596-ban, a Jakab imaházat pedig 1667-ben elvették, mígnem utoljára csak egyetlen parochiális templomukat hagyták meg.

1719-ben azonban új protestáns üldözési módot találtak fel a jezsuiták; ugyanis ráfogván azok tanáraira, hogy a Kaifás zsidó főpapot latinul pontifex maximusra fordítván le, ezáltal ő szentsége a (csalhatatlan) római pápát sertették meg. Mely vág következtében nem csak az illető tanár, hanem az iskola-elnöke Rösnér is veszélyben forgott, s csakis úgy sikerült megmenekülnie, hogy egy jezsuitát gazdagon megfizetett.

A feljebb elősoroltak azonban csak előjelei voltak a protestantizmus elleni irtó háborúnak.

*) „Thorn's Schreckenstage Im J. 1724. F. Dörne.

1724-ben egy jezsuita növendék búcsúmenet alkalmával a fedetlen fővel szertartást néző protestánsokat szitkokkal s bántalmazással illetvén, még pedig órahosszákon át, mígnem végre, miután szelid intésre nem hallgatott, a városi poroszlók örházba vitték. De a rakonczátlan és fanatikus csendháborító többi társai erőszakkal követelték annak szabadon bocsátását; Rösner elnök azonban Tamás várgrófhoz utasította őket, a ki, minthogy a következő nap vasárnap levén, hétfőre halászta az ügy elintézését.

A garázdálkodó azonban akkor sem bocsáttatott szabadon, a várgróf az ítéletet Rösnerre bízta. Mire a jezsuiták tanítványai kardokkal fölfegyverezve, csoportonként vonultak végig a város utcáin, több polgárt tettleg bántalmazván, s egy egészen ártatlan, semmiben részt nem vett protestáns gymnásiát, a ki szerencsétlenségére a lakház kapujában állott, össze-vissza verték, s a jezsuiták kollégiumába hurczolták, ahol az ablakokból szarvkürtökön diadalt hangoztattak, s az odatódult kíváncsi néptömeget kövekkel dobálták.

Rösner a város szolgáinak a csendet helyrehozni parancsolván, a város titkárát W e d e m e i e r t a jezsuita páter rektorhoz küldé, a kollégiumba erőszakkal hurczolt protestáns tanuló szabadon bocsáttatásáért; azonban sikeretlen, mert a megátalkodott jezsuita nem hajlott a szép szóra.

Ennek híre csakhamar elterjedt az egész városban: kézműves-legények, kereskedő-segédek s protestáns tanuló ifjúság csoportosult a jezsuita-kollégium elébe, melyet ostrom alá vevén, a foglyul ott tartott ártatlan fiút megmenté. Ezek után eltávoztak s nyugodtan honn maradtad.

A város titkára az őrök segélyével helyreállítá ugyan a csendet, valamint z e r n e k e alelnök is a felizgatott néptömeget nyugalomra inté, de a jezsuiták növendékei a harangokat félreverték, a népet a ház fedeléről kövekkel dobálták, s az ablakokon kilődöztek.

Hogy mindezekre a künn levő népcsoport is közáporral felelt, igen természetes, minek folytán a jezsuiták kollégiumának ablakait bezúzták, s bútoraiakban is kárt tettek.

Most már volt bűnbak, az álszenteskedő jezsuita atyák boszút forralván, kaptak az alkalmot: alávaló hazug messét koholtak e népcsoportosulásról, azt kinyomatták, s az általok fanatizált lengyel nemességhez pástorleveleket küldözvén szélyel, a „szentség káromlók” (már tudniillik a protestánsok) ellen iszonyú bűntényeket kiáltottak, hirdetvén egyszersmind,

hogy szent képeik vérzettek, s az elkövetett merénylet megtorlását követelték; valamint az udvarnál s a városi ítélo törvényszéknél emeltek panaszt.

II. Ágost Frigyes király oly szigorú s minden kigondolható hazugsággal telt megidézést bocsátott ki, mely szerént a thorni várgróf, a polgármesterek, az egész tanács s igen sok polgár a törvényszék elébe állítatott; ezután pedig egy húsz tagból álló bizottmányt nevezett ki, mely katholikus püspökök- és nemesekből állott. Tehát a bölcs király a bárányok ügyét farkasokra bízta.

E helyt meg kell jegyezni, hogy II. Ágost Frigyes azért, hogy lengyel királylyá lehessen, elhagyá vallását, protestánsból katholikussá lett, fogadást tevén a pápának, hogy egész életén át nemcsak gyűlölni, hanem üldözni is fogja a protestánsokat. Ezen gyaroló fejedelemről a történészek azt állítják, hogy ősi tartománya (Szászország) véres verejtékét elveszette, s lett belőle árnykirály, ki csak kéjelgésben és testi erejében tünt ki, de nem okos kormányzásban. Ő ásta meg Lengyelország sírját.

A bizottmány Thorn városában tartotta a vizsgálatot, s ekként járt el, hogy előbb a vádlottakat börtönre hurczoltatá; az eskületét melletti vallomásnál, úgy szintén mindenben a jezsuitáknak adott előnyt s igazságot, kik égbekiáltó hazug rágalmakkal s embertelen követeléssel állottak elő, azt kívánván, hogy a városi poroszlók kínpadra vonassanak, miáltal kényszerülve lettek volna azt vallani, hogy a népcsoportosulás s a jezsuita kollégium megrohanása Rösner elnök meghagyásából történt; ezenkívül még tömérdek szemtelen s hallatlan hazugsággal állottak elő a páterek; mindamellett több bevádolt s bebörtönözött polgárnak szabadon bocsátását kieszközölték — nagy összeg készpénzért —.

Ilyenek voltak a jezsuita atyák, széles e világon mindenütt.

A vádlottak négy hétag ültek a börtönben puszta gyanú miatt; ekkor azután néhány fiatal embert szabadon bocsátottak; az elfogottak nagyobb része a fogásban maradt.

A vizsgálatnak Varsóban kellett volna történni, mely azonban kegyelem útján Thorn városában ment véghez, de ezért a bizottmány 50,000 lengyel forintot zsarolt ki tartási költségül a várostól, napidíjakban pedig 2950 aranyat.

Mielőtt az ítélet kimondatott volna, a jezsuiták a lengyel országgyűlés előtt panaszt emeltek, mely, midőn 1724-ik évi

októberben összeült, a vak herczeg Lubomirszky a gyűlés-terembe vitetvén magát, e szavakkal foglalta el helyét: „*isten hozott benneteket isten pör ének urai!*” S e fanatizált ember vezette ez ügyet.

Az, hogy a jezsuiták hazugságai a megesketett hiteles tanúk által meg lőnek czáfolva, mit sem használt. A jezsuiták ügyvéde egy thorni jezsuita koholt álmát mesélte el, néhány vászonra festett szent képcsomagot vett elő, melyek átszurkálva s összeégetve voltak, mi által az országgyűlésen levő s különben is a jezsuiták által vakbuzgóvá s bigottá nevelt lengyel nemességet annyira fölingerlé, hogy ezek eme alávaló kohlmányra dühbejövén, az eretnekeket (tudniillik a protestánsokat) ezernyi menyörgő szitkokkal halmozták el.

Az ügyvéd 34,000 lengyel forint kárpótlást kért a jezsuiták számára, s kívüle még egy jezsuita atya is hosszú beszédet tartott, képzelhetni, hogy a szegény protestánsok ellen, mert azt a honatyák viharzó éljennel fogadták.

Ezek után az ártatlanul bevádolt szerencsétlenekre az Ítélet kimondatott: Rösner elnök- és Zerneke alelnökre halál mondatott, az elsőnek vagyona elkoboztatott, s a városi vagyonból annyi foglaltatott le zálogul, a mennyit a jezsuita atyáknak kárpótlásul ítélték.

Továbbá halálra Ítéltettek még a következő polgárok: Heider, Mohaupt, Härtel, Becker, Schulz, Mertsch és Wunsch; ezeken felül még hárman, kiknek neveit nem tudhatni, talán az ítélet végrehajtása előtt szerencsésen elillanhattak.

Karwiese, Schulz, Haft és Grutbrot polgárok arra ítéltettek, hogy a lenyakazás előtt jobb karjuk levágattassák, Karwiese teste felnégyeltessék, a többieké pedig a városon kívül felállítandó máglyán megégettessék.

Tamás várgróf és Zimmermann tanácsnok hivatalvesztésre, az előbbi három évi, az utóbbi hat havi fogáságra ítéltetett.

Meiszner tanácsnok és Wedemeier városi titkár magokat eskületétel által tisztázni kényszerítettek, még pedig az első arra nézve, hogy a népcsoportozásról, a zenebonáról semmi tudomással sem bírt, a második pedig, hogy a jezsuita kollégiumot kövel nem hajigálta, s a népet sem ingerelte arra.

A városi őrség parancsnoka és a szállásmester, habár halálra méltóknak nyilvánítattak, mindenmellett csak egy évi s hat heti fogáságra ítéltettek, azonfelül az első 50, a második 100 aranyat fizetni kényszerült.

A többi vádlottak egy része börtönre, más része pedig 25—50 arany bírságra és korbács-ütlegekre ítéltetett; valamint elhatározatot, hogy jövőre a thorni várostanács és törvényszék felényire r. katholikusokból álljon, ép úgy a városi poroszlók is. Végül: a még protestánsok birtokában levő egyetlen, úgynevezett Mária-templom Ferencz szerzeteseknek adatott át, stb.

A protestánsból katholikussá lett Ágost, lengyel király, ez undok, kegyetlen, véres ítéletet szentesíté, mely végre is hajtattott, a lengyel nemzet nagy gyalázatára.

A halálos ítéletnél sokkal borzasztóbb volt a jezsuiták által ily alkalomkor minden s világszerte követett szellemi kínzás, minden t. i. a halálra ítélt protestánsok végperczeit még azzal is súlyosították, hogy a r. katholika vallásra kitérni erőszakolták. Képzelhetni e szerencsétlenek borzasztó helyzetét, minden gyilkosaikat börtöneikbe látták álnok, kárörvendve mosolygó s álszenteskedő pofával belépni, kénytelenek levén ez utált, gyűlölt ördögi alakokat körökben megtúrni, a téritő szónoklatokat hallgatni.

Ekként jártak el itt is, 1724. november 19-én elkezdték a téritési kísérletet. Első volt Rösner, kit a jezsuiták szemtelen tolakodásaikkal gyötörték, azonban törekvésük e szilárd férfiúnál ép úgy, mint Zerneke- s a többi halálra ítétnél meghiúult.

Deczember 7-én véradon állottak az elítélték, körülvéve a vakbuzgó, bigót katholikus lengyel nemességtől.

Reggeli 5 órakor hullott le Rösner feje, mielőtt egy jezsuita azon szemtelen felkiáltására: „Rösner elnök a katholikus vallásban hal meg”, erőteljes „nem”-mel válaszolt volna. A halálos sujtást a ploczki hóhér teljesíté. A hulla délelőtti 10 óráig, egy nyitott koporsóban, a városház előtt feküdt.

Kilencz órakor a többi véráldozat végeztetett ki. Előbb Mohaiipt, Härtel, Mertsch, Wunsch, Becker s így tovább sorrendben a többi. S miután az öket katholikus vallásra áttérni kényszerítő cisterciák és domokosok tolakodó rábeszélését megvetették, azok által nemcsak ők, hanem a végvigasztalásukra megjelent s a véradon mellettők levő protestáns lelkészek is a legérzékenyebb s legaljasabb sértésnek s bántalmazásnak voltak kitéve.

A hóhér annyira le volt ittasodva, hogy az elítélték fejeit csak félíg vágta le. A hullákat mezítelenre vetkőztették, me-

lyeket a város szolgái a szerencsétlenek özvegyei házához vitték, kik az eltemetést a legnagyobb csendben teljesíték.

A szegény protestáns lelkészek azonban, kik boldogtalan híveik mellett hűn teljesíték pásztori kötelességüket, oly kegyetlen megtámadásnak s embertelen bánásmódnak voltak kitéve a katholikus papság részéről, hogy a katona-őrnagy fedezetet volt kénytelen adni melléjük, a bizton hazamehetés végett.

A véráldozatok között legutolsók voltak: Karwiese, Gutbrot, Schulz és Haft, kiknek lefejezés előtt jobb karukat a hóhér levágta, és sokáig megcsontkítva vérezni hagyta, mindenkor, míg nem fejőket vévén. Gutbrotnak négy vágásra választák el fejét törzsétől. A többi halálra várakozónak szerencsétlen sorsosaik vérében kellett térdelni, míg a halásujtás reájok került.

A mészárlás bevégeztével a hóhér Karwiese testét fölnégyelte, beleit kimetélte s a bármész tömegnek eladás végett ajánlotta. Egyik áldozat szívét kitépte s e szavakkal felmutatá: „iíme látjátok! ez egy lutheránus szíve.”

A négy első kivégzett testét a város kapuja előtt felállított máglyán féligr megsütötték, azután az éhes kutyáknak dobották oda. A levágott karok estig hevertek a vérpádon.

A vérlázító végrehajtás után a jezsuiták az undok ítélet többi részét is foganatba venni siettek; mindenekelőtt a protestánsok úgynevezett Mária-templomát s tanodájukat elfoglalták. Kárpótlásul a páter rector számára 22,000 lengyel forint ítéltetett, mely összeget s a többi büntetéspénzt sajátkezüleg vévé át a kapzsi jezsuita, s azt az utolsó aranyig pontosan megszámlálá.

Azonban bármily pénzsovárok voltak is a jezsuiták, mindenmellett a rablott összegből ezen esemény emlékére szobrot állítottak fel Thorn városa egyik terén, ahol, szemtelenül azt hazudtak, hogy a protestánsok a szent képeket megégették volna. A szobor egy seprővel fenyegető jezsuitát ábrázolt. A lemoshatlan gyalázat s igazságtalan ítélet eme undok jelvénye Thorn óváros terén egészen 1821-ik évig állott.

Deczember 7-én a még ki nem végzett, de szintén halálra ítélt Zerneke másodelnök, egy befolyásos lengyel nemes közbenjárása által, kegyelmet nyert ugyan, de hivatalától örökre megfosztatván, 60,000 forint bírsággal váltotta meg életét,

S mindez a d m a j o r e m d e i g l o r i a m történt.

A minden emberi érzésből kivetkőzött hóhért, ki az ártatlanul kivégzettekkel s hulláival oly vandál, ragadozó vadállat módjára bánt, a jezsuita növendékek s tanulók, mint egy hőst, zeneszóval kiérték ki a városból, természetes, hogy tanáraik sugallatából s azoknak beleegyezésével.

Az ártatlanul kivégzettek azonban 8 özvegyet és 28 árvát hagytak hátra. De mit gondoltak azzal az önző jezsuiták? ershényük telt, s a protestánsok templomát elrabolták, vallásukat, a szabad eszmék terjedését gátolták.

E vérítéleten az egész Európa elborzadt, mindenki meg volt győződve, hogy ez egyedül a jezsuita kapzsiság s gonoszság kifolyása. I. Frigyes Vilmos porosz király nyíltan kimondá e feletti kárhoztatását, sőt maga Ágost lengyel király is szégyenlé később gyávaságát, miként azt a megkegyelmezett Zernének adott iratában kifej ezé, ugymond; „szerettük volna, ha a körülmények megengedték volna, nevünkben kevésbé szigorú ítéletet kimondatni, vagy azt legalább a végrehajtásban mérsékelni.” A király szász minisztere a regensburgi birodalmi gyűlésen urát menteni igyekezett, a közvélemény azonban elítélte a gyáva zsarnokot.

Mindezkből kitűnik, hogy ezidétt a jezsuitáknak mindenazon államokban, a hova befészkeltek magokat, korlátlan hatalmuk volt, s nemesak a népekre, hanem az uralkodókra is veszélyes befolyást gyakoroltak. Ők nem elégedtek meg Mariána azon tanával, hogy a zsarnokot szabad meggyilkolni, hanem ők magok a fejedelmek és a népek sértetlen zsarnokai akartak lenni. Lobogójukon lángbetűkkel állott e felírás: „ad majorem dei gloriám” (az isten nagyobb dicsőségére).

A lengyelek szintúgy mint más népek érezték a jezsuiták gonoszságait. H e n r i c i J ó n á s író: „Hochwichtiger Rathschlag von Hintertreibung der blutdürstigen Anschläge der Jesuiten”, panaszkodik, hogy a jezsuiták Lengyelországban a XVI-ik század vége előtt 20 kollégiumot és várost bírtak, s a világi papságot templomaik- s birtokaikból erőszakosan kiszorítják, királyválasztásokba avatkoznak s zavart, egyenetlenséget idéznek elő.

íme a jezsuiták áldatlan gazdálkodása Lengyelországban.

XXII.

Mily emlékezetet hagytak magok után a jezsuiták Németországban?

Hogy a pápák figyelme leginkább Németország felé irányult, a honnan a felvilágosodás sugarai az egész világra szétáradtak, a dolgok természeteszerű menetéből folyt. Azonban itt az ellenreformáció kivitele sok nehézségre ütközött, minthogy a művelt német államok csaknem minden felvették Luther s Kálvin tanait. De a szent kúria azért kétségre nem esett, s a jezsuiták segélyével minden akadályt s nehézséget le tudott győzni, annak daczára, hogy e nagy nemzet bírásáról nem egyszer lemondott már Róma.

Luther határozott föllépése, s szép tanai ép azon korban, midőn á pápa zsarnok hatalmát s botrányos undok tetteit mindenki meguntta s utálta, csaknem az egész német nemzetet reformálták; azonban az orthodox keresztyénvallás támogatására s föllesztésére a földgömb leghatalmasb monarchája, V. Károly császár a szent inquisitio növendéke s egyszersmind vak hódolója lépett fel, a kinek győzelmes fegyverei ujlag nagy tekintélyt és érvényt vívtak ki a katholicizmusnak.

Az 1555-ki augsburgi békekötés ismét szép, nyugodt jövőt ígért az új hittannak, midőn a protestánsok a katholikusokkal vegyes házasságkötések folytán egyetértőleg éltek egymással, addig tudniillik, míg a papok egymás ellen nem ingereíték a békés polgárokat.

A birodalom nyugodt állapotában gyorsan terjedt a protestantizmus, és sok helyen oly annyira leolvadt a katholikus hívek száma, hogy például Osnabrückben, ahol káptalan is székelt, mindenkor már csak egy pár katholikus lélek lakott. Sőt annyira el-elfogyott már a katholikusok száma, hogy Eichsfelden a prépostot saját plébániájában lutheránus lelkészszé igtatta be a nép.

Ezen örvendetes körülménynek több okai voltak. A mi a német államokra legkedvezőbb volt, az, hogy Móricz szász herczeg, nemcsak a vallásegyenlőséget állította helyre, hanem

V. Károly császár elviselne tien önkényű hatalmát is megtörte. Ennek a katholikus fejedelmek is lelkük mélyéből örültek.

Nagy előnyére szolgált a protestantizmus terjedésének Németországban az is, hogy annak apostolai, úgymint Luther, Melanchton stb. minden tekintetben kitűnő férfiak levén, míg ellenben a kath. klérus között efféle salakok fel-felmerültek, mint például T e x e 1 J á n o s , ki a vakbuzgó katholikus Innsbruckban nőcsábításon rajta kapatván, vízben fullasztásra, s csakis sok közbenjáró könyörgése folytán örök fogásra Ítéltetett, de ennek daczára később X. Leo pápa által b ü n b o c s á - t ó - á r u s n a k s apostoli biztosnak, s a mainczi érsek által eretnekmesternek neveztetett ki.

Ezt látván a német nép, hogy à pápa, az anyaszentegyház feje, ily czégeres gazokat nemcsak védelme alá veszi, sőt még magas kitüntetésben is részesíti, undorral fordult el Rómától, annál is inkább, miután lekes s felvilágosodott férfiak által jó útra térttetett.

Habár V. Károly császár gyűlölte is a protestantizmust, mindamellett sokat köszönhet neki a reformáció, nem azért, mintha annak a javát elomozdítni törekedett volna, hanem azért, hogy azt hatályosabban nem üldözte; miért is uralma alatt széltében terjedt a protestantizmus.

V. Károly utódja I. Ferdinánd, s annak fia II. Miksa császár áldott jó uralkodók voltak, a protestáns vallást nemhogy üldözték volna, sőt inkább annak tanaival rokonszenvezvén, szép szabadalmait szentesítették.

Igaz, hogy a jezsuiták I. Ferdinánd alatt fészkelték meg magokat a birodalomba, de alatta s fia Miksa uralma alatt nem mertek henczegni, azonban azalatt sem hevertek tétlenül, hanem a leendő nagy harczra előkészületeket tettek.

Németországban, hol a reformáció keletkezett s oly mély gyököt vert, felette nehéz s nagy feladatuk volt a jezsuitáknak, hogy a római kúria részére előnyt vívhassanak, mivel itt nemcsak nyílt, harczot kellett küzdeni a protestantizmus felvilágosodott tanai s a gondolkodás szabadsága ellen, mely sok német fejedelem oltalma alatt állott, hanem a minden éről buzgó forrást kellett elfojtani, mely óriási folyammá növekedvén, százezrenként ragadta ki a népet az egyedül üdvözítő anyaszentegyház kebeléből.

A jezsuiták higgadt eszélyességgel kiszámított terve volt: a német nemzet eszmejárását eltompítni, bárgyúvá tenni a népet s lassanként megölni — szellemileg; s e pokoli terv

csak úgy volt kivihető, ha a zsenge ifjúságot nevelés, áltanok s ferde alapeltek által vakon hódoló szolgáivá alj ásíthatják.

Továbbá kiszámították, hogy ugyanazon fegyvert alkalmazzanak, melyet a protestánsok, tudniillik a tudományosságot, mivel csakhamar belátták, hogy a német szellem az igazság utáni bűvárkodásban nagy haladást tett; meggyőződtek arról, hogy erőszakkal mit sem vihetnek ki: tettetéshez fogtak tehát; s miután a szellemet ily úton gyámságuk alatt vélték lenni, a képzelő tehetséget keltették, szították fel, hogy az az ész s az érzés felett uralmat nyerjen. Ez volt a jezsuiták feladata Németországon.

Éhez járult még azon kedvező körülmény a jezsuitára nézve, hogy a katholikus s protestáns fejedelmek közötti súrlódások politikai kérdésekké fejlődvén, a katholikus uralkodók attól tartottak, hogy a protestánsoktól elűzhetnek, miért is a jezsuitákat örömmel karolták fel, hathatós támogatásukra számván.

A németországi uralkodók között Albert máinczi választó fejedelem volt az első, ki a jezsuitákat felkarolta, s csakhamar reá a katholika valláshoz makacsul ragaszkodó IV. Vilmos bajor bárezeg Le Jay, Saliner on és Kan isi us Péter pátereket országába fogadta, hogy általok a protestantizmus csiráit elfojtsa. Ezen atyák 1549-ben Ingolstadtba érkezvén, az ottani egyetemen megkezdték felolvasásaiat, melynek igazgatójául 1550-ben Kanisius Péter neveztetett, s Vilmos fejedelem ugyanott kollégiumot alapított számukra, kinek fia V. Albrecht szintén nagy kedvezményben részesítvén őket, a sajtóvizsgálattal bízta meg őket.

1556-ban 18 jezsuita érkezett Ingolstadtba, s Bajorhonban csakhamar megvetették uralmuk alapját.

Ekként az udvar védelme alatt levén s az egyetem és sajtó-vizsga birtokába jutván, ezen ravaszul kiképzett rendemberek mindenki által nagyobb befolyást kezdtek gyakorolni a népre, melynek valláskifejlődését megfeszített erővel akadályozták, míg nem Bajorországot a reformáció elleni hatalmas erőddé s a katholicizmus középpontjává alakították át Németországban.

Bécsben 1551-ben telepedtek meg a jezsuiták, azon korban tudniillik, midőn Ausztriában a reformáció a nemesség s nép között egyiránt elterjedt, s hogy annak ellene lehessen működni, I. Ferdinánd gyóntató atyja Laibachi Urbán püspök, a császárt e rend iránt figyelmessé tevén, a ki Loyola Ignácz-

nak sajátkezűleg írt; mire csakhamar meglön az egyesség: Le Jay 12 rendtársával Bécsbe érkezett, a kik eleinte csak lak-helyet s élelmezést, rövid időn azonban az egyetemet is elnyer-ték Ferdinandtól.

Működésükhoz nagy buzgalommal hozzáfogtak, különösen páter Kanizius, a ki 1552-ben Ingolstadtból ide sietett. Ezen eszélyes jezsuita belátta, mily nagy fontosságú legyen Luther kathekizmusa a reformáció terjesztésére nézve, miért is 1554-ben egy nagy és egy kis kathekizmust írt az ifjúság számára, melynek használata az uralkodó által meg lön hagyva, s ennek következtében végtelen nagy befolyással volt a római katholika vallás helyreállítására.

A jezsuita kitartás és szívösság minden akadályt le tudott győzni; a protestáns nemesség gyűlölete- s megvetésével nem gondoltak, s csakhamar tanintézeteket állítottak fel a vidéken szerte-szélyel, s a nemkatholikusokat allattomban és nyíltan üldözni kezdték. E tekintetben leginkább páter Kanizius tüntette ki magát s oly utálta lön neve, hogy általáno-san *canis austriacus* (osztrák kutyának) nevezték.

Csehországban Prága városába 1556-ban mentek be először a jezsuiták, a hol kollégiumot alapítottak, sőt az ottani egyetemet is reájok bízták. Úgyszintén Olmúcz, Brünn, Köln, Trier, Mainz, Aschaffenburg stb. helyekre fészkelvén magokat, a nemkatholikusokat téritni s üldözni kezdték.

Miután a pápák mindenkorább meggyőződtek arról, hogy ingadozó trónjuk leghatalmasb támagatói a jezsuiták, tehát III. Pál 1545-ben felette előnyös kivállságokkal ruházta fel a rendet, úgymint: nemcsak a templomokban, hanem szabad ég alatt is szónokolni, minden bűnöket megbocsátani, nap felkelte előtt s leszállta után misét szolgáltatni, s minden szentségekben a híveket részesítni megengedé nekik; s mindez a püspökök s plébánosok beleszólása nélkül, a kiknek megyéik- s kerületeikben az illető templomok vannak. Továbbá ugyanezen pápa, három osztályt állapított meg a jezsuita rendben, melynek értelme szerént világiak is beléphettek a jezsuiták közé, miáltal híveik, következőleg hatalmuk napról napra gyarapodott.

A jezsuiták a megyés püspökök hatalma alól ki voltak véve, generálisuk teljhatalommal bírt, s ha minden más világi s renden levő papnak meg is volt tiltva az isteni szolgálat, azt a jezsuiták gyakorolhatták, stb. stb.

III. Gyula pápa 1550-ben a jezsuiták mindezen kiváltságait újolag megerősíté.

Ennek folytán az összes katholikus papság a jezsuiták ellenségevé vált, s a nép bizalmatlansággal viseltetett irántok és s p a n y o l p a p o k n a k hívta őket.

Stuve, az Osnabrück városa történetének írója, azt mondja, hogy már akkor (1558-ban) minden evangélikus polgár előtt tudva volt a jezsuiták átkos működése, sőt a katholikus fejedelmek között is találkoztak olyanok, a kik visszariadtak tőlük. így például V. Károly császár B o b a d i 11 a jezsuitát nemcsak Bajorországból, hanem az egész birodalom-ból száműzte.

De a jezsuiták Németország meghódítását czélul tüzték ki, s annak kivitelében állhatatosan működtek. A katholikus államokban nyíltan szónokoltak az eretnekség ellen, az ural-kodók gyöntató atyái s tanácsosai lőnek, s minden eszközöt fel-használtak, hogy a szomszéd uralkodókra s népekre befolyást gyakoroljanak.

A protestáns fejedelmek udvarába álnév alatt s áloltözetben lopództak be, a hol tudományuk s eszélyes modoruk által befeszkelvén magokat, veszélyes működésüket elkezdték. Ekként lopództak be magánosak lakaiba is, s miután biza-mukat meglopták, tévútra vezették, s lassanként téritni kezdték őket.

Ily álutakon sikerült nekik mindenki által nagyobb előmenetelt tenni; 1563-ban Diliingen, 1564-ben Würzburg, 1573-ban Fulda, 1574-ben Mainz, 1580-ban Paderborn, 1588-ban Münster, 1589-ben Regensburg, 1591-ben Warburg, 1595-ben Hildesheim stb. helyekre fészkelték be magokat.

Miután a jezsuiták a szegény sorsú tanulókat élelem- s ruházattal ingyen ellátták, sok gyöngé protestáns szülőket is elcsábítottak, kik gyermekéiket kezükre bízták. Ennek folytán 1570-ben azzal dicsekedtek, hogy egyedül Brandenburgból 490 növendéket nyertek meg az egyedül üdvözítő vallásnak.

Páter Kaniziusnak, kinek kathekizmusa az első 130 év alatt 400 kiadást ért, sikerült a dús gazdag gróf Fugger Antal két menyét a katholika vallásnak megnyerni s egyszersmind rávenni, hogy roppant kincsökkel a római pápa terveit előmozdításák.

A mennyire a német protestáns fejedelmeket azzal vádolhatni, hogy a jezsuiták veszélyes működését hatályosabban nem akadályozták, ép annyira menthetők azon okból, hogy ugyan-

azon időben a világ leghatalmasb uralkodója II. Fülöp spanyol király a legelfogultabb ellensége volt a protestantizmusnak, valamint a német fejedelmeknek is, kiket üldözni soha meg nem szűnt, azért, mert császárnak nem választották. Még sokkal borzasztóbb helyzetük lett volna a németországi protestánsoknak, ha ti művelt és szelíd lelkű Miksa császár és magyar király védelme alá nem vette volna őket, a ki az embertelen Alba herczeg által Németalföldön véghez vitt hóhérolást nyíltan kárhoztatta.

II. Rudolf, Miksa császár utódja, miként már említve volt, az uralkodás gondjait másokra bízta, uralma alatt a jezsuiták kényök-kedvükre gazdálkodtak, 1586, 1592, 1594, 1595 és 1610-ben féktelen dühvel üldözték a protestánsokat, s vagy erőszakkal kitérítették, vagy pedig kiköltözni kényszerítették őket az örökös tartományokból. Késel bibornok, szintén jezsuita levén, nagy buzgalommal mozdítá elő rendének terjesztését, s annyira vitte, hogy 1610-ben 460 tagból állott Ausztriában a jezsuita falka.

Mátyás, Rudolf utódja, a protestánsok üldözésében mérsékelté magát azon oknál fogva, mert a protestánsok segélyével nyerte el a trónt, s szintén mint Rudolf magtalan levén, az uralkodásban unokaöcscse II. Ferdinánd követte, aki igen gyakran monda: „nagy szerencséjének tartja, hogy a jezsuiták nevelték;” s oly nagy tisztelettel viseltetett a katholikus pap-ság iránt, hogy nem egyszer nyilvánítá: „ha az úr angyala s egy pap jönne elébe, előbb venné le kalapját a pap, mint az angyal előtt.”

II. Ferdinánd atya Károly főherczeg alattvalóinak szabad vallásgyakorlatot engedett, s midőn 1590-ben elhalt, örökös tartományaiban a protestánsok száma többséget képezett; de fia, hat év múlva teljkorú levén, Styria-, Krain- és Karintiában oly kegyetlenül lépett fel, a jezsuiták tanácsa folytán, hogy rövid időn végképen kiírta a protestantizmust. minden országúton a nép rémítésére bitófa állott. Aki katholika vallásra térni vonakodott, minden irgalom nélkül száműzetett.

Hogy mily vakmerő elbizakodottak lónek a jezsuiták, így például páter András Bécsben a szószékről azt hirdeté, hogy sokkal üdvösebb egy ördöggel, mint egy prot. nővel házasságra lépni, mert az ördögöt szentelt vízzel el lehet úzni, de egy eretnek nőnél a kereszt, szentkenet és keresztség el van veszve. Más jezsuiták ismét a protestánsok úrvacsoráját ördögök lakomája-

nak nyilvánították; a protestánsokat nem hívták másként, mint lutheránus gazok-, árulók-, és gonosznevőknek; Luthert pedig ördög czimborájának nevezték, ki az ördöggel egy hordó sót megevett. Ily módon ingerelték a katholikusokat a protestánsok ellen, s a keresztenyek mint halálos ellenségek gyűlölték egymást.

A jezsuiták szemében Csehország volt a legnagyobb szálka, hol a protestantizmus mély gyököt vert. A II. Rudolf által cseheknek adott f e l s é g l e v é l ellen nyíltan merészelték szónokolni a jezsuiták, s mindaddig ingerelték őket, míg nem önvédelmi harczra kényszerítették a zaklatott nemzetet. Miként tudva van a császári, illetőleg a katholikus liga serege Tilly vezérlete alatt 1620-ik évi november 8-án Fehérhegy-nél legyőzte a cseheket.

Borzasztó volt a büntetés, mely a cseheket sújtotta. Egy óra alatt 48-at fogtak el a lázadó főnökökből, kik közül 27-et halálra ítélték, 3 főnemest, 7 lovagot és 17 polgárt. S hogy az egésznek politikai színezetet adjanak, egy katholikus egyént is áldozatul kitűztek, a prágai várkapitányt, a kinek összes vétke a protestánsok iránti türelem s nagy vagyona volt, mely a jezsuitákban a vér- és pénzszomjat felköté.

Ugyanazon pillanatban, midőn a prágai véradon a protestáns áldozatok vére folyt, II. Ferdinánd császár a boldogságos szűz képe előtt Máriaczellben térdelt, szíve mélyéből imádkozván, hogy az elítélték végpillanatukban katholika vallásra térjenek. Hasonló óhajtásban voltak a jezsuiták is, kik nagy buzgalmat fejtettek ki abban, hogy e szerencsétleneket kitíríték, azonban fáradozásuk sikertelen maradt, mert a halálra ítélték mindegyike hű maradt végső lehelletéig vallásához.

Ezek után teljes diadalt arattak a jezsuiták. Páter Lamormain, aki később 1624-ben a császár gyóntató atya lett, s már akkor nagy kegyben állott az udvarnál, Kar a ff a bíbornokkal együtt szüntelen azon ösztönözték Ferdinádot, hogy a protestantizmust Csehországban végképen kiirtsa. E merénylet azonban a spanyolok előtt is veszélyesnek látszott, leginkább azon okból, hogy az evangéliikus János György szász fejedelem, aki 1619-ben a cseh koronát el nem fogadá, a csehek elleni háborúban szövetsége volt a császárnak, Lászics- és Sziléziában a lázadást elnyomta: II. Ferdinádnak sajátkezüleg írott biztosító okmányát bírta, hogy Csehországban a protestánsokra nézve semminemű változás nem fog életbe

lépni. S csakis azon föltét alatt nyújtott akkor segélyt saját hitsorsosai ellen a nélkülözhetlen szász fejedelem. Felette nehéz feladat volt a János Györgynek okmányilag adott szót meg nem tartani, annál is inkább, miután az elűzött pfalczi Frigyes helyett választó fejedelmül a katholikus bajor herczeget akarván emelni, s arra János Györgynek szavazati joga volt.

Ezzel azonban mitsein törödtek a jezsuiták s szándékukat kereszttülvitték a császárnál: a csehországi protestáns lelkészek 1622-ik évi október havában a császári katonaság általi kiűzése kezdetét vette. Több szerencsétlen lelkész s bizonynyal a kitűnőbbek közül (Kurciust, Berenecket, Mosest, Antecániust és többeket) a szívtelen zsoldosok lassú kinos halállal,izzó tűznél megsütvén, végeztek ki; míg nem másokat lefejeztek, felnégyeltek s irtózatosan megcsönkítottak. Buf fier lelkészt egy fához kötötték a féktelen katonák, s czállövészetben gyakorolták magokat rajta.

Az elűzött s legyilkolt protestáns lelkészek helyébe tudatlan s erkölcselen barátokat vittek be Lengyelországból, kik a legtermészetellenesebb s legfajtalanabb bűnöket gyakorolták. A jezsuiták pedig 3—4, sőt nemelyike 12 helységben is helyettesíték a plébánon. A protestánsoknak kereskedést, ipart üzni, végrendelkezni, sőt még a nyilvános kórháziba is felvétetni megtilitatott, s hogy ha már katholikusok ápolása alatt voltak is, az utcazára ők et kidobni meghagyatott.

Hogy a kitérítést tömegesen lehessen végrehajtani, egy „reformáló bizottmány” alakítatott, a mely Lichtenstein drágonos, német vértes és horvát katonaság fedezete mellett helységről helységre járt. Husz-harmincz katonát szállásoltak be egy protestánshoz, feladatul tűzvén ki nekik, hogy azt minden kitelhető módon ingereljék, kínozzák, ez különösen Karaffa bíbornok akaratából történt, hogy „az elviselhetlen nyomás az eretnekeket meggyőződésre bírhassa.”

Königgrätzben a horvát katonák kivont karddal kergették a protestáns népet a katholikus misére, a makacs férfiakat a börtönbe hurczolták, s a védtelen nők- és szüzeiken gyaláztos erőszakot vittek véghez. Falukon a pörnép nők- s gyermekkel együtt vérebek marása s korbácsütleggel kényszerített a misére, s mindaddig gyötörték s kínozták őket, míg nem vallásukat eleskütték s a kelyhet leköpven, lábbal taposták.

A jezsuiták valódi pokoli kínokat gondoltak ki, hogy a protestáns híveket az „egyedül üdvözítő vallás”-ra önként kitérítsék. Ma már pirulva kell minden módokat s eszközöket

előstorlnunk. Hasztalan könyörögtek a végsőig zaklatott s elkínzott protestánsok, hogy vessenek véget életeknek hohérjaik, válaszul azt nyerték, hogy a császár nem szomjúhozik vérékre, hanem lelki üdvösségeket kívánja. Természetes, hogy az álnok jezsuiták mindig a császár nevével takaródtak.

De midőn hat évi folytonos gyötörtetés s kínzás után végre a pórnépet ökölvédelemre kényszerítették: a legborzasztóbb végrehajtás vétetett foganatba ellenök, úgymint nyakazták, akasztották és kerékben törték őket, némelyeknek pedig fülük s orrukat levágták, mígnem többeket homlokon tüzes vassal megbélyegeztek, (épúgy miként jelenen az állandalmi lovakat megbélyegezni szokás.)

A kivégzettek, halálra kínzottak s a hazából kiköltözötték vagyona elkoboztatott; ezek között Csehország legkitűnőbbje s a szabadságharcz vezére, gróf Thurn Mátyás is volt.

Nem hiába dicsekedtek a jezsuiták 1642-ben, hogy 16000 proselytát nyertek.

Ezzel azonban még meg nem elégedtek. 1627-ik évi július 31-én, épen szent Ignácz (Loyola Ignácz jezsuita rend alapító) ünnepe napján egy császári parancs tétetett közzé, hogy egyedül katholikus alattvaló türetik meg Csehországban. Minnek következtében minden, vallásához hűn ragaszkodó protestánsnak, hat hó lefolyása alatt ki kellett költözökni. Ezen határidő azután még két hóval megrövidítetett.

Ily kegyetlen parancs folytán 39,000 család hagyta el Csehországot, s nagyobbrészt Brandenburgba és Szászországba költöztek. S ekként gyarapodott a jelen porosz, sápadt az osztrák hatalom.

De a mi legborzasztóbb volt; a kiköltözött protestánsok gyermekéit leszakaszták szülőik kebléről, visszatartották őket, a zárdákba hurczolták s a jezsuitáknak adták át nevelés végett.

Egy azonkorai jezsuita azt vallja, hogy 30,000 (?) csehországi községből nem maradt több 11,000 embernél honn.

A történelem többi borzalmas részletei e munka keretén kívül esnek — se helyütt mellőztetnek, csupán annyit jegyzünk meg, hogy Szilézia is hasonló sorsban részesült.

A mennyire II. Ferdinánd lelke mélyéből gyűlölte s üldözte a protestánsokat, ép annyira védte s javukat előmozdította Gusztáv Adolf svéd király, s hogy Magdeburg végromlását meg nem akadályozhatá, annak nem ő, hanem a többi protestáns fejedelmek voltak okai, melyet Tilly csellel beve-

vén, a lefegyverzett protestáns lakosságon vélázító kegyetlenséget vitt véghez. A férfiakat kardra hányatta, durva zsoldosai a nőkön erőszakot s egyszersmind gyilkosságot vittek véghez, miután csupán a Katalin-templomban 53 lefejezett nőt találtak. Az utczák csonka s hörgő testekkel voltak elborítva, s egyetlen egy ház sem maradt vérfolt nélkül. Magdeburgban 20,000 embert mészároltatott le Tilly, kik rögtön s lassú halállal múltak ki.

Hogy mily vallástanok s hitszegők voltak a jezsuiták, egy példát hozunk fel.

1631-ben a mainzi érsek s választófejedelem a svékusok jövetelétől rettegvén, 2000 spanyol katonából álló örséget hívott meg a város védelmére, a kik, mellékesen legyen érintve, vandál módon garázdálkodtak Mainzban, míg nem végre a svédek a várost bevették, s a jezsuiták épügy mint a többi papság a svéd koronának hűséget esküdött. Azonban 1632^october 6-án két Loyola-utódot elcsíptek; az egyik mint katona, a másik mint hajóslegény öltözve levén, kik az ellenség táboraiba titkos megbízással siettek; a harmadik pedig, aki bizonynal főcinkos volt, vízbe fojtotta magát. Az álszenteskő atyák e merényletéért 80,000 tallért fizettek.

Végre a hosszas 30 évi véres háború után 1648-ban létrejött az osnabrücki s münsteri békekötés. Németország lakosainak egy harmadrésze elveszett, a virágzó városok rom- s hamuvá tétettek, a termékeny talajon gaz és dudva termett, a gázdaatlant ebek falkánként mint ragadozó állatok barangoltak s az utakat veszélyessé tették. S mindez a jezsuiták idézték elő.

És mégis az ennyi nyomor s inség után létrejött áldáshozó béke ellen, az egyedül üdvözítő vallás anyaszentegyházának feje, X. Incze római pápa 1648. nov. 26-án nyíltan felszólalt, a jezsuiták sugallatából, s utódjai e felszólalást mai napig sem vonták vissza, melyben a protestáns eretnekeket minden polgári joguktól megfosztottaknak nyilvánítja, elátkozza, s csupán azon egyességet s békét mond érvényesnek, melyet a római kúria szentesít.

Természetes, hogy azon korban még nagy hatása volt az ilyen pápai henczegésnek, de hála a műveltség haladásának, ma már csak kaczag rajta az emberiség.

A pápák s jezsuiták ily romlásthozó s megátalkodott konoksággal folytatott törekvése végtelen nyomorral árasztotta el a kereszteny világot, s méltán elmondhatni, hogy a jezsui-

ták, különösen a XVIII-ik század harmadik évtizedében, a protestánsok ellen mint kémek, poroszlók, kínzók és hóhérok léptek fel.

Vessünk egy pillantást Salzburgra, mely egészen 1802-ig érsekség volt, a hova 1727-ben Firmian Lipót lépett az uralomra ezen jelszóval: „az eretnekeket országomból ki akarom irtani, ha mindenjárt tövis és bogáncs teremne is a szántó-földeken.”

Ezen vad embert ekként jellemzi Dr. Vehse, hogy környezete csupa olaszokból állott; gyöngé, de büszke, fenhéjázó férfi volt, aki nem egy könnyen köszönt valakinek, felette szennedélyes vadász levén, egész napokon át a vadrengetegben barangolt; a vadlopókra kegyetlen ítéletet mondott, ily szerecsétenekkel tele szekereket rakatván meg, gályarabságra Velenczébe küldé őket. S ha nem vadászott, idejét Arko grófné, lovászmestere nejének karjaiban tölte, Klesheim és Hellbrun kékvíraiban, a hova senkit sem bocsátott maga elébe. Az uralkodás gondjait zsugori kanczellárjára bízta, aki egy tiroli pór fia levén, s Krisztani-nak hívták, azonban ura tetszését meg akarván nyerni, Christani di Raili olasz hangzású nevet vett fel.

Firmian érsek a fennebb érintett gyöngéin kívül a lakomát, játéket s az italt annyira szerette, hogy ritkán volt józan, s a protestánsokat lelke mélyéből gyűlölte, de korántsem vallássos buzgóságból s meggyőződésből, hanem a legpiszkosabb haszonlesésből, mert a pénzt végletesen szerette; s a mi legfőbb, a jezsuitákat annyira bálványozta, hogy a híres Savoyai Jenő herczeg azok rabszolgájának nevezte el őt, épen nem igaztalanul.

Hogy mily aljas eszközökhöz nyúltak, s mily alávaló módon jártak el a jezsuiták a protestantizmus kiirtásához Salzburgban, annak hallatára az undorodás fogja el egész valónkat.

1728-ban, négy évvel a fennebb említett Thornban véghezvitt vérlázipárt után, a jezsuita missionáriusok minden oly országokba küldettek, ahol titkos protestánsokat véltek létezni, s mint vezeklő hitszónokok 8—14 napig tartózkodtak a főhelyeken, mely alkalommal számukra tarka kendőkkel s zöld gályákkal ékített deszka állványt készítettek, a honnan a szent igéket hirdették.

Hogy a bárgyú nép gyanakodó ne legyen irántok, legelőbb is a gyermeket rendelték maguk elébe s szülőik iránti

engedelmességről szónokoltak nekik, a gyónás alatt azonban álnokul kikérdeztek, ha vájjon szüleik nem tartanak-e eretnek-féle könyveket, s nem beszélnek-e a pápáról, purgatóriumról, bűnbocsánatról stb. A felnőtteket felszólították, hogy a XIII. Benedek pápa által behozott köszöntést „dicsértessék a Jézus” tartsák meg; s miután a protestánsok ezt elfogadni nem akarván, a bevett szokásos üdvözlést megtartották: az álnok jezsuiták felfedezték a titkot, miként lehessen a nemkatholikusra reá ismerni.

Egyébiránt itt is ép úgy gondoskodtak arról, miként száz évvvel ezelőtt Csehországban, hogy miként lehessen a protestánsokat felerősíteni, bőszítni s lázadásra késztetni. A jezsuiták minden gonosznak a kútfejét igen jól ismerték, a rósz tanácsban s furfangos eszmében kifogyhatlanok voltak: vezeklő szónoklataikra minden lakosnak napjában háromszor, négysszer el kellett menni, még pedig családostól, hogy a lélek üdvösségre való kellékeket eltanulják.

A jezsuiták eme épületes hitszónoklatai abból állottak, hogy a protestáns vallást nyilván elátkozták, azt vervén a nép fejébe, hogy a ki csak kíváncsiságból is beletekint a bibliába, s abból csak fél lapot is átolasz, halálos bűnt követ el. Továbbá mindenféle fogás- és ámitáshoz nyúltak, hogy a népet rémítsék és butítsák. így például: egy halálkoponyát mutattak fel, mely a purgatóriumról tanúságot tett; egy feszületet tartottak kezükben, mely a bűnbánónak bocsánatot, a makacsnak pedig átkot és romlást hozott; valamint egy posztóval letakart boldogságos szűz képet, mely a megátalkodottak iránti haragját, a le nem takart pedig a katholika vallásra kitértek iránti örömet fejezte ki. — A szónoklat végével pedig, a vallásos buzgóságtól elragadtatott jezsuiták hátukat lemeztelelítették, s egy bádog lemezekkel tele akgatott korbácsosal (látszólagosan) megostoroztatták testüket, mígnem a vér elborítá őket. Megjegyzendő azonban, hogy a vér nem ereikből, hanem a lemezekből folyt, melylyel megtöltve voltak.

Azonban a jezsuiták eme alávaló szemtelen ámitása nem vívta ki az óhajtott eredményt, erősebb, szigorúbb s kegyetlenebb bánásmódhoz kellett nyúlni. Hozzáfogtak tehát a házmozdításhoz. Ha valamely házban protestáns könyvet találtak, annak lakóit sötét, undok börtönre vetették, hideg-, éhség-, szomj-, bot- és korbácsütleggel kínozták. Egy 83 éves aggasztánnál Arndtnak „Édenkert” című könyvecskejét találták, lábait bilincsre verve, egy nyomorult lyukba dugták, s csak

akkor bocsátották szabadon száz forint váltságdíj lefizetése mellett, midőn már minden perczben halálát várták.

Ezután következett a vagyon elköbözés. Ennek gyalázatos végrehajtásában nagy tevékenységet fejtett ki di Rali o kancellárl fő fősegédjével A V e t z e l F e r e n c z c z e l együtt. Di Rallót a pápai udvar 50,000 talléron megvásárolta. S e nyomorult saját testvéreit ily hitvány bérért eladták.

Egész Salzburgban 20,000 protestánst fürkésztek ki a jezsuita kémek, s minden néven nevezendő világi büntetéssel, a pápa borzasztó haragjával, menyköveivel, és a láthatatlan irtózatos purgatórium tűzével rémítették őket, ha az erektséget el nem hagyják. De ezek nem mentek többé azon isten-házába, melyben vallásukat oly embertelen módon elátkozták, hanem otthon imádkoztak s ájtatoskodtak.

Midőn még ekként sem boldogultak velők a jezsuiták, a börtönbüntetést hatványozták; a nagy fogáságköltség által kol-dusbotra juttatták őket, s hogyha az országból kiköltözöködtek, gyermekük, valamint vagyonuk egy részét elvették, s a ki a jezsuita előtt a vallásvizsgát ki nem állotta, hét forinttal megbírságolták.

Ha a protestáns meghalt, megszenteletlen földbe szem-födél nélkül temették, s azon kisdedekre, a kiket nemkatholikus pap keresztelt, egyházi s örök átkot mondtak. A Münchenbe odahívott E r n s z t J o a c h i m és Z e c h M i h á l y oly nagy buzgalmat fejtettek ki a salzburgiak kínzása- s irtásában, hogy az utóbbi rendtestvéreitől a „nagy missionárius” névvel tiszteltetett meg.

Mindennyi kínszenvedések daczára a protestánsok állhatatosan ragaszkodtak vallásukhoz, de fel nem lázadtak, miként azt a jezsuiták óhajtották, hanem midőn már a kegyetlen bá-násmódot tovább nem tűrhették, 1731-ben panaszt akartak VI. Károly császárnál benyújtani, egyszersmind követeket küldtek a regensburgi Corpus Evangelicorumhoz is, mely egy birodalmi bizottmányból állott, a protestánsok érdekeinek védelmére. Azonban a jezsuita ármány gondoskodott erről, hogy a követek rendeltetésük helyére ne érjenek, Linzben elfogták, bilincsre verték s a salzburgi érsekhez küldték őket vissza.

A végsőig zaklatott protestánsoknak Schwarzbachban 1731. aug. 5-én történt összejövetelük, mely alkalommal egy sze-mernyi só lenyelése mellett megesküdtek, hogy inkább életüket elvesztik, mintsem vallásukat elhagyják, végre ürűgy öt szolgáltatott a jezsuitáknak rajok foghatni, hogy lázadók. Az

érsek kapott rajta s a császártól katonai erőért folyamodott. A kért fegyveres segély a lázadóknak nyilvánított protestánsok ellen megadatott, s a jezsuiták által felbőszített katonaság a védtelen népre reátüzelt, szúrta és vágta, s a mellett iszonyúan kirabolta őket. Sokat bilincsre verve, börtönbe hurczoltak, egy lelkészt elevenen befalaztak stb.

Végre a szerencsétlen protestánsoknak nem maradt egyéb hátra, mint ősi hazájokból kiköltözökdni. Észak-Amerika, Svédzia, Németalföld, kivált pedig Poroszország legtöbbet nyert a száműzött szorgalmas és szilárd jellemű salzburgiak által, ahol maga I. Frigyes Vilmos király e lelkes szavakkal fogadá őket: „akarom, hogy nálam jó dolgotok legyen gyermekeim !”

A salzburgi érsekség ellenben 60,000 lakost veszített, s a honnmaradtak nem bírván a nagy adót, a katholikusok is szintén kezdték kiköltözökdni oly annyira, hogy egész helyiségek pusztán maradtak.

Mindezekért Firmian érsek excelsus, s a protestánskínzások és gyilkolások főintézöje di Ralli comes aulae Láteranensis ac palatii Apostoliei címet nyert a pápától, s német birodalmi báróvá neveztetett.

A jezsuiták befolyása s hatalma Mária Terézia uralma alatt nemhogy csökkent volna, sőt még inkább fokozódott, ennek sujtató hatását a császári örökök tartományok ép úgy éreztek, mint Magyar- s Erdélyország. így például az 1752. évi október 18-án kelt legfelsőbb parancs papi missiókat rendelt a tévhít (a protestantizmus) kiirtására; továbbá meghagyá, hogy, ha egy pörember elhal, s annak özvegye nem a legjobb hirben áll igaz (katholika) vallást illetőleg, kiskorú gyermekei elvétetnek tőle, s gyanúltan helységbe (tudniillik oda, ahol egy protestáns sem lakik) küldetnek felnevelés végett.

A protestánsokat Karinthia-, Stájerország- és Felső-Ausztriában vallásuk miatt börtön-, testifényíték-, ütleg- s vagonvesztéssel büntették, gyermekeik- s házastársaiktól megfosztották őket; sem nyilvános, sem pedig magán isteni szolgálatot s hazájukból való kiköltözést meg nem engedték nekik.

S habár nem minden német államba férkőzhettek is be a jezsuiták, s így nyíltan nem, csak titkon, álutakon működtek, különösen azon, hogy a katholikusokat a protestánsok ellen felbujtogatták és viszont, leginkább pedig a nép kitérítetését tüzték ki főczélul. Ausztria- s Bajorországból, a hatalom tető-

pontjára vergődtek, a hol szabad gazdálkodás engedtetvén nekik, szüntelen azon törekedtek, hogy az igazság szavát, a felvilágosodás s haladás eszméjét a nép lelkében csírájában elfojtsák.

míg az emberiségnek ezen vámpyrjai, a népek millióit a kínzás minden nemeivel gyötörték, gyilkolták s vagyonukból kirabolták, azon ürügy alatt, hogy azt javítni, az egyedül üdvözítő vallás szentegyházának kebelébe terelni, s lelki üdvösséget kieszközölni akarják, tehát egyedül arra hivatott élő szenteknek akarván látszatni, hirdették magokat: azalatt ők magok a legaljasabb, fertelmes s természetellenes bűnöket nyíltan elkövettek s bűntelenül folytatták.

Így például az erőszakosan kitérített protestánsokkal olyan gyöntató czédulákat írtak alá, mely szerént azok egy élő istenre, a boldogságos szűzre és minden szentekre megesküsznek, hogy önként katholizáltak, s e vallást soha el nem hagyni iszonyú átok alatt fogadják.

A kath. vallásra kitért protestánsnak megengedték, hogy színleg előbbeni vallását kövesse, csak hogy nekik kémül, eszközül szolgáljon. Hogy egy bizonyos jezsuita 1678-ban Luzernben, valamint páter Marell Jakab 1698-ban, továbbá páter Herrler Ádám Konstanzban 1657-ben, — Gill Miska 1776-ban Mainzban a nevelésökre bízott több ártatlan gyermekekkel mit műveltek: Sugeinheim- és Dullernek a jezsuiták ellen írt munkáiban olvasható. E helyütt annak körülményes leírását mellőzöm.

I. Lipót osztrák császárt 1670-ben a bécsi jezsuita páter-procurator mirennyel mérgezett viaszgyertya gőzével akará megölni, állítólag XIV. Lajos francia király megvesztegetése vagy ígérete folytán. Egy másik jezsuita a szent ostyát megmérgezvén, áldozás alkalmával ugyanazon uralkodót, s állítólagosán ugyancsak XIV. Lajos meghagyásából vagy is megvesztegetése folytán akará kivégezni.

Azonban a jezsuiták minden aljas tetteit s bűneit elősorolni e munka keretén kívül esik.

XXIII.

Mit míveltek a jezsuiták Francziaországban.

Francziaországban azon időben, midőn ott a reformáció terjedni kezdett nagy belzavarok uralkodtak, melyeket körántsem a protestantizmus, hanem az uralkodásra vágyó két hatalmas párt idézte elő, melynek egyike a G u i s e herczegeké, a katholikusokat a reformátusok vagyis a hugenották ellen bujtogatta, kiket merő vallásos vak fanatizmusból tüzzelvással irtották. De épen ezen kegyetlen üldözés mindenki által fokozta a hugenották állhatatosságát.

Egy másik párt, a Bourbonok háza, mely az akkori uralkodó Valois család mellékága volt, az üldözött hugenottához csatlakozott.

Az akkori francia király IX. Károly még gyermek levén, ármányos anyja Medici Katalin az egyik pártot a másik által féken akará tartani. Midőn Lainez Jakab jezsuita generális az ügyek állását szemügyre vette, gondola magában: „a kedvező perez elérkezett, hogy hívei Francziaországba szabad bemenetelt nyerjenek, melylyel a katholikus pátnak nagy szolgálatot tehet.”

Habár a királyi udvar pártolta is a jezsuitákat, a francia katholikus papság határozottan ellene szegült, féltékeny levén annak ellenére nagy előnyeire; úgy szintén a parlament is ellenök működött.

1561-ben Poissiban vallási értekezlet tartatott, azon ok[^] nál fogva, hogy a katholikusok s hugenották között egyességet hozzanak létre, mely alkalommal Lainez Jakabot a pápa Ferrara bibornok mellé rendelvén, aki eszélyessége- s szónoki tehetségével annyira kitűnt, hogy nemcsak hallgatásra kényszeríté a hugenottákat, hanem egyszersmind kivitte, hogy a jezsuitákat Francziaországban befogadták, mindenmellett csupán azon föltét alatt, hogy a megyés püspököknek alá legyenek vetve.

A jezsuita rend minden elébe szabott föltételekre ünnepléyesen kötelezé magát, természetes, azon szilárd elhatározással, hogy fogadását meg nem tartja. Ezekután csakha-

mar Avignon, Rhodes, Móriak, Lyon és más városokban jezsuita kollégiumokat s tanintézeteket alapítottak, hova a legkitűnőbb észtehetséggel s tudománnyal bíró tagokat rendeltek. Sőt még Parisban is nagyszerű kollégiumot emeltek, iskoláikat megnyiták s csakhamar az egyetemet is hatalmukba akarák kerítni.

Azonban a párisi egyetem elrablása nem oly könnyű feladat volt, miként azt a ravaasz páterek előre kiszámították; az egyetem erősen védte régi jogait s önállóságát. Az ügy perre került, A jezsuiták több érdeklett egyént pénzzel megvesztegettek; mindamellett egy nagy észtehetségű s példás, nemes jellemű férfit megvesztegetni s ártalmatlanná tenni képtelenek voltak.

Ezen kitűnő nagy ügyvéd neve P as qui er István volt, ki a parlament sorompói előtt a jezsuiták rendszabályait fölfedezte, mondván: „a hol öket megtűrik, ott egy uralkodó s hatalmasság sem védheti meg magát támadásai ellen. Ha megszenveditek őket, majdan későre keserves megbánással fogjátok belátni, hogy ármányaik nemcsak Francziaországot, hanem az egész világot felforgatják.”

Hasonló értelemben beszélt az államügyész d u M e s n i 1 is. S ezen két jeles s tekintélyes férfiú okadatolása ellenében, mitsem voltak képesek kivinni a jezsuiták.

Azonban a jezsuita szívósság minden lehető eszközhöz nyúlván, minden akadályt le tudott győzni. A jezsuita-generál térdre borulva esedezett a pápának a párisi egyetem ellenében való védelem- s pártfogásért. A pápa kegyelmesen megigéré hatalmas befolyását, s a párisi püspöknek szívére köté a jezsuiták ügyét, míg azalatt P o s s e v i n jezsuita a francia udvarnál buzgólkodott. Ennek az lön a következménye, hogy az egyetem-féle per eldöntetlen maradt, s a jezsuiták nyilván-tanítási jogot nyertek.

Franciaországban csakhamar lángba borúit a polgárháború a vallás névében. A katholikus hatalom saját vallását s önmagát meggyalázá a hallatlan hitszegés s példátlan vérszomj által. A Bertalannap előtt való éjjel 1572-ben Medicikatálin királyné parancsára Parisban azon vélázító mésszárlás ment véghez a hugenottákon, mely a történelemben „párisi vérmenyegző” név alatt ismeretes.

A vérszomjas királyné a nép fanatizmusát még inkább felszította, hogy egyeduralmát annál inkább megszilárdítja; mert látván azt, hogy a hugenották, fiát a királyt részükre

megnyerték, a borzasztó vérfürdőt előkészíté s végre is hajtá, a vallást személyes ármánya s szenvédélyei visszaélésének párástyául használván fel.

Ez alkalommal Parisban és a vidéken százezer kereszteny esett el orgyilok alatt azért, mert nem volt katholikus. S e borzadalmas vérmerényletet Rómában és Madridban örömmünnekkel ülték meg.

IX. Károly 1574-ben elhalt, s a francia trónra III. Henrik könnyelmű kéjencz lépett, kinek uralma alatt folyvást tartott a polgárháború, míg végre a hugenottáknak szerződésileg nagy előnyöket engedélyezni kénytelenültek. Azonban III. Henrik egy fiatal barát, *Elément Jákab* gyilkla alatt elesett, s a jezsuiták a királyi gyilkosságot, mint isten különös csodáját magasztalák; s a pápa a szent consistoriumban azt nyilvánítá, hogy ebben a mindenható akaratát kell tekinteni.

Ezután a Bourbon ágból való Béarni Henrik lön a franciaiák királya, IV. *Henrik* név alatt, egyike a legnemesb s legjelesb uralkodóknak, a milyet a történelem felmutatni képes: nagylelkű, hős, felvilágosodott, eszélyes, s a nép barátja és kegyencze. De annál gyűlöletesb volt a katholikus liga, a spanyol udvar és a jezsuiták előtt, kik a francia koronát minden áron spanyol kézre akarták játszani; ezen állambűn kivitelére minden lehető gonosz eszközökhöz nyúltak, a népet a gyontató székekben lázadásra bujtogatták, egyik tanítványukat, az ifjú *Chatel János* t elcsábították, s a királygyilkosságra reá is vették, miután e merényletet mint isten előtt egyedül kedves dolgot adták elé, mely által lelke üdvét az örökházzattól megmentheti. A jezsuita növendék 1594-ben a királyt egy törrel torkon akará döfni, azonban ajakán találván őt, Henrik megmenekült.

A kínpadi vallatás alatt a gyilkos mit sem tagadott, s a jezsuiták ármányai mind napfényre derültek, kik egy parlamenti határozat folytán a haza elleneivé s az ifjúság elcsábítóivá nyilvánítattván: Francziaországból száműzettek, *Chatel János* lovak által szaggattatott szét, s a kollégium rektorát felakasztották s megégették.

De a jezsuiták, a száműzetési ítélet daczára, Francziaországban maradtak, részint a liga-párt által nyíltan védelmezve, másrészt pedig színleg világi állásban, s ármányaikat ép úgy szótték, fonták mint ezelőtt. Sőt nem is tartott sokáig, s IV. Henrik 1603-ban, a pápa folytonos zaklató kérelmeire, és mert méltán attól tartott, hogy ha tovább ellenségeskedik

velők, új polgárháborút szítnak fel, megengedé, hogy ismét Francziaországban megteljesítse a királyt hű barátai és a parlament a jezsuiták államveszélyes alapelvezetől, Henrik megtartá adott szavát, s ekként a jezsuiták 1604-ben ismét felvétettek Francziaországban.

Való, hogy a király bizonyos föltételeket szabott előbök, melyek eleinte a jezsuita generált *A quavivat* nyugtalaníták; például csak 14 kollégium jelöltetett ki számukra, a melyekbe szabad volt visszatérniök. De a jezsuita kitartás minden akadályt le tudott győzni, s még 1604-ben felállították a 15. és 16-ik kollégiumot, 1605-ben pedig a 17, 18, 19, 20 és 21-ket. Továbbá a világi papságtól sok jövedelmes birtokot elragadtak s kollégiumaikhoz csatolták.

Ekként sérgették meg egyik föltételeit a másik után, s mégis minden panasz sikertelen maradt. IV. Henrik első nejétől még 1599-ben elvált, s szerencsétlenségére egy bigot olasz nővel, a cselszövő s uralomra vágyó Medici Máriával kelt össze, a ki különösen a trónörökös születése, 1601 óta nagy befolyást gyakorolt a királyra. E nő s a király gyóntatónya Koton annyira hatottak a királyra, hogy a jezsuitáknak egyetlen egy kérelmök sem tagadatott meg, s hogy maga Sully, ki a jezsuitákat gyűlölte, s azok helyreállítását szilárdul ellenezte, alig menekülhetett meg a bukástól. — Páter Koton még azt is kivitte, hogy azon gyalázatszobor, melyet Chatel gyilkos merénylete után felállítottak, s melyen a jezsuiták mint annak okozói s bűnrézesek följegyezve voltak, leromboltatott.

Ekként mindenki által nagyobb befolyást nyervén az udvarnál s a nemességnél, s az ifjúság nevelését kezükbe ragadták nemcsak vidéken, hanem Parisban is, s az ottani egyetemet is kezükre akárak kerítetni. A jezsuiták törekvése azonban ezúttal is meghiúsult, a párisi egyetem féltékeny levén ősi jogaira, s azokat erélyesen meg tudta védeni.

Azért, mivel a király a jezsuitákat kegyelmével elhalmozá, minthogy elve levén: ellenségeit jótéteményeivel lekötelezni, engeszelhetlenül gyűlölték őt, még pedig a következő okoknál fogva: először, mert 1589-ben Nantesben kelt legfelsőbb rendeletnél fogva Francziaországban minden reformátusnak lelkismeret szabadságot s a polgárjognak teljes élvezetét biztosítá, s mivel jól tudták, hogy IV. Henrik lelkében azon merész eszme fogamzott, hogy a spanyol és osztrák túlsúlyt megtörje; továbbá, hogy Európa felosztása által a telj es egyensúlyt csupa egyenhatalmú államok létrejöttével helyreállítsa,

s a németországi protestánsokat védelme alá vévén, segítse. Ha e merész terv sikerül: a jezsuiták hatalma nagyban veszélyeztetve lett volna.

Azonban Henrik nem vihette ki nagyszerű művét, halálát, habár nem közvetlenül a jezsuiták idézték elő, mindenmellett romlott alapelveik befolyásának a következménye lón, melyeket a gyóntató-, szószékről s a nép között elhintett tanaik által, különösen az ifjúság szívébeoltottak.

Ugyanazon időben Francziaországban Mariana jezsuita könyve volt elterjedve, mely azt állítá, hogy minden törvényes király, ha a vallást vagy az államtörvényeket felforgatja, törvényen kívül helyeztetik, ép úgy a néplázadás, mint bárki által törrel vagy méreggel kivégeztethetik. minden eretnek ural-kodó — jezsuiták szerint — zsarnok. Sőt Mariana az ily zsarnokot ragadozó állattal hasonlítja össze, s azt mondja: „a ki az uralmat fegyver hatalmával kézre kerítette, azt mindenki meggyilkolhatja, de ha egy zsarnok a nép akaratával uralkodik, előbb figyelmeztetni kell őt, mielőtt meggyilkolnák. A méreg általi halál előnyivel bír, miután ez úton a gyilkos könynebbben menekül; mindenmellett jobb a királyt megmérgezett ajándékok, úgymint öltöny s fegyver által megölni, mintsem azt ételbe vagy italba beadni.”

Ugyanezen Mariana volt az, aki III. Henrik gyilkosát mint egy hőst magasztala, s kortársa Bonarsius jezsuita IV. Henriket, aki katholikussá lett, s ki a jezsuitákat Francziaországba bevitte, csakhogy akaratuknak mindenben nem hódolt, római Tarquiniuszhoz (a gyűlölt s elűzött zsarnokhoz) hasonlítá, s azt kérdé: „vájjon semmi ok sincsen reá, trónjáról letaszítni őt? S nem találkozik-e harczos, aki e fenevad ellen fel merné emelni fejét?” — Páter Roffeus is közreműködött IV. Henrik romlására, mondván: „az eretnek királyok rosszabbak a kutyánál, az emberiség között a legnagyobb gonozstevők, a vallásra nézve veszélyesebbek a szultánnál; semmiféle keresztyények felett sem uralkodhatnak; egy kereszteny sem érintkezhet velük, az eretneksg megfosztja őket királyi méltóságuktól, senki sem tartozik nekik engedelmeskedni; az anyaszentegyház parancsára meg kell őket gyilkolni.” Roffeus továbbá leírja, hogy ki az oly eretnek király, s világosan IV. Henrikre utal.

Ily alapelvectől elbódítva, egy vakbuzgó barát Ravaia 1-1ac Ferenc azt hívé, hogy az istennek tetsző műveletet visz véghez, ha IV. Henriket, mint eretnek pártolót meggyil-

kolja; kire 1610-ben egy nyilvános utcában lesett s két tör-döfessel meg is gyilkolá ót, még pedig oly határozottan irányozva a döfést, hogy a nagy uralkodó azonnal kiadá lelkét. A gyilkos minden ellenállás nélkül megadta magát, tüzes fogókkal csipkédtek s lovak által szakgatták szét testét, de azért még sem bánta meg tettét.

Az imádott király halála felett nyíltan kitört a nép zúgolódása a jezsuiták ellen, kiknek a gyilkosság okát tulajdoníták; ezeket azonban az özvegy királyné s az udvar védelmök alá vették.

A jezsuiták tanácsosnak vélték, hogy magokat tisztázzák, ez okból a rend generálja Aquaviva 1610-ben egy rendeletet tett közzé, melyben azt mondja: „egy rendtag se merészelen azt tanítni, hogy akárkinek akármilyen zsarnok ürügy alatt királyt vagy uralkodót meggyilkolni szabad.” Ilyen s ehez hasonló tanokat terjesztettek a jezsuiták.

Mariana tanai tehát nem lönök kárhoztatva, sőt csakhamar reá Bekan és Suar ez jezsuiták nyíltan tanították, hogy a királygyilkosság szabad. És e veszélyes tanok hirdetésében senki sem gátolta őket, a kik végre minden akadályt legyőztek: a franczia papság, a párisi egyetem felett teljes diá-dalt arattak, s 1618-ban minden tudományokat nyilván előadni megnyerték az engedélyt; XIII. Lajos kiskorúsága alatt szövetségre léptek a ministeriummal a vallás- s a polgári szabad-ság elnyomására.

Midőn herczeg Richelieu, a nagy államférfiú, IV. Henrik eszméjét felkarolta, s a spanyol és osztrák túlhatalmát politikai eszélylyel megakará törni, feloszlatni, hogy Francziáországot kívül ép oly erőssé, valamint belül szilárddá tegye: ekkor a jezsuiták büszkén emelek fel fejőket, s különféle irataikban azon államveszélyes tanokat hirdették, hogy a papi hatalom minden világi hatalom felett áll, a királyok is attól függvény s általa megsemmisítthetnek.

A veszélyes elveket hintő egyénekben nem szükölködött a rend: a lázadás s királygyilkosság üdvösségét még sokkal körülményesben kifejtették Santarell, Busenbaum és Escobar jezsuiták mindenfelé elterjesztett müveikben. Molina János spanyol jezsuita pedig 1588-ban egy munkát tett közzé „Concordia divinae gratiae et liberi arbitrii” (az isteni kegyelem s a szabad akarat öszhangzása) címmel, melyet az összes katholikus papság eretnek műnek nyilvánítá, s melynek tanai, szerzőjének neve után „molinismus”-nak ne-

veztettek el. Minthogy azonban Molina jezsuita volt, a hatalmas rend őt s munkáját a pápa ellenében is megvéde, s az azt elátkozó ítéletet 1611-ben megsemmisíté.

Azonban a jezsuita tanok s hatalom ellen maga a katholikus klérus is erélyesen föllépett. A nagytudományú Jansen Kornél ypérni püspök Hollandban egy munkát írt Augustinus címmel, mely halála után 1654-ben sajtó alól kikerült. E műben azon tan volt felállítva, hogy „az ember akarata földi vágyak által le van bilincselve, de ezen korlátolt helyzetben isten kegyelme által jóhoz vonzatik.”

Ugyanezen időben Jansen barátja, a vallásos du Verger st. cyrani apát hathatós szónoklatával odatörekedett, hogy a jezsuiták által borzasztóan megromlott erkölcsöket javíthassa, s midőn 1643-ban elhalt, számos tanítványai, kik az egykori Paris melletti Port-Royal zárdában tárták összejövetelüket: az ifjúság oktatása s szellemdús munkáik által ernyedetlenül működtek. Ezen lelkes férfiak nemcsak a jezsuiták elveit fedezték fel, hanem a római udvar túlkapásai ellen is harczoltak. A felvilágosodás eme előharczosai között első helyen állottak d'Andilly Arnold és Paskal Balázs.

Könnyű volt tehát a jezsuitáknak 1653-ban a pápai széknél kivinni, hogy Jansen tana eretnekségnek nyilvánítassék, miből heves és hosszas vita, valamint azon kérdés támadt: *vájjon csalhatatlan-e a pápa?* Minek elívését a jezsuiták az egész világra akarták erőszakolni, mert létök a pápával egybe volt forrva.

A jezsuiták hatalma Francziaországban XIV. Lajos uralma alatt érte fénykorát. E híres zsarnok, kit a hízelgők serege környezett, a jezsuiták rabszolgája volt. Páter Lachaise a király gyöntató atya bűnös gyermekét (a királyt) Maintenon asszonynyal együtt reábeszélte, hogy birodalmából a protestantizmust végképen kiirtsa.

A király eleinte minden hugenottának, aki katholizált, pénzt adatott; azonban csakhamar Luv ois minister, hogy a király kegyét annál inkább megnyerje: dragonyosaival hajtotta végre a kitérítetést. A nyomorult biztosok vetélkedtek a kegyetlenségen, s a szerencsétlen hugenottákat szuronynal és pisztolyal erőszakolták a misére, a szülő kebléről a gyermeket letépték, a nőket, kik a reformata vallást el nem eskütték, megfertőztették, s a lelkészeket s azokat, kik a reájok erőszakolt kathol. vallást elhagyták, kínpadra hurczolták s kivégezték. S valóban ez időben oly alakot öltött Francziaország,

mintha két pártból állott volna: csupa hohér- és vérál-dozatból.

XIV. Lajos, gyóntatóatyja Lachaise és Luvois minister által felbujtогatva: dicső elődje, IV. Henrik legmagasztosb emlékét nantes-i edictumát semmisnek, megszűntek nyilvánitá, gaz kegyenczei s a jezsuiták által elámitva, a reform, val lást kiirtottnak hívén, mindenekkal, kiket azon gyanú terhelé, hogy titkos hugenották, mint lázadókkal bánván, a legkegyetlenebbül kínoztatta, sőt azon egyetlen végvigasztól is megfosztotta őket, hogy hazájuktól kiköltözheszenek, azon szerencsétlen országiból, melyből a nyomorult királyi udvar az erényt, s hűséget vas kézzel kiirtani törekedett.

De az elkeseredés s kétségeesés erőt s eszélyt adott az üldözötteknek, s több mint 50,000 református család hagyta el Francziaországot, Angolország-, Holland- és Németországba (a protestáns államokba) menekülvén, odavivén gazdagságuk-, szorgalmukat, valamint a tudományt s művészetet, helyében honn pusztahelyet s átkot hagyván, mely hohérai utódait utói is érte.

Páter Lachaise halála után Le Tellier lett a király gyóntató atyja. Ez még elődjénél is undokabb szörnyeteg volt, cselszövő s nagyravágyó, aki Quesnel áldozár nemes irányá: a világi papság szabadalmait a jezsuiták ellenében tartalmazó munkáját, XI. Kelemen pápával betiltatá, s ezzel a feltámadt jansenismust elfojtá; valamint a molinismust előtérbé tolta.

XIV. Lajos, kire gyáva hízelgői nagy nevet akartak erőszakolni (a ki valóban nagy zsarnok volt), 1715-ben elhalt. Már három évvel ezelőtt három fogadást tett a jezsuitáknak, halálos ágyán a negyediket is teljesíté, mivel csak általok reménylett végtelen sok bűneitől megmenekülni.

XV. Lajos kiskorúsága alatt, Orleansi Fülöp, Franczia-ország régense, gyűlölte a jezsuitákat, minek folytán páter Le Telliernek el kellett hagyni az udvart. Mindamellett a rend titokban fáradhatlanul működött, s kivitte, hogy 1720-ban az „Unigenitus” szóval kezdődő pápai bullát el kellett fogadni Francziaországban.

A jezsuitáknak ezen legkatholikusabb országban véghez-vitt minden gonoszságaikat elősorolni végtelen hosszúra nyúlna.

XXIV.

Milyen emléket hagytak hátra a jezsuiták Angol-, Orosz-, Svédországban, és Németalföldön?

A jezsuiták a protestáns államokban még az uralkodókat is kitérítették. Így például Angliában II. Jakabot, Svájcban pedig III. Jánost és fiát Zsigmondot, valamint a protestáns vallás legnagyobb hőse Gusztáv Adolf leányát Krisztinát, ki a koronát letévé, Kómába tette lakhelyét, s ott folytatta fajtalan életét, számos egyént meggyilkoltatván, 's palotája, mint salva guardiánák nyilvánított hely, minden tolvaj-, rabló- s gyilkosnak nyitva állott.

Németalföldön a protestantizmus kiirtására II. Fülöp spanyol király a titkos inquisítiót meg akará honosítni, s ennek kivitelére Alba herczeget hatalmas sereggel küldé oda. Alba neve a történelemben vérbetükkel van féljegyezve, igen bajos ítéletet hozni a felett, vájon melyik volt a vérengzőbb zsarnok: II. Fülöp-e, vagy pedig kegyencze Alba? a ki hat év alatt 18,000 protestánst lemészároltatt, s azzal később, mint halhatlan hőstettel, fennen dicsekedett. A protestáns államok leghatalmasból védjét, a nemeslelkű Vilmos orániai herczeget a jezsuiták gyilkolták le, valamint annak fiát Móri-iczot is.

Angliában a protestáns Erzsébet királyné ellen több ízben megkísérlették a gyilkolás merényletét, úgy szintén I. Jakab király alatt a parlament épületét, midőn abban az ország képviselői egybegyülendők valának, lóporral légebe akarták röpítni, gonosz szándékuk azonban meghiúsult.

Oroszországot a pápai hatalom alá akarták hajtani, s miután ez nem sikerült, következőleg más vallásukat nem üldözhettek: minden tőlük kitelhető alávalóságot elkövettek. 1605-ben Otrepiew nevű csaló Demeter czárnak adá ki magát, a jezsuiták Lengyelországból a trónra emelni segítették őt; aki ezért háláját a rend irányában lerovandó, Moszkvában kollégiumot emelt számukra, de a csalás napfényre jövén, Otrepiew megöletett. Miután I. Péter czár észrevevette, hogy a jezsuita emissáriusok titkon mesterkélnek Orosz-

országban, örökre száműzte őket birodalmából; mindamellett idővel oda újra befészkeltek magokat.

Hogy a jezsuitarend tagjai azon kor legkiképzettebb fér-fiaiból állottak, kétségevonhatlan. Náluk a tudomány ügyességgel és példátlan kitartással párosult, nemcsak Európában szerepeltek ők, hanem távol keleten, a leghozzáférhetlenebb földön, birodalmakban. Japánba is beférkőztek, ahol mély tapintatuk által nagy sikert aratott téritési működésük. Kínában annyira befészkeltek magokat, hogy a császári udvarnál állandóan tartózkodván, nagy befolyással bírtak, mint tolmácsok s csillagászok; minden kínai csillagda a jezsuitákra volt bizva; a mértanban jártasok levén, e téren is nagy szolgálatot tettek ott, ezek között leginkább Schall Ádám jezsuita. Ellenben elvetemült roszak s erkölcsstelenek is voltak. Ferencz a kínai missio püspöke 1748-ban XIV. Benedek pápának a jezsuiták erkölcsstelenségről panaszkodván, a többi között azt mondja, hogy páter Antal József gyónás alkalmával a nőket és a szűzeket elcsábítja, bajba ejti, s egy általa készített szerrel a gyermeket elsikkasztja. A melyért midőn kérdőre vonatott, azt adá válaszul, hogy ez csekélység, — teszi ezt minden gyöntató atya, az alsóbb rendű épen úgy, mint főáldornagy, sőt maga a pápa is. Páter Antal József azonban bepanaszoltatván, megfogitatott.

Kínában egyszer a kitért keresztyényeket mind börtönre hányták a téritő jezsuitával együtt. Legelső volt a jezsuita, ki a keresztyénvallást elesküdte, — a többi hívek mind példáját követték. Ilyen buzgó keresztyények voltak a jezsuiták s ilyen alapelvekkel birtak.

Azonban ki birná mind elősorolni e veszélyes rend elkövetett tetteit, melyeket nagyobbrészt a titok homálya födi. Elég talán, ha ennyit is tudunk róluk.

XXV.

A jezsuiták bukása és eltörlése.

Végre mindennek meg van a maga határa s netovábbja; a mi zsarnoki rendszeren alapul, annak bukni kell.

A jezsuiták nagy terjedelmű kereskedelme, véghetetlen kincshalmaza, a XVIII-ik században irigységet s féltékenységet szült, s a határtalan hatalom, még inkább pedig azon mendor, melylyel azt e rend gyakorolta, végre elégületlenségre adott okot, mely annál nagyobb mérvben tört ki, minél tovább elfojtatott.

Az egyesek szabadsága, legfőkép pedig az emberi természet méltósága, a fejedelmek fensége s a népek műveltségenek fejlődése, a mely két évszázadon át a kapzsi, nagyravágyó jezsuita rendtől lenyűgözve tartatott, végre öntudatra ébredvén, igazságot követelt. Ezt a XVIII-ik század megtenné, s a múltak szenvedéseért megboszulgán magát, borzasztó ítéletet tartott,

A különböző nemzetek, különösen Franczia- és Németország legnagyobb szellemei, a sajtó segélyével alásták a vállázsarnokság alaposzlopait. Az élez és gúny, melylyel a hierarchia zsarnokságát ostorozák, a nép alsóbb osztályainak is felnyitá szemeit. Az ép életerő vadul s korlátlanul tört elő a zsarnok bigotság ellen, s mindaddig nem nyugodt, míg a kiszenvedett lealáztatás- s méltatlanságért kárpótolva nem lön.

A legelső csapást a büszke, elbizakodott jezsuitákra Róma irányozta. A pápa nem maradhatott tovább bizonytalanágban e rend állásával szemközt, mert meggyőződött, hogy az már régóta nem az ő védője többé, hanem uralkodójává nőtte ki magát. XIV. Benedek pápa, tehát elhatározta a jezsuiták hatalmát azon határok közé visszaterelni, a melyen azok túlléptek. Nagy feladat volt ez, s ép oly ildomosságot, mint jellel szilárdságot igényelt.

XIV. Benedek 1731-ben fogott a nagy feladat megoldásához, s azon kezdte, hogy egy bullát bocsátott ki, melyben minden papnak megtiltja a kereskedést, mialatt kiválólag a jezsuiták voltak érintve. Ugyanazon évben egy másik bullát bocsátott ki, mely szerint a jezsuitáknak rabszolga-kereskedést úzni száműzetés bünterhe alatt megtiltatott, s ennek végrehajtását V. János portugali királynak s püspökeinek hagyta meg. E rendeletnek a jezsuiták daezosan ellenszegültek egészen a vakbuzgó János király haláláig. (1750.)

I. József portugali király ministere Pom bal volt az első, a ki jezsuiták hatalmát nemcsak megtörte, de nyakukra

is tapodott, a miért őt a jámbor páterek ördögi színnel ecsetelték, míg ellenben más írók az egekig magasztalták. *)

P o m b a 1 főlismeré Portugália gyászos helyzetét, melybe a jezsuita-uralom által sodortatott, s mint a természettől nagy észtehetséggel s szilárd jellemmel megáldott férfiú, azonnal ezélszerü rendszabályokhoz nyúlt. Mindenekelőtt odatörekedett, hogy az ország kereskedelmét előmozdítsa, társulatokat létesített; ezek egyike a többi között Dél-Amerika kereskedelmét magához ragadá, mely azelőtt a jezsuiták kezében volt.

Ez volt az első érzékeny érvágás a jezsuitarendre nézve; miért is a szószékről ezen újonnan alakult társulatok részvétét, ellen hathatósan lázították; de ezzel a hatalmas ministert még inkább felingerelték magok ellen, a ki ezen vakmerőségért két jezsuitát s néhány általok felbujtогatott egyént azonnal számvízűtett. Ekkor egy kissé megdöbbent a fekete sereg.

Ez volt az első csapás; a második csakhamar bekövetkezett. Pombal a jezsuiták által Portugáliába behozott inquisíciót s az autodafét (az eretnekek máglyán való megégetését) végképen megszűnteié.

Pombal az üdvös kezdeményezésben határozott és gyors léptekkel mindenki által tovább haladt: ugyanis megtiltá, hogy a fiatal és gazdag brazíliai leányok a portugali apáczában növeltessének, a hova őket, színleg, nevelés ürügye alatt becsalták s azután apáczáknak öltözötték; mi által minden az apáczák, minden a jezsuiták meggazdagodtak a brazíliai leányok hagyományozása és örökösödése által; míg ellenben sok család tönkre tétetett. Éhez járult még, hogy Pombal új növelési- s tanrendszert léptetett életbe; a koimbrai egyetemre idegen tanárokat hívott meg, új tanodákat állított fel, s a papok kezéből kivette a sajtóvizsgát.

Azonban a leggonoszabb összeütközés a brazíliai gyarmatokban történt, hol a spanyolok és a portugálok a San Sagramento gyarmat felett versenygtek, míg végre 1750-ben a viszály kiegyenlítése végett egyességre léptek, mely szerént a gyarmat Spanyolország birtokába jutott, a helyet azonban Portugália Paraguaynak egy részével lön kárpótolva, melynek uralkodóiul a jezsuiták tolta fel magokat, kik e birtokot Por-

*) „Geheime Briefe von dem über Joseph I. 1758. verhängten Meuchelmorde.” F. E. de Lobo, 1709. „Fombal und die Jesuiten.” Dr A. Oppermann. 1845.

tugaliának átengedni makacsul megtagadták, azt védelmi állapotba helyezték, s a népet fegyverre szólíták.

A jezsuita atyák minden körülmények között leleményes eszűek voltak, a koholmány- s rágalomban páratlan nagy mesterek: hogy a benszülötteket, kik a rabszolga engedelmességet megszokták, a portugálok ellen minél inkább felingerekjék, a szószékről azt hirdették: „hogy minden világi állású fehér (tudniillik a papságot kivéve) istentagadó, vallástan, egyedül a pénzt imádja, az ördögtől van megszállva, s minden szent képnek ellensége. S ha azok országukba betörnek, minden tűzzel és vassal elpusztítnak, a templomokat feldúlják, a nőket és gyermekeket áldozatul kiirtják.” A ^égl minden keresztény fejét levágni parancsolák, különben, úgymond, azok oly varázserővel bírnak, hogyha el is esnek, de fejük megmarad, újra feltámadnak.

A jezsuiták eme átkos tana azt eredményező, hogy minden az indiánokat a portugali király nevében a fegyvert letenni felszólíták, azt adák daczosan válaszul: „a ti királytok messze van tőlünk; mi nem ismerünk más urat, mint a mi áldott atyáinkat (tudniillik a jezsuitákat.)

Midőn nyílt ellenségeskedésre került: a jezsuiták az indián és a velük egyesült spanyol csapatok élén éveken át makacsul ellentállottak. S ez a lángeszű Voltairenek ily gúnyra nyújtott anyagot: „nem ismerek — úgymond — istenibbét ezen atyánál, kik Paraguayban a spanyol és portugali király ellen harczolnak, s Európában azoknak gyóntató atyáik, amott agyonverik a spanyolokat, itt pedig Madridban megnyitják nekik a meny kapuit.”

Mindennek daczára ezen makacs ellentállás sok ideig mitsem ártott nekik a portugali királynál, mivel annak udvara folyvást hemzsegett a jezsuitáktól, a kik részint a király s an⁷nak fivére gyóntató atyái, részint pedig a királyi család nevelői voltak, s végre, a királynak, a ki növendékük is volt, az eseményeket egészen más színben tüntették fel, mint a mint azok valóban folytak.

Mielőtt még ezen háború befejeztetett volna, borzasztó elemi csapás sújtá Lissabont: 1755-ik évi november 1-én oly rendkívüli földrengés támadt, a milyenre a történelem még nem emlékezik; több mint 40,000 ember lelte sírját az összeomlott épületek romjai alatt, vagy a több helyen a föld gyomrából kitört lángoktól megfojtatott, vagy végre a medréből ki-csapott Tajo folyam hullámai által nyeletett el.

Ezen végtelen nyomort más szerencsétlenségek is követték, úgymint hajmeresztő rablások, sőt még ennél is undokabb, gyalázatos erőszakoskodások, melyben nemcsak a népsöpredék, hanem a kicsapongó nemesség is részt vett, miként az oly államokban történni szokott, hol a népet butaságban nevelik azért, hogy a hierarchia vak eszközévé aljasuljon.

A nagy nyomoron azonban segített Pombal lángesze, erélye s fáradhatlan tevékenysége: 50,000 koldusbotra juttott polgárnak lakásáról s élelméről gondoskodott.

Mindez azonban nem használt, mert a jezsuita atyák azt hirdették a szószékről, hogy a király és ministere istentől elszakadván, s ezért sújtá az ég e borzadalmas földrengéssel a fővárost. A ragadozó nemesség, mely Pombal ébersége s szigorú ellenőrködése miatt a királyi vagyonból nem zsákmányolhatott, a rágalmazó jezsuitákkal kezet fogván, szövetkezett, s egy röpiratot nyomatott, melyben azt hírlelé, hogy ilyen csapással ismét sújtani fogja isten a hazát, s ilyenek ismétlődni fognak s hamarabb meg nem szúnnek, míg az ég Pombal minister elbocsáttatásával kiengesztelve nem leend.

Azonban Pombal nem jött zavarba, néhány szájas jezsuitát börtönbe záratván, a többit pedig eltávolítá az udvartól. Ez nagy feladat volt ugyan, de szerencsésen sikerült, 1757-ik évi sept. 19-én a királyi udvar minden gyöntató atyái parancsot kaptak váratlanul s hirtelen, hogy mindegyike illető klostorába vonuljon, s az udvarnál soha egyik se mutassa magát többé.

Ezt a jezsuiták által nevelt, sokáig uralt királynál másnak aligha sikerült volna kivinni; de Pombal ritka lángeszű férfi levén, kékencz urának szerelmi titkaiba be volt avatva, melyeket a királyné előtt el tudta titkolni; s ekként nélkülözhetlenné tévé magát ura, királya előtt. Azután meg általáson tudva van, hogy a jezsuiták a legveszélyesebb kémek voltak, saját jóltevőik, az uralkodók udvarainál, családjuk körében s annak irányában is.

Pombal itt még korántsem állapodott meg, kitűzött tervet teljesen végre akará hajtani, s nagy művét befejezni. 1757. October 8-án a pápának írt; mire XIV. Benedek, S a 1 d a n h a bibornokot teljhatalommal Portugáliába küldé, ki a jezsuitarend minden tagjának szigorún megtiltá a kereskedést, az ország patriarchája pedig megyéjében a hitszónoklatot s a gyontatást teljesítni nem engedé nekik.

Ekkor azután a jezsuiták elleni röpiratok gombaként termettek, úgymint: „A leálcázott farkasok.” „A jezsuiták gyakorlati erénye.” „Jezsuiták istentelen tévedései” stb.

Mindezen gúnyiratok azonban korántsem gyakoroltak oly hatást, mint a pápa parancsa s Ítélete. De a jezsuiták azért nem riadtak vissza s a pápával szembeszállottak, az országba szélyel missionáriusokat küldtek, kik nyílt szónoklataikkal a népet lázították, a király és Pombal minister ellen.

Ezek között *Malagrida* jezsuita különösen kitüntette magát, aki nemesak „Az isten büntetése czéljáról a földren-gésnél” című s csodálatos tanirányú munkát adott ki, hanem egy udvari hölgynek megjósolá, hogy a királyt 1758-ik évi September hóban nagy veszély fogja érni; a mi később valóban meg is történt ugyanazon évi sept. 3-án, midőn a király kedvesétől, *Tavora marquisnétől* haza felé ment volna, útját három lovas elállotta s a hintóba belődöztek, mely alkalommal a király megsebesült, de nem veszélyesen.

Pombal gyanúja *Aveiro* herczegre, *Tavora* marquisra, nejére, annak két fiára és vejére, valamint *Malagrida* jezsuitára stb. esett, a kik elfogatván, mind kivégeztettek, *Malagrida* pedig máglyára Ítéltetett.

Ezzel azonban még nem lön befejezve. E merénylet folytán a jezsuitákkal Portugáliában úgy bántak, mint tévtanok terjesztőivel s népcsábítókkal: birtokaikat elkobozták, nyilvánosan eladták, őket pedig hajókra rakatván, Olaszországba szállították. 1760-ik évben Róma 2000 (kétezer) kicsapott jezsuitával gazdagodott meg, kiket Portugália, Brazília, Kelet-india és Madeira földjén meg nem tűrvén, kikergették.

Portugália példáját csakhamar Francziaország is követte, ahol a jansenizmus feletti versengés, melyet magok a jezsuiták szítottak lángra, lön alapja romlásuknak. Maga a parlament is jansenistikus érzelmű volt, s tovább nem akará tűrni, hogy a jezsuitarend elveinek következtében és már valóban kivívott nagy hatalma által az államban államot képezzen. Azonfelül pedig több szellemdús író művével nagyon aláásta a jezsuiták hitelét a közvélemény előtt.

Ily körülmények között egy per merült fel a rend ellen, mely a jezsuiták bukását előidézte.

La Valette jezsuita páter mint a keletindiai missio főnöke, a francia korona alá tartozó Martinique szigeten nagy raktárakat alapított s gyárakat állított fel, s a rabszolga és gyarmati áruk kereskedése által nagy mennyiségű kincset halmozott össze a rend számára. Ezen nagyhitelű páter egy marseille-i kereskedelmi házzal folytonos üzleti összeköttetésben állott, s arra másfél millió livre értékű váltót állított ki, melyet a nevezett kereskedelmi ház azon jó remény fejében, hogy páter La Valette két gályát árukkel megrakva Európa felé útnak indított, a váltót elfogadá.

Azonban ép akkor Franczia- s Angolország között háború folyt; az angolok e két megrakodott hajót elfoglalták, mi által a marseille-i kereskedelmi ház a bukás örvényébe sodortatván, a jezsuita rendtől kárpótlást követelt, a mit az álnok jezsuiták kereken megtagadtak, mondván: ha páter La Valette kereskedést üzött, az a rend törvényei ellen történt, s őket a páter üzlete nem érdekli.

Az ügy törvényszék elébe került, mely a jezsuiták rendszabályait kívánta átvizsgálni, állításukról meggyőződni, s csak azután akart ítéletet hozni. A vizsgálat után a törvényszék azt határázta, hogy a jezsuiták rendszabályai figyelembe nem vehetők, s a rend tartozik az összeget megtérítni, mivel egyes jezsuitának vagyont bírni nem szabad, hanem minden egyesek birtokai az egész rend vagyonát képezik.

Miután ez alkalommal a jezsuiták rendszabályai napfényre jöttek: a parlament azokból a rendnek az államra nézve veszélyes létezését könnyen bebizonyíthatá; minek folytán 1761-ben minden szabadalmat, melyekkel a pápák a rendet felruházták, visszaélésnek nyilvánítá, továbbá a jezsuiták számos iratait, melyek a felsőbbek helybenhagyásával kinyomattak, s király-gyilkosságot, lázadást s más vétkeiket iga-zolták, a parlament a hóhér keze által megégetteté, s egyszersmind e káros tanokból, egy kivonatot, melyet a jezsuiták irományáiból kiszedtek, a nyilvánosságnak adott át.

A parlamentnek ezen erélyességét az akkori minister, herczeg Choisel hathatosan támogatá. De a kicsapongások által végkép elfásult XV. Lajos király megelégedett azzal, midőn arról biztosíták, hogy a jezsuita rendet javulásra fogják kényszerítni. Azonban, midőn a rend generálja Ricci Lórinchez javaslatot hallá, azt adá válaszul, hogy a rend alkotmányának ily változását meg nem engedheti. A jezsuitáknak vagy ekként maradni, miként vannak, vagy pedig végkép meg

kell szűnniök. Ezzel az elbizakodott jezsuita generál kimondá saját fejére az ítéletet.

A parlament 1762-ik évi aug. 6-án közzétette a következő határozatot: „A Jézus társasága, mint az államra veszélyes, Francziaországban megszüntnek nyilvánítattak.” Mindamellett a rend tagjainak meg lön engedve, hogy plebánosi s más alapítványi jövedelmeket húzhassanak, de csak azon föltét alatt, ha esküvel kötelezik magokat, hogy jövőre a jezsuita renddel való mindenmű érintkezéssel felhagynak. Miután pedig ezt nem teljesíték: a parlament parancsa folytán 1764-ben négy hét leforgása alatt Francziaországot el kellett hagyniok.

XV. Lajos megerősíté a jezsuitarend feloszlatását, mindenáltal régi tagjainak megengedé, hogy Francziaországban maradjanak, azon föltét alatt, ha a hazai törvényeknek hódolván, azok ellen nem vétenek.

Sikeretlenül kísérlé meg XIII. Kelemen pápa a rendet tekintélyével támogatni s hatalmával fentartani, s annak a király s a parlament által történt eltörlése után Francziaországban egy bullát bocsátott ki, melynek erejével a jezsuitákat újolag megerősíté. Mindamellett a franczia parlament, valamint a velenczei köztársaság a pápai bulla kihirdetését meg nem engedé, s ezen veszélyes rend bukását többé semmiféle erő sem volt képes megakadályozni.

Ehez hasonló példa Spanyolországban is felmerült, hol a jezsuiták hatalma azon időben, midőn Portugáliából elűzték őket, szilárd alapon látszott állani; mert ép úgy VI. Ferdinand király, valamint utódja III. Károly, a néppel s nemességgel együtt nagy rokonszenvvel viselgették irántok.

Azonban 1766-ban a nép fellázadt Madridban, mely alkalommal a király értesült, hogy ennek szítói a jezsuiták voltak, s őt (a királyt) trónvesztett fattyúnak nyilvánították. Gróf Aran da minister Portugália s Francziaország példáját követvén, a királyt alapos érveivel meggyőzé, hogy ezen az államra nézve oly veszélyes társulatot, a birodalom minden részeiből el kell üzni. A király beleegyezett, s a végrehajtás a legmélyebb titokban tartatott.

1767-ik évi április 2- és 3-k közötti éjjelen az egész Spanyolországban egyszerre minden jezsuita-fészket katonaság fogta körül, a rend minden tagja kivétel nélkül fogolytá lön, tengermelléki kikötő helyekre szállíttatván, a honnan azután Olaszországba vitték őket, vagyis a római pápához küldték, úgy mint a szent kúria valódi teremtményeit.

A Spanyolországból kiűzött jezsuita számszerént 7000 (mond hétezer) főre ment. Képzelhetni, mily sok gonoszat hozott létre ez országban, eme az emberiségre oly veszélyes testület, Tehát hétezer haszontalan, ingyenélő barátot táplált a spanyol nemzet, véres verejtékével adózott halálos elleneinek, szellemi gyilkosainak azért, hogy a sötétséget terjeszsze, butává tegye a népet s bilincsbe verve, rabszolgává, vakeszközévé aljasítsa. Hát még a többi, más fajta barátsereg hány ezret tehetett ezidétt e szerencsétlen országban? mely, hogy óriási nagyságáról oly mélyen alásülyedett, egyedül a vérszemjás képmutató, álszenteskédő barátseregnek köszönheti, mely saját erszénye megtöltése végett több millió ártatlan polgárt hurczolt a vér-, kínpadra és máglyára. Hasonló sorsra jut minden állam, mely a papságtól engedi magát kormányozni s leigázni.

Hasonlón bántak el az amerikai spanyol területen lakó jezsuitákkal is. Nagy terjedelmű birtokaik elkoboztattak; mindenmellett a rend minden benszülött tagja évidíjt nyert, ellenben visszatérniök az országba halálbüntetés terhe alatt megtiltatott. Nagy hatalmuk, befolyásuk s kincsök most az egyszer mit sem használt, ezt minden esetre a haladásnak indult sajtó működésének kifolyásául kell tekinteni, mely a kormány élén álló férfiak szemeiről a hályogot leszedte, vagy pedig tettre buzdítván, bátorságot öntött beléjük, az annyira rettegett zsarnok hyerarchiával szembeszállani, s a kenyérpuszstító, a nép véres verejtékén pókhasat eresztő, s a mellett butaságot, s minden néven nevezendő gonoszat hintő barátokat ezerszámra kiűzni a századokon át zsarolt államból. Végre a gondviselés ellenük irányzás az oly sokáig elálmított fejedelmek haragját és sújtó karját.

A Spanyolországból elkergetett s Olaszországba szállított jezsuitáknak igen sokáig kellett a hajókon veszegelni, mert csalhatatlan atyjok, a pápa nem akará őket befogadni. A szent-séges atyát e tette nem igen szépen jellemzi, hogy ezen keble vérével táplált édes gyermekéihez a válságos perczben, a legnagyobb szerencsétlenség közepette ily mostohán viseltetett;

hiszen ők voltak uralkodói székének leghatalmasabb támogatói, a protestantizmus és a szabad eszmék irtói, fojtogatói.

A száműzött jezsuiták sokáig maradtak födél nélkül, míg nem Corsica szigetére tették ki őket, s a pápa csakis késsébb fogadta be a báránnybörbe öltözött farkasokat az egyházi államba, ahol ezidétt oly annyira megszaporodott számuk, hogy Róma városa alig volt képes befogadásukra, s XIII. Kelemen pápa aligha belefoglalta a lytaniába Loyola Ignácz nevét, kinek törzséből oly buján sarjadzott a minden szépet és üdvöst elnyomó gaz.

A jezsuitákat ugyanez évi 1767-ik november hónapban a nápolyi királyságból is kiüzték, s miként az előbbieket, ezeket is hasonlón a szent atyának küldték ajándékul. Ép úgy tett Málta és Parma 1768-ban.

A gonoszságot sújtó nemezis azonban még nem elégedett meg e csapással, hanem még ezeknél is súlyosabbat mért e pokol pozdorjáira. A jezsuiták barátja s védője XIII. Kelemen pápa 1769-ben hirtelen kimúlt, épen 3-ik február előtti napon, melyre egy titkos consistoriumot kitűzött, hogy az európai udvarok egyhangú kíváнатára a jezsuita rend eltörlésébe beleegyezzék.

Azon udvarok befolyása által, melyek a jezsuita rend általános eltörlését óhajtották kivinni, választatott pápává Gang a n e 11 i bíbornok, aki mint szent Péter utódja XIV. Kelemen nevet vett fel, s néhány éven át őszinte buzgalommal azon törekedett, hogy a jezsuitákat átalában megjavítsa s a rend megsemmisítését megakadályozza. De hasztalan volt e jeles pápa hő buzgalma, a kor szellemének gátot nem vethetett, s annak ítélete előtt fejet kellett ő szentségének hajtani.

XIV. Kelemen tehát 1773-ik évi július 21-én egy pápai brevét bocsátott ki, melynek erejével az egész jezsuita rendet, mint testületet feloszlatá s örök időkre megsemmisítő, oly pillanatban, midőn a rend 22,000 tagnál többet számlált. (Az akkori időben valóban tekintélyes hadsereg telt volna ki belőle.)

A pápai brevében, mely így kezdődik: *Dominus ac redemptor noster*” a többi között ez áll: „hogy a jezsuita rend megjavítására sok eszköz és törekvés, úgyszólvan semmi hatást és sikert nem eredményezett, arra nézve, hogy a soknemű zavargás, nyugtalanság s az az ellen emelt panaszok elhárittassanak; hogy minden sikertelenül maradt, a mit ebben elődjei tettek, úgymint VIII. Urbán, IX., X., XI. és XII. Kelemen,

VII. és VIII. Sándor, X., XL, XII. és XIII. Incze és XIV. Benedek, kik az egyház kebelében oly forrón óhajtott békét helyreállítni törekedtek, s több üdvös rendeletet bocsátottak ki a világi foglalkozásra nézve ép úgy, melyet a jezsuita rend úzni szokott, valamint az ő nehéz egyetértésükre és a megyés püspökök, más rendekkel s testületekkel való minden nemű czivakodásra nézve is, miáltal a keresztenység lelkí üdve veszélyeztetik, s a népek a feletti bámulatukat fenthagyon nyilvánítják..... a jezsuiták magokviseletét az apostoli szék gyalázatosnak és a jó erkölcsökre káros befolyásúaknak nyilvánítá. Továbbá, azon műveleteknél, a melyek kiválóan a kereszteny hit tanainak tisztaágára voltak rendelve, ellenkezőleg jártak el, miből nemcsak a jelen, hanem a jövő időre is számtalan nehézség és hátrány merült fel, minek folytán Európa és Ázsia több államaiban nyugtalanság, vérontás s az egyház üldözése származott. — Tekintetbe véve, hogy a Jézus társaságának működése nem eredményez oly üdvös gyümölcsözést, mint a mily nagy előnyeivel s szabadalmaival párhuzamban áll, s ha e rend még tovább is fennállana, felette nehéz s tán épen lehetetlen volna, az anyaszentegyháznak állandó békét eszközölni. — Miért is a nevezett társaságot ezzel megszünteti; minden hivatala-, háza-, tanodája-, kollégiuma s birtokaitól, valamint a jezsuita generált s minden előjáróit minden szellemi s világi hatalmától megfosztja. A rendet örökre megsemmisültnek nyilvánítja, s a kereszteny fejedelmeket jelen határozatának végrehajtására buzdítja stb. stb.”

Ezen nevezetes bulla 1773. évi aug. 16-án értésükre adatott a jezsuitáknak Rómában, s Ricci generál több hozzávalóiival mint fogoly az Angyalvárba szállítatott, ahol be is fej ezé életét 1775. évi november 24-én, a rend iránti hajthatlan szilárd ragaszkodást tanúsítván mind halálig.

A generál halála előtt egy évvel hunyt el a pápa. Az egész világ véleménye abban egyezett meg, hogy a jezsuiták boszú mérge vitte a más világra: sőt ő maga is számolt erre, mert midőn a rend megsemmisítő határozatot aláírta, azt mondta: „most írom alá halálos ítétemet.”

S ekként a jezsuita rend 233 év után, melyet III. Pál pápa, mint a megváltó csalhatlan helytartója az anyaszentegyház üdvére s fenntartására, nagyon is csalatkozván, felállított, ismét ugyancsak egy másik csalhatatlan pápa által, mint az anyaszentegyházra veszélyesnek bebizonyult testület fel lön

oszlatva, megsemmisítve. Kérdés már most, melyik volt e két pápa között a csalhatatlan?

A jezsuita gázsággal eltelt keresztény-világ az utóbbinak — ha nem is csalhatlanságot, de minden esetre több eszélyes séget tulajdonított, s a jezsuita rend ezen bulla erejénél fogva törvényesen megszűnt létezni.

A német katholikus államok hódoltak a pápai parancsnak: Bajorországból, hol e gonoszak legyőzhetleneknek hívék magokat, kiüzettek, valamint az osztrák birodalomból is.

Azonban Mária Terézia túlbugzgó vallásos érzülete sokáig ellentállott Kaunitz minister sürgetéseinek, s minden erre vonatkozó politikai érveire csak könyűivel válaszolt, s csakis akkor határozta el magát a többi keresztény uralkodókkal e tekintetben az emberiség javára közreműködni, s az általános ellenséget megsemmisítni, midőn Rómában tartózkodó követe gróf Wilcsek a császárné saját szavait ismétlé, melyeket az a gyónásban Lengyelország feloszlására nézve udvari gyónatató atyának, páter Parhamentek mondott, melyeket ez Rómában a jezsuita generálnak bejelenté. Ekkor írta alá a császárné a rend feloszlatási határozatát.

Ekként adja ezt elő egy hiteles egyén. A másik azt állítja, hogy a pápa Mária Teréziának előadá: ha a jezsuiták eltörlésében tovább is ellenkezik, az isteni tekintélytel felruházott anyaszentegyház ellen tanúsított makacsságával lelkismeretét terheli meg. Mire a vallásos császárné azt adá válaszul, hogy ő mint az egyház hű s engedelmes leánya a pápa bulláját végrehajtja. A mi teljesedésbe is ment, s 1773-ik évi sept. 14-én a jezsuita rend eltörlése Bécsben is foganatosítva lón.

Hogy mily ellentéte volt az anyjának Mária Terézia fia, II. József császár, s mily felvilágosodott nagy szelleme korának, kitűnik a herczege Choiseul franczia és Aranda spanyol ministerhez írt leveleiből. Az elsőnek 1770-ben aztírá a jezsuitákról: „Oly jól ismerem ez embereket, mint senki más: ismerem minden terveiket, melyeket végrehajtanak; törekvésük: a földön sötétséget terjeszteni, s Európa felett a Finisterrae foktól az északi tengerig uralkodni s azt tévűtra vezetni. Németországban mandarinok voltak, Frankhonban akadémikusok, udvaronczok és gyóntató atyák, Spanyolországban és Portugáliában a nép grandjai, Paraguayban pedig királyok. Ha nagybátyám, I. József császárrá nem lett volna: Németországban a Malagrida, Avairo-féle király elleni merénylet történt volna. De ő jól ismeré őket, s midőn gyóntató

atyját, a rend előljárósága, becsületessége miatt gyanúba vette, s észrevéve, hogy ezen férfi· nagyobb vonzalommal viseltetik a császárhoz, mint a Vatikánhoz, Rómába idézték. A páter előre látta borzasztó sorsát, ha oda kell utaznia, s kérte a császárt: akadályozná meg. Hasztalan volt minden, a mit az uralkodó tett, hogy ezt megakadályozza. Sőt a Bécsben tartózkodó római nunczius is udvara nevében elbocsáttatását kéré. — A császár Rómának eme kényén felindulva, kinyilatkoztatá, hogy ha gyöntató atyjának csakugyan okvetlen el kell menni Rómába, nagy kíséret nélkül nem szabad oda utaznia, és hogy az összes ausztriai birodalomban levő jezsuiták követni fogják, kik közöl egyetlen egyet sem akar soha többé viszontlátni. Ezen az akkori időben oly váratlan s rendkívüli határozott válasza a császárnak más gondolatra térité a jezsuitákat.”

Aranda, spanyol ministerhez pedig 1773-ban a rend eltörlése után nemsokára következő tartalmú levelét intézte II. József: „Mielőtt a jezsuiták Németországba jöttek volna, a vallás a népek boldogsága volt, kik azt vérözítő képpé váltottaták, nagyravágysuk tárgyává, s terveik palástjává lealacsonyíták stb.” .....

Úgy látszik, a jezsuiták elegendő okot szolgáltattak arra, hogy az 1780-ban trónra lépett II. József császár összes birodalmából elűzze az ingyenélő barátokat.

Egyedül nagy Frigyes porosz király vonakodott a pápa bulláját végrehajtani országának katholikus részeiben; mint protestáns fejedelem nem akarván a pápát egyház fejének elismerni, s a jezsuitákat a türelemből, melyet alattvalóinak királyi szavával biztosított, nem akárá kizárti.

A nagylelkű Frigyes azonban csakhamar meggyőződött, hogy a jezsuiták méltatlanok fejedelmi kegyelmére, és a törvény párfogását nem érdemlik, kik magok semmiféle törvényt sem tartanak tiszteletben, figyelmen kívül hagyják az államok, népek s királyok jogait, egyedül saját magokét követelik. Frigyes király már 1776-ik évben kényszerülve érzé magát a jezsuitáknak meghagyni, hogy a rend öltönyét dobják le; minek folytán királyi tanintézet papjainak neveztettek, míg nem II. Frigyes Vilmos ezt is megszüntetvén, a jezsuiták birtokát a hallei és az Oder melletti frankfurti egyetemnek adományozá.

Minthogy a jezsuita rend egyenesen a pápa unszolására lőn eloszlatva, ép azon államban tartá fenn magát legtovább, a melyben túlkapcodó befolyásra sohasem vergődhetett, s a hol a nemzeti egyház (a görög) a rómaival való egyesülést minden-

annyiszor a legmakacsabbul visszautasítá — Oroszországban, ahol ezidétt II. Katalin czárnő uralkodott, aki Lengyelország felosztása alkalmával megígéré, hogy ott az addig fenálló valást épésgben fentartja,

Midőn XIV. Kelemen pápa a jezsuitákat Lengyelországban, ahol igen nagy számban elszaporodtak, megszünteté, II. Katalin mint egyeduralkodó, e parancsot nem telj esíté. Különben gróf Czernicsew is támogatá a rendet, s a mállói püspök Fehéroroszországban 1782-ben ismét megengedé a jezsuitáknak újonczokat felvenni, hozzátéve még azon nyilatkozatát „hogy a rendnek sértetlenül s a legkisebb megszorítás nélkül fel kell állania.”

A kivágott óriási mérges fának megmaradt a magva, mely kikelt, s a csakhamar buján kisarjadzott ágai szilárd törzsekkel nőttek ki magokat, s már 1786-ban 178 tagja volt a rendnek.

Azonban a jezsuiták a többi államokban is, habár nevöket s a rend öltönyét el is dobták és vagy mint világi papok, tanítók, tudósok, vagy bármily más pályán működtek, mégis csak lelkük mélyéből jezsuiták maradtak ők, nem bírván fellelni régi dicsőségüket, s meg voltak arról győződve, hogy testvéreik nagyobb része még mindig önálló államok eszméjén csügg; miért is titokban s álutakon fáradhatlanul működtek azon, hogy a rend ismét helyreállíttassék, s annál nagyobb elkeseredéssel törekedtek az államok romlására, Ez annál inkább sikerült nekik, minthogy most már a rend öltönyét ledobva, nehezen voltak megkülönböztethetők, s kiképzettségükönél fogva a legbefolyásosabb állásokra vergődtek.

A jezsuiták ármánykodása leginkább Németalföldön sikerült, ahol II. János császár reformjait ürügyül felhasználván, a tartományokat lázadásra buzdíták, a császárt valláslannak híresztelvén, a szakadást előidézték; minek folytán a belgiumi egyesült államok kimondák a függetlenséget.

Bajorországban, melynek dynastiája a reformáció kezdeté óta kitüntette magát a protestantizmus, tehát a szabad eszmék üldözésében, a jezsuitáknak szintén sikerült Károly Tóth választó fejedelem alatt, a műveltség haladásának nagyban ártani, ahol különösen a szabad kőmíves társulatok ellen röpiratokat adtak ki, s azok nemes, magasztos törekvéseinet istenkáromlásnak rágalmazták.

A francia forradalom kitörését annak tulajdoníták a jezsuiták, hogy őket az országból kiüzték, állítván, ha ez meg nem történt volna: az istentelen írók nem zavarták volna meg

a nép fejét ferde tanaikkal; holott ennek épen ők voltak a legnagyobb előmozdítói a Bourbon uralom alatt, nyomván, zsarolván a népet két századon át, míg az végre a jármot meguntatta és zsarnokait elűzte. Avagy nincs-e erre példa a jelenben Róma városában, a r. kath. anyaszentegyház gyúpontján, hol a pápa alattvalói a szent atya uralmát meguntván, a városukat ostromló sereget örömjüggel fogadá?

XXVI.

Miként támadt fel újra a jezsuita-rend.

Érdekes s mint beteljesedett jóslat említeti énül nem hagyható a harmadik jezsuita generál nyilatkozata.

Az álnok Laines utódja, aki 1564-ben a jezsuiták generálja lön, magas származású Borgia Ferencz, Candia herczege, spanyol grand s ezelött Catalonia alkirálya volt, azt mondta: „mint bárányok sompolyogtunk be, mint farkasok fogunk uralkodni, mint kutyák a fognak bennünket elűzni, mint sasok ifjodunk meg majdan.”

Hogy a jóslat három első része beteljesedett, a fentebiekből kitűnt; lássuk azonban, miként vált igévé a negyedik téTEL is.

Miután Jézus társasága Oroszországban bizton megvette lábat, nem sokára VII. Pius pápa K a r k u Ferencz jezsuita könyörgésére, akit II. Pál czár ajánló leveleivel támogatott, a rendet ismét mint papi testületet azon államban megerősíté. Ez 1801. május 7-én kiadott brève által történt, mely e szóval: „Catholica” kezdődik.

Három évvel később ezen rendszabály a nápolyi és siciliai királyságra is kiterjedt azon brève által, mely „Per alias” szavakkal kezdődik s 1804. évi július 13-áról van keltezve, melyben a pápa azt mondja: szükségesnek látja, hogy az orosz birodalomban alkalmazott rendszabályok mindkét Siciliára

kiterjesztessenek, a Jézus Krisztusban szerelmes fia, Ferdinand (nápolyi király) kérelmére, aki őt a jezsuita rendnek államaiban való visszahelyezésére, még pedig azon állapotban mint ezelőtt, fölkérte.

Francziaországban, I. Napoleon uralkodása alatt, minden lehető módot elkövettek az államban leendő törvényes visszahelyezésükre nézve, miután oda 1800-ban visszaszivárogtak s ismét tevékenyen működtek.

Napoleon óvakodott a jezsuitáktól, s csakis három év múlva 1804-ben adá ki a parancsot, midőn szét kellett oszloniok s házaikat elhagyniok. Ekként dacoltak a jezsuiták a század leghatalmasabb uralkodójával.

Midőn azonban Napoleon 1814-ben megbukott, s a népek szabadságukat kivívottnak hitték, ép akkor kovácsolták a rabbilincset számukra. Természetes, hogy a fesledező műveltség áldásthözó hajnalát mindig a legkatholikusabb államokban tornyosuló sötét fellegek fenyegették szétrombolással, megsemmisítéssel. Spanyolországban 1814-ik évi július 21-én a vérrel fertőzött titkos inquicíció újra meghonosult, s VII. Pius pápa még ugyanazon évi augusztus 7-én, miután az egyházi államba visszahelyeztetett volna, a jezsuita rendet a „*Sollicitudo omnium*” szavakkal kezdődő bulla erejével, az összes kereszténység romlására ismét életbe léptette.

Íme ez volt a nagy szabadságharcz gyümölcse: a régi rabszolgasa g helyreállítása.

Ezen nevezetes bulla tartalmának egyik része így hangszik: „Csaknem az összes kereszténységnek általános óhajtása folytán, Jézus társaságának helyreállítása végett, naponként élénk és hő kérelmek érkeztek tiszteletű testvéreink, érsekek és püspökök, valamint minden renden levő legkitűnőbb férfiak részéről, annál is inkább, miután a jezsuiták áldásos működése mindenkoron tájakon, ahol tartózkodtak, mutatkozott, stb. stb.”

Hogy mennyiben érdemel hitelt VII. Pius pápa fennebbi állítása, azt a t. olvasó ítélezte meg.

A bulla tartalmának folyamában a fejedelmek, érsekek, püspökök s minden magas állású egyének buzdíttatnak: „el ne türjék, hogy valaki Jézus társaságának tagjait nyugtalanítsa, sőt inkább jósággal s szeretettel kell őket fogadni.” Záradékul pedig ez áll: „a ki merészkezik a visszahelyezés! Bulla

ellen cselekedni, tudja meg, hogy a mindenható isten, valamint szent Péter és Pál apostol haragját magára vonja.”

Midőn a jezsuita rend harmadik pápai csalhatatlanság által visszahelyeztetett, annak élére Borzozowsky Tádé állott, aki addig Oroszországban a rend generálja volt, s csakhamar minden katholikus államban új virágzásnak indult a már egyszer eltapodott konkoly, a jezsuiták régi kollégiumai s seminariumai fölelevenedtek.

Győzelemittasan vonult be a fekete sereg régi fészkeibe, s hagyományos elveihez híven ragaszkodva, hatványozott erővel kezdé százados művén való tevékenységét, mialatt a népek a hosszas háború szenvedései alatt kifáradván, megfeszített erőkodéseik miatt csaknem zsibbadt álomban szunnyadoztak.

Rómának szerzetes házai nem voltak képesek a jezsuita rend új tagjait befogadni, s 1817 óta ott is volt egy „collegium germanicum”-jok. Már tudniillik a németek számára, azért, mert Németország nagyobbrészt protestáns államokból áll.

Olaszország minden városában az ifjúság neveltetése a jezsuiták kezébe adatott. Genua-, Verona-, Modena-, Parma- és Ferrárában nevelőintézeteket állítottak fel, a hova az ifjút ság romlatlan szívet vitt, s a honnan jezsuita elvek- s tanoktól megmérgezett lélekkel lépett ki. Nápolyban a polgári gyermekek számára felállított collégiumon kívül, a nemes ifjak számára egy növeldét is alapítottak; Piémont és Sardiniában 1833 óta fennen hordták fejőket.

Spanyolországban VII. Ferdinand király a jezsuita alapítóját Loyola Ignáczot a hadsereg láthatatlan fővezérül és III. Károly nagy kereszt-rend vitézéül nevezte ki. Mindamellett e láthatlan hadvezér nem tudá megakadályozni, hogy látható sereget (a jezsuitákat) 1820-ban Spanyolországból ki ne kergessék s 1835-ben szét ne oszlassák.

Irlandban 1825-ben, szintén keletkeztek jezsuita rendhárok, sőt még Angliában is Stonyhurst- és Hodder-Housban nevelő-intézeteket alapítottak.

Oroszországban, hol a leghőbb pártolásra találtak, a vendégszeretet iránti hálából, a nemességet katholikus vallásra leendő áttérésre csábítgatták. Ezen az orosz egyház ellen történt megtámadásuk azonban balul ütött ki. Most az egyszer semmiféle hazugság sem használt, s nem volt kibúvó rés:

1816-ban el kellett hagyniok Pétervárt és Moszkvát, s minden meg azután sem hagytak fel titkos térítési kísérleteikkel, 1820-ban örökre száműzettek az orosz birodalomból.

Az 1820. március 13-ki ukáz azt mondja: „még az üdvöslü türelem élvezetének közepett is az általok elkábitott lelkekben kemény türelmetlenséget oltanak. Az állam védhatalmát, az atyai valláshoz való ragaszkodást, s ekként a családi boldogságot feldülni törekednek, miután romlást hozó gondolatkülönféleséget keltenek. A jezsuiták minden törekvése saját előnyük s hatalmuk terjesztésének megfelel, s lelkiismeretük minden törvénytelen cselekedetnél megnyugtató igazolásra talál rendszabályaikban.”

Oroszországból elűzve, Ausztriába menekültek, s I. Ferencz császárnál befogadásért esedeztek. Mindamellett ezen uralkodó határozottan visszautasítá e vakmerő tolakodást, s Bécsből rögtöni távozásukat parancsolá. De a jezsuitákon nem oly könnyű kifogni, a balsors csapásaitól nem egyhamar riadnak vissza, ha czélt akarnak érni; eszmét kaptak s minden össze is jezsuita név helyett *ligurianus* és *redemptorianus* nevet vévén fel, visszatértek Bécsbe, ahol egy templomot (zu Maria Stiegen) és egy rendházat kaptak. Nekünk is volt hozzájok nem épen igen régen szerencsénk, 1852-ki böjtben Pesten nagyszerű hitszónoklatokat tartottak, egyik nap a női, másnap a nőtlen férfiak, majd ismét a nők és hajadonok számára, még pedig az utóbbiaknak így kezdte az isten igéit hirdetni az elbizakodott *ligurianus*: „és ti, a kik még szüzek vagytok, álljatok fel!” Talán mondani is felesleges, hogy a hölgyek mind felállottak. Hát még a nőknek, miket nem beszélt össze! e helyütt mellőzendő.

A jezsuiták szívós kitartásuk folytán újra befeszkeltek magokat Ausztriában: Innsbruckban a Theresianum és a tanoda vezetése reájok bízatott, Lembergben rendházuk van; sőt nekünk is jutott a szerencséből, Pozsony-, Nagyszombatban és Kalocsán újra megtelepedtek.

Francziaországban XVIII. Lajos és X. Károly uralkodása alatt mint missionariusok és mint „vallás atyák” igen tevékenyen működtek, hogy a babonát és a butaságot, kivált pedig a polgári és a szellemi szolgaság régi boldog korát előidézhessék, miben a püspökötől, kiknek érdekekben állott és a legbefolyásdúsabb államférfiaktól támogatva lónek, kik azon hiedelemben voltak, hogy a jezsuiták a trón támogatói.

A jezsuiták működése csakhamar ismét nagy tért nyert Francziaországban .” a püspöki választásoknál befolytak, a nevelést kezükbe ragadták; az udvart hízelgéseik által kényöks kedvükre vezették; a nemességet elámiták s rábeszélték, hogy gyermekeit az ő collégiumiba Svájczba küldje, s egyszersmind a nép legalsó osztályait butították s vakították.

Valóban nyomorult időket élt Francziaország a restaurált Bourbonok uralma alatt, azonban annak daczára a nép java, a közép-osztály szellemileg ép maradt, az álnok jezuitizmus által nem hagya magát elálmítni, keblében jeles, merész férfiak támadtak, és a sajtó szellemdús írók vezetése alatt világokat szórt az emberiségnek eme mételyei ellen, mignem végre elérkeztek az 1830. júliusi napok, s X. Károlyt hü jezsuitái, azoknak teremtménye Polignac-val együtt sem menthetek meg a futástól, a kik gázdájukat rémülten követték.

Habár Francziaországban törvényesen meg is van tiltva a jezsuitarendnek fennállani, mindenmellett ők ottan nyugodtan élnek, s habár nyíltan nem is, de titokban annál biztosabban működnek, vagyis működtek Napóleon Lajos uralkodása alatt, a ki különben is az országot minden néven nevezendő szerzetesekkel annyira elárasztotta, hogy abban fennállása ideje óta sohasem hemzsegett annyi ingyenélő barát; természetes, hogy ezek mind a császár vakon engedelmeskedő s célcíjait előmozdító közegei voltak, s a nép véres verejtékén híztak.

A jezsuiták Francziaországban a legközelebb időben is a szellem- s vallás-szabadságot elfojtani, a más vallás elleni gyűlöletet, s a protestánsok elleni harcot felszítani törekedtek.

Minden felvilágosodott szellem könnyen átláthatja, milyen oktatást adnak a jezsuita páterek híveiknek a gyöntató széknél titokban.

Boldogtalan Francziaország, bizonynal nem érte volna a jelen nagy csapás, ha azon óriási összeget, melyen a dologtalan barát sereget hizlalta, a hadsereg felállítására s felszerelésére fordíthatta volna. Mennyivel boldogabb a protestáns porosz, mert a sok heverő baráttartás alól fel van mentve, s a mi legfőbb nyeremény benne, hogy ezek a népet nem butítják.....

Íme a hierarchia s az absolutizmus karoltve haladt törekvéseinek az eredménye: emberkínzás, rablás, pusztítás és gyilkolás, mely a földgömböt elnéptelenítéssel fenyegeté, miként erre Amerika a leggyászosabb példa, hol a szent kereszt ürűgye alatt száz milliókat irtottak ki.

Mindezek habár szírvázó, de egyszersmind hű s tanulságos adatai a történelemnek, mely minden halandóra egyiránt kimondja az Ítéletet, s némi elégtételt nyújt a méltatlanszerűségnek, midőn a zsarnokok s gonoszok vérrrel fertőzött erőszakos tetteit kárhoztatva elítéli s megbélyegzi, míg ellenben az üdvös s szent ügynek igazságot szolgáltat.

Ha az utókor a múltakon okul, a történelem tanulságai-ból hasznos tőrekvés a múltatlanul szenvedő emberiségnek, midőn a zsarnokok s gonoszok vérrrel fertőzött erőszakos tetteit kárhoztatva elítéli s megbélyegzi, míg ellenben az üdvös s szent ügynek igazságot szolgáltat.

A koronként előtűnő lángéssz tőrekvései s az örökké igazsághoz hűn ragaszkodók szilárd kitartása utóvégre is fényes diadalt vív ki a zsarnok önkény felett, s a bilincsre vert, leigázott emberi szellemet természetes jogba helyezi, mely az istenségtől neki szánt tért mindinkább elfoglalni, szabadabban működni s a tökéletesedés felé sietni kezd, melyet habár soha el sem is érheti, de az emberi jog s fenség elveinek elismerését megállapítnia sikerül.

Mindazon anyagi s szellemi szenvedések és küzdelmek, valamint a protestantizmusnak a jezuitizmus ellen századokon át példás kitartással folytatott önvédelmi harcza azon kedvező sikert eredményezé, hogy végre állandó béke, nyugalom s szabad vallásgyakorlatának korlátlan élvezetébe lépett.

S a mi mindezenknél örvendetesb jelenség, végre a vallás-gyűlölet is el-elenyészik, mert hiszen nincs már többé bujogató jezsuita, a ki úton-útfélen más vallás ellen izgasson és lázítson, anélkül, hogy a törvény szigora sújtana.

Örvendetes jelenség továbbá azon kedvező körülmény is, hogy a jelenkorú kath. klérus élén oly sok kitűnő s magas műveltségű férfiú áll, kiknek nemelyike a vallástürelmességnak oly fényes példáját adá. Az alsóbb hazai klérus pedig csaknem általában véve jeles egyénekből s jó hazafiakból áll, kiknek, ha valamit szemükre vethetni, legfölebb, hogy nőtlenek, azonban ez nem az ő vétkük, hanem az elavult, s mintegy ha-

gyományossá vált pápai zsarnok önkénynek a kifolyása, mely bizonynal sokáig fel nem tarthatja magát, a pápai hatalom eltűnt a földszínéről a korszerűtlen intézményeknek is el kell enyészni.

A századokon át zaklatott s butítás fegyverével leigázott emberisség végre visszanyeré öntudatát, az eddig rettegett pápa ép azon pillanatban, midőn Istennel egyenlővé, csalhatlannak fennen hirdeté magát, trónjáról letaszítatott, végkép megbukkott; — míg ellenben az élet-halálra üldözött protestantizmus fennáll, s léte biztosítva van, mint azon isteni tannak, mely a zsarnok hierarchia uralmát megtöré, a szent igazság elvitázhatalan elveit áldásthözölag térj észté, az emberi szellem szabad gondolkodását eszközlé, az emberiség javítása s a népek szabadságára századok óta ernyedetlenül törekzik.

TARTALOM.

1. KÖTET.

Lapszám.

Előszó.

A protestantizmus hajnala Magyarországon.....	I
A protestánsok első üldözései.....	5
Mily körülmények kedveztek a protestantizmus terjedésének ha- zánkban	7
Az új hittan terjeszti hazánkban.....	17
A protestáns vallás mint nemzeti műveltségünk terjesztője.....	21
A türelmes uralkodók.....	24
Miként fészkeltek meg magokat a jezsuiták hazánkban	28
Türelmetlen uralkodóink elseje. Az erdélyi fejedelmek mint a pro- testáns vallás védői.....	31
A protestantizmus virágzó korszakának hanyatlása s megújult ül- dözése.....	36
250 protestáns lelkész elítéltetése s példátlan kínoztatása.....	40
A vérengző Karaffa által kivégzett protestáns áldozatok	64
Nyílt vallás-gyűlölés. Némely áldornagyok erőszakoskodása	70
A jezsuiták veszélyes működése Erdélyországban.....	75
II. Rákóczi Ferencz korszaka.....	81
A százezer fejű hydra újra feltámad.....	88
A jezsuiták rémületes hatalma s működése	95

II. KÖTET.

A templom-rablások.....	1
A protestánsok személyes bántalmazása.....	11
A protestánsok szellemi kifejlődésének korlátolása.....	14
A könyvek elpusztítása.....	19
A protestánsok erőszakos kitérittetése.....	21«
A protestánsok szellemi gyötörtetése.....	30
A türelmesség korszakának hajnala.....	33

FÜGGELÉKÜL.

A jezsuiták működése Lengyelországban.....	35
Mily emlékezetet hagytak magok után a jezsuiták Németországon	43
Mit műveltek a jezsuiták Francziaországban.....	58
Milyen emléket hagytak hátra a jezsuiták Angol-, Orosz-, Svédor- szágban és Németalföldön?	66
A jezsuiták bukása és eltörlése.....	67
Miként támadt fel újra a jezsuita rend.....	81